

Sfera Politicii

106

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE
EDITATĂ DE FUNDAȚIA SOCIETATEA CIVILĂ

Cuprins

Revista este editată de
Fundația Societatea Civilă

EDITORIAL BOARD

CĂLIN ANASTASIU
DANIEL CHIROȚ
DENNIS DELETANT
ANNELI UTE GABANYI
GAIL KLIGMAN
DAN OPRESCU
VLADIMIR TÎSMĂNEANU
G. M. TAMAS

DIRECTOR

STELIAN TĂNASE

REDACȚIE

Redactor șef:
ROMULUS BRÂNCOVEANU

Redactori șefi-adjuncți:
DAN PAVEL
IOANA COSTESCU

Secretar de redacție:
LIVIU STOICA

Colectivul redacțional:
ADRIAN CIOROIANU
LAURENȚIU ȘTEFAN SCALAT
VALENTIN STAN

Adresa Redacției:
Piața Amzei, nr. 13, Et. 1.
București, România
Tel/Fax: 01 312 84 96,
01 212 76 61
(Attn Viorela Mareș);
E-mail: sfera@totalnet.ro
<http://www.sfera.50megs.com>

2. <i>Editorial</i>	Vladimir Pasti	Corupția - dezbatere și realitate
10. <i>Politică internă</i>	Vlad Flonta	Eufemisme contraproductive
22. <i>Politică internațională</i>	George Surugiu	Epilog pentru un <i>guru</i>
26. <i>Dezbateri</i>	Oana Matei	Partidele și democrația participativă
29.	Virgil Iordache	Constituția din punct de vedere al ecologiei umane
33. <i>Eseu</i>	Vasile Nazare	Considerații privind axiomele democrației
39. <i>Istorie recentă</i>	Mircea Stănescu	Despre dizidență în România comunistă
48. <i>Document</i>	Stelian Tănase	Belu Zilber - publicist
59. <i>Recenzii</i>	Silviu Șerban	Identitate și diferență în cultură Denys Cuche, <i>Noțiunea de cultură în științele sociale</i>
60.	Gheorghe Cîșcai	Fața europeană a Rusiei Dov Lynch, <i>La Russie face à l'Europe</i>
61.	Andrei Vasilescu	Ficțiunea în documentele de arhivă Natalie Zemon Davis, <i>Ficțiunea în documentele de arhivă. Istorisirile din cererile de grațiere și povestitorii lor în Franța secolului al XVI-lea</i>

Revistă recunoscută
de CNCSIS

Revista Sfera Politicii apare cu sprijinul
NATIONAL ENDOWMENT FOR DEMOCRACY

Corupția – dezbateri și realitate

VLADIMIR PASTI

Even though the economic and social analyses and media enquiries tend to dominate the political speech, the general debate about corruption in the Romanian society seems to be still in a deadlock. This article presents the delicate subject of corruption from a different angle suggesting that the real solution for the economical and political corruption to slow down is to sustain the positive economical trend, the free market and those companies that need no state "encouragement" in order to win economical competition.

În ciuda faptului că domină tematic discursul politic, analizele economice și sociale și preocupările mass-media, discuția despre corupție pare a fi intrat într-un impas și este necesară – și posibilă, cred eu – o cotitură în modul în care este abordată și tratată problema corupției în România. Dar, mai întâi, discuția însăși ar trebui reconsiderată.

1. Dezbaterile despre corupție are șansa să devină cea mai lungă discuție din toată perioada post comunistă. Alte teme majore de dezbateri, născute imediat după post-comunism, fie s-au stins, fie sunt pe cale să devină trecut. Dezbaterile despre privatizare sunt pe cale să-și piardă suflul pe măsură ce privatizarea se realizează. Dezbaterile despre fosta securitate vor avea și ele un sfârșit natural, fie pentru că CNSAS își va face, până la urmă, treaba, fie pentru că oamenii la care se referă vor dispărea pe cale naturală.

În schimb, discuția despre corupție, care a început încă din 1991, nu și-a pierdut până acum nimic din intensitate și riscă să rămână pentru veșnicie. Una din cauze, iar în opinia mea această cauză nu este deloc minoră, este chiar modul în care se poartă discuția.

Trebuie să ținem cont de faptul că între dezbaterile unei probleme și realitatea care generează acea problemă se poate constitui o relație "bună" sau o relație "rea".

2. Relația "bună" este aceea care conduce la rezolvarea problemei, prin modificarea atitudinii populației, specialiștilor, mass-media și a guvernanților față de realitate. Pentru societatea românească de după comunism, exemplul cel mai spectaculos de relație "bună" între realitate și dezbateri este privatizarea. În 1990, când problema privatizării a fost

pentru prima dată adusă în dezbateri publice, muncitorii și o bună parte din populație au manifestat împotriva privatizării sub lozincă "nu ne vindem țara!", iar grupul celor care susțineau privatizarea rapidă și prin intermediul pieței a proprietăților statului nu reprezenta decât o minoritate intelectuală și politică care a fost aspru condamnată. După 7 sau 8 ani de dezbateri publice, sondajele de opinie înregistrau o schimbare uimitoare de atitudine publică față de privatizare – marea majoritate a populației țării considera privatizarea "un lucru bun" și accelerarea privatizării "o reformă necesară". Rezultatul acestei schimbări de opinie în societatea românească – efect al dezbaterilor cu privire la privatizare – a fost însăși faptul că privatizarea a avut loc într-o măsură chiar mai mare decât intențiile susținătorilor ei la începutul dezbaterii. Acum nu ne mai îndoiim nici măcar de necesitatea privatizării proprietăților cu rol strategic ale statului – cum ar fi utilitățile publice sau energia.

3. Un alt exemplu de relație "bună" între dezbateri și realitate este oferit de dezbaterile despre dezvoltare. Să ne amintim că în primii ani de după revoluția din 1989, dezvoltarea era un obiectiv aproape interzis în politica românească, și considerat desuet în dezbaterile publice mai ales pentru că fusese o obsesie a liderilor comuniști și pentru că cele mai importante reforme post-comuniste erau astfel concepute încât efectele lor se opuneau dezvoltării. Concepția dominantă în acea perioadă era cea a sacrificiului, a "tunelului", a reformelor îndreptate împotriva nivelului de trai al populației și împotriva creșterii economice. Se ajunsese în situația grotescă în care reformismul guvernanților se măsura în capacitatea lor de a înrăutăți viața cotidiană a celei mai mari părți a populației. În aceste condiții, dez-

voltarea a fost promovată în dezbaterile publice de un grup mic de intelectuali care, în timp, au reușit să o aducă în atenția opiniei publice, cu sprijinul mass-media, și să facă din ea una dintre principalele teme ale dezbaterii actuale și o prioritate pe agenda politică a oricărei guvernări.

4. Am dat aceste exemple, pentru a arăta că dezbaterile publice a unei probleme reale a societății poate fi una dintre cele mai eficiente modalități de a aborda corect acea problemă și de a o rezolva. Fără dezbateri publice, problema nici măcar nu există, și fără dezbateri publice nu se naște nici presiunea necesară a societății civile pentru conștientizarea și rezolvarea problemei de către politicieni. Dar, pentru ca o dezbateri să aibă un astfel de rezultat, ea însăși trebuie să îndeplinească acele condiții care generează o relație “bună” între dezbaterile și realitate.

Există însă și varianta unei relații “rele”.

Din păcate, dezbaterile despre corupție au urmat un alt curs, decât dezbaterile “bune” pe care le-am exemplificat până acum. Ea ilustrează mai bine decât orice altceva relația “rea” care se poate stabili între dezbateri și realitate.

Căci actuala dezbateri despre corupție, în loc să dezvăluie realitatea, tinde să o disimuleze.

În loc să definească priorități, tinde să fixeze ținte false.

În loc să aibă ca obiectiv real combaterea corupției, are ca obiectiv real utilizarea corupției existente în combaterea propriilor adversari și în promovarea intereselor proprii.

Dacă ne vom uita cu atenție la cazurile de corupție dezvăluite public în ultimii zece ani, vom vedea că cea mai mare parte a lor provin din conflictul dintre corupător și corupt. Cele mai recente cazuri de corupție devenite publice, sunt rezultatul autodenunțării corupătorului ca reacție la pretențiile excesive ale celui pe care voia să-l corupă.

Dezvăluirea corupției în România nu face parte dintr-o dezbateri orientată împotriva corupției, ci este doar un mecanism de fixare a limitelor spațiilor pe piața corupției, asemănător cu fixarea prețurilor pe piața bunurilor și serviciilor.

Iar în dezbaterile politice, dezvăluirea corupției tinde să devină un mecanism de protejare a corupților “noștri”, prin condamnarea corupților “lor”. În această privință avem de a face cu o evoluție pozitivă, căci până nu demult, România era o țară coruptă, dar fără corupți.

Ca dezbateri care stabilește o relație “rea” între discuție și realitate, dezbaterile despre corupție departe de a fi un instrument cu rol semnificativ în

combaterea corupției, devine o componentă a mecanismului care face corupția posibilă. Principalul efect negativ pe care îl are actuala dezbateri despre corupție este că îndreaptă eforturile și atenția către zone și teme a căror dezbateri este inefficientă în combaterea corupției. Cel puțin două dintre aceste orientări sunt extrem de disfuncționale.

Astfel, în primul rând, dezbaterile tind să orienteze eforturile și atenția către intervenția punitivă a statului împotriva actelor de corupție care au avut loc. O rețea instituțională specială a fost creată în acest scop, iar Uniunea Europeană însăși echivalează, în raportul privind progresul către aderare al României din 2003, voința politică a guvernării de a combate corupția cu creșterea personalului ocupat cu anchetarea cazurilor de corupție. Or, nu există direcție mai falsă în care ar putea fi orientate eforturile. Pedepsirea cazurilor de corupție este, desigur, utilă ca o componentă a sistemului de combatere a corupției – corupția nepedepsită devine repede legitimă, prin simplul fapt că este tolerată – dar nu se cunoaște nici un caz, în întreaga istorie a societății omenești, în care pedepsirea unei crime a dus la eliminarea sau restrângerea dramatică a acesteia, oricât de aspre ar fi fost pedepsele și oricât de vast ar fi fost aparatul represiv și indiferent cum ar fi fost organizată societatea. Faptul că furtul, violul, crima, tâlhăria sau contrabanda nu au fost eliminate deși toate statele din istorie au îndreptat împotriva lor cele mai impresionante aparate de presiune este, cred eu, un bun argument în favoarea ideii că presiunea, singură, nu rezolvă niciodată o problemă care are rădăcini sociale profunde. Și acesta este cazul corupției în societatea românească de astăzi.

În al doilea rând, așa cum se poartă acum dezbaterile despre corupție, ea tinde să creeze o țintă falsă orientând atenția dinspre corupători spre corupți și concentrând-o la nivel politic. Motivul este, evident, de natură electorală, politicienii români desfășurând vaste campanii publicitare negative în care fiecare tabără se străduiește să dezvăluie corupția celeilalte. Efectele propagandistice ar putea fi semnificative, dar efectul asupra combaterii corupției este nul. În plus, crearea acestei ținte false care este corupția la nivel politic, disimulează ținta reală care ar trebui să constea în căutarea surselor corupției la nivelul economiei și al vieții sociale.

Pe scurt, orientarea dezbaterii către politică și justiție nu face decât să reducă importanța direcțiilor de dezbateri care pot fi eficiente în combaterea corupției – analiza economiei și a societății.

Ceea ce face ca actuala dezbateri despre corupție, ca și cele care au precedat-o, să stabilească

o relație “rea” cu realitatea pe care vrea să o schimbe, este, înainte de orice, faptul că nu se ia pe sine însăși în serios, evitând temele majore ale problematicii, evitând recunoașterea realității și, mai ales, evitând solidarizarea societății civile, a patronatului, a administrației și a clasei politice în combaterea corupției.

5. Rezultatul normal al unei dezbateri “bune” este o controversă între puncte de vedere diferite față de o realitate definită de comun acord de către participanții la dezbatere. Această calitate a unei dezbateri “bune” nu se poate obține decât dacă sunt îndeplinite o serie de condiții, pe care dezbaterea despre corupție, din păcate, nu le îndeplinește.

În primul rând, participanții la dezbatere trebuie să cadă de acord asupra faptului că dezbate **o problemă comună**. Această condiție a fost îndeplinită în cazul dezbaterii despre privatizare, în cazul dezbaterii despre dezvoltare, în cazul dezbaterii despre democrație și, mai recent, o putem considera îndeplinită în cazul dezbaterii despre sistemul electoral. Această condiție, însă, nu este îndeplinită în cazul dezbaterii despre corupție. Punctul de plecare al discuțiilor despre corupție nu este că toți participanții au o problemă comună – problema corupției din societatea românească – ci că unii dintre participanți sunt mai corupți decât ceilalți. Consecința este că, în locul unei dezbateri despre corupție, ne alegem cu multe dezbateri despre participanții înșiși.

A doua condiție importantă pentru ca o dezbatere să fie “bună” este **solidaritatea** dintre participanții la dezbatere, obținută prin faptul că fiecare îi recunoaște celuilalt bunele intenții în dezvoltarea și combaterea corupției. Controversele se poartă cu privire la cum se reacționează la realitate și nu prin contestarea bunei intenții. Acest lucru nu se întâmplă în dezbaterea despre corupție, unde din nou, discuția se mută dinspre problemă, spre participanți. Discuția despre corupție trebuie să fie un instrument al luptei împotriva corupției și nu un instrument al luptei între participanții la discuție.

În sfârșit, dar deloc în ultimul rând, dezbaterea trebuie să pornească de la **o listă de întrebări esențiale**. Fără această listă de întrebări, dezbaterea devine automat o dezbatere “rea” chiar dacă celelalte două condiții sunt îndeplinite. Or, dezbaterea despre corupție nu a ajuns încă în faza în care să reușească să definească întrebările esențiale. Cea mai bună dovadă în acest sens este că, după zece ani de dezbatere, sondajele de opinie indică, pe de o parte, că populația consideră că în societatea românească corupția are loc pe scară largă, dar tot sondajele de opinie indică că, pentru populația, corupția este, deocamdată, o problemă de interes se-

cundar. Asta nu înseamnă altceva decât că dezbaterea de până acum referitoare la corupție nu a reușit nici să identifice corect problema, nici să construiască alternative reale de rezolvare a ei.

Ceea ce înseamnă că dacă dorim să transformăm actuala dezbatere “rea” despre corupție într-o dezbatere “bună”, trebuie să pornim de la o listă de probleme esențiale legate de corupție.

6. În continuare aș vrea să propun o asemenea listă de întrebări esențiale, fără răspunsul la care orice discuție despre corupție nu poate fi decât “rea”.

6.a.) Prima întrebare și cea mai importantă se referă la **legitimitatea bogăției**. De 14 ani încoace, în societatea românească are loc un proces de polarizare pe care privatizarea l-a făcut să devină exponențial. Recent, a fost publicată lista celor mai bogați 300 de oameni din România, iar averilor lor, cumulate, ating o valoare estimată de 12 miliarde de dolari, ceea ce pare destul de mult pentru o societate care cu numai un deceniu și jumătate în urmă era, pe de o parte, egalitaristă, iar pe de altă parte, vreme de 11 ani a trecut printr-o criză economică continuă, care a diminuat la fel de continuu PIB-ul și venitul mediu. În condițiile unei societăți care a sărăcit, este îmbogățirea unei minorități legitimă sau nu? Sondajele de opinie ne arată că cea mai mare parte a populației consideră că bogăția acumulată de minoritatea înstărită a României este obținută prin încălcarea legii. Asta nu înseamnă neapărat că populația are dreptate, dar ne ajută la definirea problemei. Iar problema sună așa: sunt bogățiile individuale obținute până acum mai ales rezultatul corupției, sau sunt legitime? Ce atitudine politică trebuie adoptată față de aceste bogății?

6.b) Corolarul acestei întrebări este întrebarea referitoare la **legitimitatea sărăciei**. Mai mult de o treime din populația României trăiește în sărăcie. Este această sărăcie legitimă sau este un rezultat al corupției și al nedreptății din societate? Tot sondajele de opinie ne arată aici o anumită evoluție a concepțiilor populației despre sărăcie. Cu vreo cinci-șase ani în urmă, populația considera că sărăcia este rezultatul unei redistribuiri incorecte a veniturilor statului către populație. Corupția joacă aici un rol important căci corupția nu este altceva decât un mecanism nelegitim de redistribuire a resurselor statului. În prezent, însă, populația privește lucrurile mai nuanțat și o bună parte dintre români consideră că sărăcia se datorează nu doar statului, ci și săracilor, care fie nu au suficiente oportunități, fie le refuză pe cele pe care le au.

6.c) A doua întrebare esențială referitoare la corupție se referă la **relația dintre politică și afa-**

ceri. Cât de strânse trebuie să fie legăturile dintre oamenii politici și oamenii de afaceri? Cum sunt ele definite legitim? Cum se concretizează identitatea de interese dintre cercurile de afaceri și politică: prin politici industriale și comerciale? Prin excepții de la regulile pieței și ale competiției? Prin favoruri personale? Realitatea căreia trebuie să-i facem față în această privință este că politica nu poate fi separată de afaceri. Fiecare are nevoie de celălalt. În măsura în care orice guvern român face – și va face întotdeauna – politică economică, el interacționează cu mediul de afaceri. Iar acestuia nu îi este niciodată indiferent ce fel de politică economică, fiscală, socială, educațională și internațională fac guvernele. Până în prezent, această relație a luat toate formele și conținuturile posibile, de la clientelism la ostilitate reciprocă. Ceea ce trebuie să facă dezbaterea despre corupție este **să definească forma legitimă** a acestei relații. Actuala tendință de a construi o prăpastie între cele două este și nerealistă și păguboasă, iar în final, nu va face altceva decât să stimuleze corupția ca singur element posibil de legătură între cele două.

6.d) A treia întrebare esențială referitoare la corupție se referă la **relația dintre administrație și cetățeni**. Aceasta este o relație de putere și va trebui definită ca atare. Cine domină în această relație? Este administrația o structură pusă în slujba cetățeanului, iar acesta o supraveghează ca nu cumva să abuzeze de resursele pe care administrația le are la dispoziție – banii publici, proveniți din impozite și taxe? Sau, dimpotrivă, administrația este cea care supraveghează cetățenii, tentați să nu-și plătească impozitele, să abuzeze de avutul public, să încalce drepturile altor cetățeni. Nu avem aici doar o problemă de principiu a unui sistem democratic. Modul în care definim raportul dintre administrație și cetățean are un impact direct asupra problematicei corupției. În funcție de cum răspundem la această întrebare vom construi răspunsul la întrebarea – ce trebuie combătut mai întâi: corupătorul sau coruptul? Și așa vrea să atrag atenția asupra faptului că răspunsul “natural” care spune că “corupătorul și coruptul trebuie combătuți în egală măsură” nu este decât o formă de a-i lăsa în pace și pe unul, și pe celălalt.

6.e) A patra întrebare esențială referitoare la corupție și, totodată, una dintre cele mai importante, se referă la **mass-media**. Pe cine trebuie să deservască jurnalistul – publicul sau patronul? Această întrebare nu este câtuși de puțin retorică și simpla adoptare a răspunsului din manuale nu ne duce cu nici un pas înainte. Una dintre realitățile căreia trebuie să-i facă față societatea românească actuală

este situația unei mass-media care, în majoritatea cazurilor, nu funcționează pe piață. Este o situație paradoxală, pentru că mass-media a fost unul dintre primele domenii de activitate private de după revoluție. Or, s-a dovedit că privatizarea este una, iar intrarea pe piață este cu totul altceva. În momentul de față, cele mai multe dintre instituțiile de mass-media din România nu-și pot asigura veniturile de pe piață – piața de publicitate și piața consumatorilor de mass-media – și sunt strict dependente de două surse suplimentare de finanțare: (1) sponsorizările obținute de la patronat, care cere în schimb deservirea propriilor interese comerciale pe căi necomerciale; (2) corupția, o bună parte din mass-media fiind profund implicată în forme de corupție dintre cele mai diverse, de la ceea ce se numește “*state capture*” și până la banala șpagă dată pentru contractele de publicitate. Or, este limpede că nu se poate lupta împotriva corupției cu o mass-media care, la rândul ei, este fie coruptă, fie neinteresată în combaterea corupției ca fenomen, ci doar în combaterea adversarilor patronilor săi. La care, atunci când luăm în considerare mass-media, mai trebuie să adăugăm o lipsă cronică de profesionalism a jurnaliștilor români. Ea este de înțeles în condițiile în care populația ocupată în domeniu a crescut exponențial – iar creșterea pare a continua – dar efectele sunt evidente și extrem de păguboase mai ales atunci când se ajunge la “traducerea” în limbajul cotidian, accesibil opiniei publice, a unor domenii extrem de specializate, de tipul piețelor de capital sau financiare, al complicatelor relații administrative sau al procedurilor juridice. Or, în cele mai multe cazuri în care se lovesc de domenii specializate, jurnaliștii români pur și simplu nu înțeleg nici contextul, nici regulile domeniului, iar “traducerea” pe care o fac către opinia publică este, de cele mai multe ori cu atât mai defectuoasă cu cât pare mai convingătoare. Modul în care mass-media a tratat – sau a ignorat – scandalurile bancare, manipulările de pe piața bursieră, unele dintre privatizări etc. sunt exemplare în ilustrarea acestei lipse de profesionalism.

7. În opinia mea, orice dezbatere despre corupție nu poate avansa și obține rezultate eficiente în combaterea corupției dacă nu dă mai întâi un răspuns clar la aceste patru întrebări, referitoare la bogăție/sărăcie, politică/afaceri, stat/cetățean, mass-media/public. Din păcate, ele au fost până acum abil evitate.

Dacă încercăm să depășim actualele limite ale dezbaterii despre corupție, atunci ar trebui să orientăm dezbaterea actuală spre sursele reale ale corupției ca fenomen social, în opoziție cu concen-

trarea asupra corupției ca accident administrativ sau politic.

Dacă o considerăm un fenomen social, atunci corupția există pentru că îndeplinește o funcție reală în mecanismul social. Or, cel puțin două asemenea funcții ar putea fi identificate.

În primul rând, corupția a jucat și mai joacă încă, funcția de **mecanism de privatizare**, oferind o soluție simplă unei probleme complicate.

În al doilea rând, corupția, care în esență nu este decât un mecanism nelegitim de redistribuire, a completat un loc lăsat gol de mecanismele de distribuție legitime, ale pieței.

7. Pentru societatea românească, actuala **privatizare post-comunistă** este cel mai vast proces de redistribuire de avuție din întreaga sa istorie. Privatizarea nu a fost nici un moment doar o decizie politică a guvernărilor, deci o practică politică care ar fi putut fi rezolvată prin acțiune administrativă eficientă. Și dacă ar fi fost numai atât și tot ar fi ridicat probleme insurmontabile, ținând cont de ineficiența cronică a administrației românești. Dar ea a fost o opțiune politică adoptată la nivelul întregii societăți, ceea ce înseamnă că, practic, toți actorii sociali semnificativi au participat la proces, într-un efort de a-și impune interesele în dauna oricărui alt actor social și indiferent de mecanismul sancționat politic care a fost stabilit oficial. În cel mult zece ani, societatea românească a trebuit să treacă o avuție socială uriașă în proprietate privată și nu există mecanism politic și administrativ care să poată face eficient acest lucru.

Privatizarea a fost puțin studiată în societățile post-comuniste și aproape deloc în România. Dacă încercăm acum să umplem acest gol de cunoștințe cu o abordare simplă vom constata că privatizarea, în condițiile post-comunismului, presupune construirea unui algoritm care are cel puțin trei pași. Pasul întâi constă în decizia politică cu privire la privatizare. La acest nivel se stabilește ce anume se privatizează și rezultatele intenționate ale privatizării. Pasul al doilea stabilește către ce categorii sociale are loc transferul de proprietate. O bună parte a acestei alegeri este determinată de opțiunile politice ale primului pas, dar o altă parte nu poate fi determinată la nivelul superior. Pasul al doilea, prin urmare, deschide calea confruntărilor sociale pentru eligibilitatea la statutul de proprietar. Un bun exemplu pentru a ilustra această situație este privatizarea pământului. Primul pas, cel făcut în 1990, a stabilit că suprafața agricolă se privatizează, pământul fiind retrocedat țăranilor. Pasul al doilea a constatat în stabilirea categoriilor sociale care urmează să

primească pământ, dar aici au intrat în competiție atât țăranii, cât și orășenii, unii dintre ei în calitate de urmași ai țăranilor, iar alții în alte calități, de exemplu, cea de revoluționari sau de potențiali cumpărători de pământ, etc.

Pasul al treilea face trecerea de la categoria sau grupul social la individ. Căci, privatizarea face trecerea de la categoria socială la individ, ceea ce înseamnă că x primește, iar y, membru al aceleiași categorii sociale, nu primește, sau primește mai puțin. Și, aici ne lovim de o limită structurală a sistemului politic democratic. Sistemul politic democratic are marele avantaj – care în post-comunism s-a dovedit a fi un dezavantaj – de a lucra cu categorii și nu cu indivizi. Democrația înseamnă reguli universale și respinge ierarhizarea individuală. Pentru condițiile specifice ale post-comunismului, asta înseamnă că nici un sistem democratic nu poate duce privatizarea, respectând regulile jocului, mai departe de stabilirea categoriilor sociale și, în consecință, nu poate face privatizarea, căci aceasta implică, obligatoriu, de a identifica persoane și nu grupuri.

Sunt conștient de gravitatea afirmațiilor de mai sus. Ele poate fi rezumat în a spune că nici un sistem democratic nu poate privatiza proprietatea publică, pentru că sistemul democratic de putere lucrează cu categorii și nu cu indivizi, iar privatizarea se referă la indivizi și nu la categorii. Cu toate acestea, sistemele democratice trebuie, la rândul lor, să privatizeze. Iar sistemul democratic post-comunist a trebuit să facă această privatizare pe o scară mai largă decât oricare alta din istorie.

Una dintre soluțiile adoptate a fost de a ignora democrația. Această rețetă a fost, de exemplu, aplicată în privatizarea Germaniei de Est de către Germania de Vest învingătoare în războiul rece dintre cele două state. Soluția germană a fost continuu ignorată în analizele privatizării post-comuniste, tocmai pentru că nega principiile fundamentale ale democrației și era incomod să accepți că cea mai eficientă privatizare pe scară largă din istoria post-comunistă s-a realizat nedemocratic.

Afirmația care urmează este, încă, și mai gravă. Pentru că ea spune că trecerea de la categorii la indivizi, în privatizarea din interiorul unui sistem democratic, este imposibilă și singurul mecanism care o permite este corupția. Ca urmare, toate societățile post-comuniste au trebuit să accepte o anumită formă de corupție ca fiind legitimă – sau măcar tolerată. Iar aici s-au deschis două căi ale privatizării.

Prima a constat în privatizarea către și cu sprijinul capitalului internațional. Cea de a doua a cons-

tat în privatizarea prioritară către capitalul autohton, cu obiectivul politic major de a genera o clasă autohtonă de capitaliști. Prima cale este, probabil, cel mai bine ilustrată de Cehia și Ungaria. Cea de a doua, este, de departe, ilustrată în primul rând de Rusia. Polonia și România reprezintă cazurile intermediare, în care capitalul autohton în plin proces de formare s-a opus, prin mijloace politice, capitalului străin, în plin proces de expansiune.

În toate cazurile, corupția a funcționat ca un mecanism de concretizare a acestei decizii politice majore. Dată, însă, fiind forța ideologică și politică a capitalului internațional, etichetele care au fost aplicate procesului au fost diferite. În cazurile Ungariei, Cehiei, Slovaciei, Sloveniei și a altor țări mici central-europene, tipul de corupție care a funcționat a fost cel denumit în studiile internaționale drept *“state capture”*. Faptul că el s-a realizat la nivel internațional, nu modifică cu nimic conținutul său esențial, în schimb a împiedicat etichetarea acestui tip de privatizare drept corupție. Achiziționarea uzinelor Skoda de către Volkswagen, ca și achiziționarea industriei românești de ciment de către cele trei mari companii europene sau a Sidex Galați de o multinațională cu sediul în India, a fost un exemplu clasic de *“state capture”* realizat prin dublă influență politică și financiară internațională – deci corupție și nu piață – dar a fost prezentat ca un succes al democrației și al economiei de piață și nu ca fiind corupție.

În schimb, transferul industriei petroliere rușești către două sau trei mari companii private autohtone, ca și transferul industriei de cauciuc sau mobilă din România, către firme private autohtone, a fost tratat ca un caz clar de corupție și există argumente temeinice că așa s-a și întâmplat.

În concluzie, corupția a fost un mecanism esențial și indispensabil al privatizării post-comuniste în toate țările care au trecut de la economia centralizată de stat la cea de piață. Fără corupție, privatizarea ar fi fost imposibilă. Fiecare societate a definit propriile corupții tolerabile în funcție de opțiuni politice majore care, în condițiile democrației politice și ale economiei de piață, erau evident nelegitime. Una dintre aceste opțiuni politice majore a fost alegerea între privatizarea în favoarea capitalului internațional opusă privatizării în favoarea unui capital autohton în ascensiune. Dar, și aici, avem de a face cu o categorie și nu cu proprietari concreți. Trecerea de la mulțimea candidaților potențiali la individul concret care devine proprietar avea nevoie de un mecanism pe care nici democrațiile și nici economia de piață nu putea să-l identifice, adică avea nevoie de corupție.

Corupția privatizării, care pare a fi o necesitate absolută cel puțin pentru societățile post-comuniste, își pierde utilitatea socială pe măsură ce privatizarea înaintază. Problema reală în combaterea corupției rămâne aceea de a desființa mecanismul, deja stabilizat, în corelație cu avansul în privatizare. Este o problemă tipică a reacției politicii la inerția socială.

8. Un corolar al paradigmei despre funcționalitatea corupției în raport cu privatizarea este că fenomenul corupției ar trebui să se diminueze pe măsură ce privatizarea înaintază. Dar datele empirice infirmă această tendință. Ceea ce înseamnă că o formă nouă de corupție tinde să înlocuiască treptat forma inițială, legată de privatizare.

Noua formă de corupție nu mai este legată de privatizare, ci, dimpotrivă, de evoluția post-privatizare a firmelor private românești. Dincolo de particularitățile fiecărei firme în parte, o caracteristică care părea că se generalizează era că, chiar și scoase din sistemul de stat și introduse pe piață, cele mai multe dintre firmele românești privatizate nu puteau, încă, funcționa fără o subvenție substanțială de la stat. Performanța lor productivă era atât de scăzută, orientarea lor spre piață era atât de stângace, iar dependența lor financiară și culturală față de stat era încă atât de mare, încât capacitatea lor competițională pe piață era aproape inexistentă. Prin simplul fapt că avusese loc transferul de proprietate dinspre stat spre proprietari individuali – aleși în condițiile deja specificate anterior – firmele românești deveneau nu mai viabile, ci mai vulnerabile. Rezultatul a fost că, pe ansamblul economiei naționale, întreaga producție industrială a început să aibă un bilanț negativ. Din momentul în care privatizarea a atins o pondere semnificativă în producția industrială totală, bilanțul anual al întreprinderilor din economie, cumulat, a devenit negativ. În 1999, totalul întreprinderilor românești cumulau o pierdere anuală de 8000 de miliarde de lei, la prețurile curente. În anul următor, aceasta se redusese semnificativ, dar tot mai înregistra un minus de 560 de miliarde de lei, în prețuri curente.

Faptul că, pe ansamblul lor, firmele economiei românești înregistrau rezultate negative, are legătură cu performanța economică și nu cu corupția. Dar concluzia este semnificativă pentru analiza corupției. Concluzia este că managementul economic românesc este deficitar, iar oamenii însărcinați cu conducerea economiei nu sunt, pur și simplu, în stare – pe ansamblul economiei – să gestioneze resursele pe care le au la dispoziție în așa fel încât să producă mai mult decât cheltuiesc.

În această situație de ansamblu, corupția in-

tervine ca mecanism principal de redistribuire a pierderilor. Simplul fapt că ansamblul industriilor românești este producător de pierderi nu înseamnă că pierderile se distribuie uniform pe întreprinderi. De fapt, marea problemă a economiei era de a inventa un criteriu de distribuție neuniformă a pierderilor, iar mecanismul la îndemână și cel mai eficient s-a dovedit a fi corupția. Managerii români, mai ales managerii români din sectorul privat, poate nu știau să conducă o afacere, dar exista un lucru pe care știau să-l facă și tocmai această "știință" este cea care îi selecta ca manageri: știau să transfere pierderile proprii întreprinderi private asupra sectorului de stat, încă suficient de mare, al economiei. Cele 8000 de miliarde de lei pierderi pe ansamblul întreprinderilor românești se distribuiau, inegal, între un profit de 6000 de miliarde ale sectorului privat și o pierdere de 14.000 de miliarde ale sectorului de stat. În 2000, când economia a mers ceva mai bine, mecanismul a funcționat și el mai bine și, ca urmare, sectorul de stat a pierdut 21.000 de miliarde de lei (prețuri curente) pentru a asigura un profit de 20.500 de miliarde (prețuri curente) ale sectorului privat. Cum, în aceeași perioadă inflația a scăzut de la peste 50% la numai 45%, rezultă că ceea ce s-a întâmplat a fost o creștere exponențială – aproape dublă – a pierderilor în sectorul de stat, pentru a asigura profituri în sectorul privat.

Concluzia care rezultă din această analiză este tulburătoare. Ideologia dominantă a perioadei afirmă că, urmare a caracteristicilor sale inerente, sectorul privat al economiei ar trebui să fie mai eficient și aducător de profituri în opoziție cu sectorul de stat al economiei, care ar trebui să fie prost gestionat și producător de pierderi. Cifrele pe care le-am prezentat mai sus ilustrează tocmai această ideologie. Din păcate, însă, ele justifică și afirmația după care corupția – și nu piața – este mecanismul care asigură superioritatea sectorului privat asupra sectorului de stat.

Economia românească din anii 1999-2000 era formată din două sectoare distincte, întreprinderile aflate în proprietatea statului și întreprinderile aflate în proprietate privată. Raportul de mărime este în favoarea capitalului privat, a cărui cifră de afaceri reprezintă circa două treimi din totalul producției. Pe ansamblu, sectorul de stat și cel privat, luate împreună au mers în pierdere. Dar sectorul privat a reușit să-și asigure profituri, în vreme ce sectorul de stat a acumulat pierderi din ce în ce mai mari – proporționale cu profiturile sectorului privat. Mecanismul prin care s-a asigurat această

redistribuire inechitabilă a ineficienței economice între sectorul de stat și cel privat a fost corupția. Prin intermediul ei, sectorul privat a reușit să-și transfere o bună parte din cheltuieli și toate pierderile asupra sectorului de stat. Politica, care a vegheat mecanismul, a trebuit fie să închidă ochii – ignorând neplata datoriilor față de stat și acumularea de arierate – fie să legalizeze transferul, prin preluarea la bugetul de stat a pierderilor din sectorul economiei de stat, rezultate din transferul asupra acestuia a cheltuielilor de producție ale sectorului privat.

Partea tulburătoare a concluziei este că, deocamdată, fără corupție, sectorul privat al economiei "de piață" românești nu funcționează. Cel puțin, nu funcționa cu vreo trei ani în urmă, pentru care dispunem de date statistice. Este probabil că, în ciuda celor trei ani de creștere economică consecutivă, cel puțin o parte a lui continuă să nu fie viabil decât sub condiția ca, prin intermediul corupției, să poată transfera o parte a cheltuielilor și a pierderilor, asupra sectorului de stat. Formele pe care le ia acest transfer sunt dintre cele mai diverse. De exemplu, unul dintre modurile de a subvenționa, de la bugetul de stat, un sistem bancar aflat în dificultate, în ciuda faptului că era privatizat în proporție majoritară, a fost lansarea unor împrumuturi ale statului pe piața internă cu o dobândă mai mare decât dobânda pieței. În alte cazuri, băncile de stat rămase în funcțiune au creditat în condiții nerezonabile cheltuieli ale sectorului privat. În alte cazuri, Ministerul Finanțelor a acceptat ca datoriile către stat ale sectorului privat să fie reeșalonate sau să fie pur și simplu șterse. Indiferent de metodă, sectorul privat a beneficiat de această sponsorizare mascată a statului, fără de care ar fi devenit un eșec politic și economic major. Decizia politică cu privire la sponsorizarea sectorului privat era, prin urmare, obligatorie. Iar rolul corupției în acest mecanism a fost de a face trecerea de la decizia de principiu, luată la nivel politic de toate guvernările posibile, la nivel individual, adică la nivel de firmă. Ceea ce înseamnă că, fără corupția pe care o blamăm atâta, această redistribuire a cheltuielilor și a profiturilor care a menținut în viață sectorul privat nu ar fi avut loc.

Blamarea politicului în această privință, faptul că în loc să aleagă, pentru sponsorizare rafinăria x, în locul rafinăriei y, începe să apară ca un detaliu nesemnificativ. Este evident, acum, că o rafinărie cel puțin trebuia subvenționată și că, potrivit tuturor mecanismelor democrației și economiei de piață, nu exista nici un criteriu după care o rafinărie ar fi fost mai eligibilă pentru subvenționare decât alta. Corupția a rezolvat această incertitudine, și, prin

urmare, a fost un mecanism funcțional în perioada la care ne referim.

9. Dar, această perioadă se apropie ea însăși de un sfârșit previzibil. Spre deosebire de anii anteriori, cel puțin o parte dintre firmele private românești sunt – sau se simt în stare, ceea ce este același lucru – capabile să supraviețuiască pe piață prin forțe proprii și resimt redistribuirea de cheltuieli și de venituri datorate corupției, ca pe o mutilare inutilă a pieței. Aceste firme se opun corupției, pentru că se opun unei redistribuiri după criterii care nu țin de piață a veniturilor și cheltuielilor.

Aici stă speranța noastră în combaterea reală a corupției, în apariția unui agent socio-economic real, puternic și direct interesat în desființarea corupției, nu din perspectivă morală, ci ca urmare a faptului că lipsa corupției îi permite să valorizeze un avantaj competitiv. Iar acest avantaj competitiv constă în superioritate managerială și organizatorică, valorificată în condiții de piață liberă.

Rezultă de aici că, dacă vrem cu adevărat să combatem corupția, ceea ce trebuie să facem în primul rând nu este să atacăm politicienii, să dezvăluim corupții trecute și să întărim represiunea juridică împotriva corupților de până acum. Toate acestea nu strică, dar, toate la un loc, nu conduc la o diminuare a corupției în economie și în societate. Ceea ce trebuie să facem este să sprijinim tendința pozitivă care se naște în economie și pe piață, să sprijinim piața și acele companii care nu au nevoie de sprijin de la stat pentru a câștiga o competiție cu concurența.

SEMNAL

Marian Zulean

Armata și societatea în tranziție

Editura Tritronic, București, 2003

Descriere

„De când supervizarea democratică a armatei a devenit o condiție necesară pentru apartenența la NATO, prin *Studiul asupra extinderii NATO din 1995*, a crescut în mod considerabil interesul pentru această problemă în Europa Centrală și de Est. Cartea domnului Marian Zulean, un tânăr cercetător român ce promite mult și care abordează acest subiect serios, reprezintă o piatră de hotar. Toți românii interesați de rolul României în NATO ar trebui să citească această carte.”

Jeffrey Simon, National Defense University, Washington, D.C.

„Originalitatea acestei lucrări poate fi identificată în formularea unui model teoretic și operațional al relațiilor democratice dintre civili și militari sau în instituirea unui concept nou și comprehensiv al securității din care derivă consecințele specifice politicilor de securitate. Analiza raporturilor dintre securitate și relațiile dintre civili și militari este raportată la contexte naționale, regionale și globale cu scopul de a deduce formulări pragmatice pentru noi organizări instituționale și pentru noi politici în domeniile de referință.”

Lazăr Vlăsceanu, prof. univ. dr., Universitatea din București. ■

VLADIMIR PASTI - Analist politic, autor a peste 1000 articole și lucrări de analiză politică: *România în tranziție. Căderea în viitor; România: Starea de fapt; Ultima inegalitate. Relațiile de gen în România* etc.

Eufemisme contraproductive

VLAD FLONTA

The article is focused on the 2003 Regular Report on Romania's progress towards accession, released by the European Commission. The general colour of the Report is euphemistical, since Romania is ranked on the last place of the 12 candidates in the European Commission statistics. I argue that this has a negative impact on the progress of the Romanian society. After 1989 the reforms were realized almost exclusively due to the pressures of the EU, IMF and WB. A more critical Report would have determined the government to a less populist way of governing in the electoral year 2004. Among others the article deals with the performance of Romania in a comparative perspective, the functioning market economy status, some difficult chapters which are still open, and the problem of discrimination in Romania.

Există un contrast frapant între imaginea României care rezultă din relatările presei românești și străine și raportul de țară al Comisiei Europene. Spre exemplu, deși sunt criticate diverse aspecte, din capitolele care privesc justiția, afacerile interne sau vămile nu transpar deloc situațiile revoltătoare și abuzurile strigătoare la cer semnalate de atâtea ori, pe bună dreptate, de presă. Din raport apare o țară mult mai așezată decât este România în realitate. Dacă un turist străin ar citi pe Internet raportul de țară pe 2003 și ar vedea pe un alt site unele imagini ale mănăstirilor din Moldova, ar crede că România este o destinație excelentă. Se pare însă că altele sunt sursele de informare, din moment ce România nu a devenit o destinație turistică importantă, în ciuda unui potențial natural remarcabil.

Formulările din raport sunt tehnic-prudente iar tonul general este eufemistic. Cred că aceste eufemisme sunt contraproductive pentru că reformele din România s-au realizat în ultimii 14 ani aproape exclusiv la presiune UE, FMI și BM. Privatizările realizate în această toamnă la Roman Brașov, Tractorul Brașov și Siderurgica Hunedoara se impuneau de ani de zile. Ele au fost totuși făcute acum pentru că autoritățile române au sperat la obținerea în ultimul moment a mult-răvnitului statut de "economie de piață funcțională". Tactica îngrășării porcului în ajun nu a funcționat însă de această dată.

Un raport mai puțin eufemistic ar fi putut menține guvernul într-o mai mare măsură în priză în anul electoral 2004. Există o mare distanță între tonul acestui raport și, spre exemplu, tonul mult

mai critic și mai realist al intervenției ambasadorului american Michael Guest, la Conferința Națională a Donatorilor Anticorupție, care a avut loc în 15 aprilie 2003 la București. Michael Guest spunea atunci, sesizând foarte bine starea de exasperare în care trăiește o mare parte a populației României:

"Dacă tinerii din această țară nu pot conta pe faptul că își pot găsi o slujbă pe merit, atunci este timpul ca ei să-și urmeze carierele în altă parte. Dacă multe persoane influente iau bani care ar trebui folosiți pentru refacerea străzilor și pentru instalarea conductelor de apă, în timp ce cetățenii care au trecut prin cea mai neagră perioadă a comunismului și prin dificultățile tranziției nu-și pot permite să-și plătească facturile pentru încălzire, atunci acei cetățeni trăiesc într-o țară care le este străină."¹

Într-un alt pasaj al discursului său, ambasadorul american, aflat de 18 luni în România la momentul respectiv s-a pronunțat fără menajamente:

"Înțeleg de ce unele privatizări durează atât de mult în caz că ele se întâmplă vreodată. Știu ce înseamnă "lichidator"; știu care sunt relațiile lor, știu ceea ce se întâmplă cu conturile lor din bănci și, din nefericire, cu comunitățile atunci când aceștia cumpără o firmă. De asemenea, știu ceea ce se întâmplă prea des sau, mai exact, ceea ce nu se întâmplă când cei care ar trebui să câștige o afacere sunt îndepărtați. Și dumneavoastră știți asta. Și este o rușine pentru această țară."

După citirea raportului nu pot decât să subscriu la ceea ce Andrei Pleșu a constatat acum ceva vreme într-un remarcabil discurs prilejuit de pri-

mirea Premiului Joseph Bech 2001: “există deja o “limbă de lemn” a discursului comunitar, există clișee”.²

Françoise Thom spune că “ne dăm seama că un text este redactat în limba de lemn de la primele cuvinte, înainte chiar de a le fi căutat sensul: există o încetineală care nu înșală. Acest caracter greoi atât de frapant ține între altele de anumite caracteristici ale sintaxei, de unele ticuri”.³

Într-adevăr, cele 133 de pagini ale raportului pe 2003 nu se citesc cu suflul la gură. În plus, autorul acestui articol a citit și cele 153 de pagini ale raportului pe 2002.

Cele scrise mai sus nu trebuie în nici un caz înțelese ca un discurs antioccidental, antieuropean sau proamerican. Însă și în UE există lucruri imperfecte și de asemenea lucruri care funcționează foarte prost. Citesc frecvent presa germană și britanică, care sunt pline de critici și de scepticism. Deși cele două țări sunt printre cele mai avansate din lume.

Evident că guvernul a profitat de tonul eufemistic al raportului de țară pentru a-și exagera realizările. Instituții mult mai importante, mai credibile și mai respectate în lume decât Guvernul României au avut o optică net diferită. Astfel, în *Financial Times* din 6 noiembrie 2003 se spune tranșant că raportul de țară s-a dovedit a fi o “dezamăgire majoră”. Agenția *Reuters* relatează că: “România a eșuat în încercarea de a obține statutul de economie de piață funcțională. În acest fel se demonstrează vulnerabilitatea intenției ambițioase de a adera la UE în 2007”. Destul de critic s-a exprimat și agenția de rating *Standard & Poor's*. De altfel, în legătură cu faptul că anul 2007 reprezintă o “țintă ambițioasă” pentru România s-au pronunțat în mod repetat atât comisarul european pentru extindere, Günther Verheugen cât și cancelarul german Gerhard Schröder, cel mai influent om al Europei.

Este adevărat că România a înregistrat o serie de progrese în timpul guvernării PSD. Creșterea economică, reducerea continuă a inflației, consolidarea rezervei valutare a BNR reprezintă succese clare, chiar dacă calitatea creșterii economice încă lasă de dorit (ponderea produselor cu valoare adăugată mare în PIB este încă redusă, același lucru fiind valabil și în ce privește structura exporturilor). Agențiile de rating (*Moody's*, *Standard & Poor's* și *Fitch-IBCA*) au îmbunătățit calificativele acordate României, deși ele rămân inferioare calificativelor altor țări candidate. Pentru prima oară după 1989 România a reușit să ducă la bun sfârșit un acord *stand-by* încheiat cu FMI. Sigur că acest lucru a fost facilitat de faptul că România a pus teritoriul

său la dispoziția trupelor americane în prima parte a conflictului din Irak. Totuși, performanța rămâne.

Problema este însă în ce ritm a progresat România în raport cu ritmul în care au progresat celelalte state candidate. Să facem așadar o scurtă istorie a procesului de extindere a UE spre Est.

În decembrie 1997, Consiliul European de la Luxemburg a hotărât să înceapă negocierile cu Cehia, Polonia, Ungaria, Slovenia, Estonia și Cipru, urmând ca negocierile cu celelalte țări care doresc să adere la UE să înceapă după ce acestea vor fi înregistrat un progres suficient în baza parteneriatelor de aderare. Procesul de aderare a început efectiv în 30 martie 1998, odată cu reuniunea de la Londra a miniștrilor de externe ai statelor membre și ai celor șase state candidate.

Exact doi ani mai târziu, la Consiliul European de la Helsinki din decembrie 1999, s-a decis începerea negocierilor de aderare și cu România, Bulgaria, Slovacia, Letonia, Lituania și Malta. Negocierile au început efectiv în februarie 2000.

Așadar, la începutul anului 2000 România a plecat de la aceeași linie de start cu alte cinci țări. Nu voi face nici o comparație cu celelalte șase țări care începuseră negocierile de aderare cu doi ani mai devreme. Însă o comparație cu aceste cinci țări se impune.

Există 31 de capitole de negociere, primele 30 desemnând domenii precise iar ultimul fiind intitulat “Altele”. De aceea, unii spun că numărul de capitole ar fi de 30. În cele ce urmează voi porni de la premisa că sunt 31 de capitole.

În evidența asupra stadiului negocierilor realizată la 27 iulie 2001, România era deja pe ultimul loc al clasamentului cu doar 15 capitole deschise și 8 închise. Penultimul loc era ocupat de Bulgaria cu 21 de capitole deschise și 11 închise. Celelalte patru țări se datașaseră deja mult de cele două codașe: Lituania avea 29 de capitole deschise și 16 închise, Letonia 29 deschise și 18 închise, Slovacia 29 deschise și 17 închise, iar Malta 28 deschise și 17 închise.⁴

Deja, din acest moment, pentru România nu mai e interesantă decât comparația cu Bulgaria. În a doua parte a anului 2001, România și-a “consolidat” poziția codașă, distanța față de Bulgaria mărindu-se. Astfel, evidența privind stadiul negocierilor realizată la 11 decembrie 2001 arată că România are 17 capitole deschise și 9 închise iar Bulgaria 26 deschise și 13 închise. Deci, în acest interval de o jumătate de an România a reușit să deschidă doar 2 capitole și să închidă unul, în timp ce Bulgaria a deschis 5 și a închis două.

Prima jumătate a anului 2002 a adus o nouă deterioare a situației comparative a României, de această dată mai drastică. Diferența între numărul de capitole închise de România și Bulgaria a crescut de la 4 la 8, conform statisticii realizate în 28 iunie 2002. În acest moment România avea 26 de capitole deschise și 12 închise în timp ce Bulgaria avea 30 deschise și 20 închise.

În 30 decembrie 2002, 10 din cele 12 țări candidate închiseseră provizoriu toate cele 31 de capitole. România închisese 16, iar Bulgaria 23. Așadar o palidă reducere a handicapului de la 8 la 7. Ambele țări aveau deschise în acest moment 30 de capitole. Nici în 2003 România nu a reușit să se apropie simțitor de Bulgaria. România are acum 20 de capitole închise, iar Bulgaria 26.

Dincolo de traduceri cu sau fără suflet, acestea sunt cifrele și ele sunt edificatoare. Procesul de aderare început de România în februarie 2000 a decurs într-un ritm foarte lent. România s-a menținut cu o consecvență demnă de o cauză mai bună pe ultimul loc dintre cele 12 țări candidate. Într-un editorial plin de dezamăgire și amărăciune, Stelian Tănase a folosit o expresie mai brutală: “România apare a fi copilul tâmpit al Europei postcomuniste”.⁵

În plus, având carențe atât de mari, România nici nu a negociat unele capitole. Ea a acceptat pur și simplu ce i s-a dictat și a promis să și implementeze. Sunt o serie de prevederi acceptate de România care vor produce mari dificultăți unor ramuri ale economiei românești (și așa firave) pe piața concurențială a UE. În lipsa satisfacerii criteriilor de performanță, decât să aibă și mai puține capitole închise, România a acceptat să închidă în mod defavorabil unele capitole.

România se află pe ultimul loc și într-o evaluare realizată de *Economist Intelligence Unit* a intervalului de care țările candidate vor avea nevoie pentru a ajunge la valoarea medie a PIB-ului pe cap de locuitor care există în UE în 2003. Conform acestui studiu, România va avea nevoie de 80 de ani iar Bulgaria de 63. Vecinii maghiari în schimb doar de 34. Cel mai bine se plasează micile țări mediteraneene: Cipru cu 21 de ani și Malta cu 29 de ani.⁶

Sigur că o asemenea analiză este foarte discutabilă. În intervale de decenii se pot întâmpla nenumărate lucruri complet imprevizibile. Oricum, evaluarea are în vedere ipoteza hiperoptimistă că noile țări membre vor avea în fiecare an, timp de decenii, o creștere economică de 3-4%. Totuși, această analiză este un reper pentru a compara gradul de dezvoltare economică al țărilor candidate.

Discursul unor oficiali români care după apariția raportului de țară au elogiât progresele României ignorând (fără pic de naivitate) perspectiva comparativă mi-a amintit de discursul unor naivi nostalgici ai “Epocii de Aur”: “Tot comunismul era mai bun ca democrația. Ceaușescu ăsta o fi fost el nebun și paranoic dar măcar a construit fabrici, a făcut metroul. ăștia după '90 doar au distrus.”

Că după 1989 economia națională a fost devializată în mod masiv este evident. Însă performanțele economice ale epocii Ceaușescu trebuie comparate cu performanțele economice ale altor țări din aceea perioadă. România lui Ceaușescu iese prost chiar în comparația cu multe din țările blocului sovietic. Comparația cea mai pertinentă este cea între RFG și RDG sau între Coreea de Nord și Coreea de Sud. Iar rezultatul comparației este absolut edificator.

Iată așadar cum scoaterea din context sau comparațiile inadecvate pot distorsiona grav realitățile. Fie că este vorba de rea-voință interesată (ca în primul caz), fie doar de ignoranță și naivitate.

Marea majoritate a politicienilor români nu înțeleg că prezentările triumfaliste și potemkiniadele nu mai păcălesc decât o mică parte a electoratului. Credibilitatea unui Teodor Stolojan, spre exemplu, se datorează unei complet alte atitudini. Fostul consilier prezidențial Iosif Boda scoate în evidență acest fapt și descrie foarte bine acest personaj atipic al scenei politice românești:

“Guvernul Stolojan a luat măsuri mai nepopulare decât orice alt cabinet, cel puțin până la decizia echipei Ciorbea de a închide 17 întreprinderi. Cu toate acestea nimic din ce a gândit sau făcut Stolojan nu a întâmpinat mare rezistență din partea populației sau a sindicatelor. Sinceritatea lui brutală, exprimată în vorbe memorabile, consemnate de presă, i-a atras încrederea concetățenilor săi. De unde se vede, între altele, cât de falsă este credința politicianistă că electoratul trebuie lingușit cu orice preț ori chiar luat de prost. (...) Paradoxal, carisma lui venea din această sinceritate. Bolovănoasă uneori, dar niciodată pusă la îndoială.”⁷

Saltul semnificativ realizat de PNL după venirea lui Stolojan la conducerea partidului în vara anului 2002 confirmă faptul că în România se poate face totuși politică și în alt mod. Un alt personaj cu o mare longevitate într-un post de mare răspundere, de asemenea apreciat de public pentru tonul ponderat realist și decent al declarațiilor sale este Mugur Isărescu. Poate nu este întâmplător că atât Stolojan cât și Isărescu sunt economiști.

*

* *

Principala speranță a guvernanților români pentru ziua de 5 noiembrie 2003 a fost acordarea statutului de “economie de piață funcțională”. Într-o declarație dată presei, Daniel Dăianu spunea că “economia de piață funcțională” este un termen destul de ciudat, un concept care nu poate fi găsit în nici un manual de economie. În raportul de țară poate fi găsită o definiție a “economiei de piață funcționale”, deși destul de vagă și lăsând loc la multe interpretări:

*“The existence of a functioning market economy requires that prices, as well as trade, are liberalised and that an enforceable legal system, including property rights, is in place. Macroeconomic stability and consensus about economic policy enhance the performance of a market economy. A well-developed financial sector and the absence of any significant barriers to market entry and exit improve the efficiency of the economy.”*⁸

Lipsesc din această definiție cuantificările criteriilor, atât de necesare când e vorba de economie.

Există două formulări în raport care se referă direct la caracterul funcțional sau nefuncțional al economiei românești. Mai clară este următoarea: *“The increasing competitiveness of the Romanian economy highlights the benefits of being close to a functioning market economy.”*⁹ Cât suflet trebuie să punem în traducerea lui *close to* pentru a obține altceva decât “aproape de”?

În partea de evaluare generală, formularea este foarte neclară: *“Romania can be considered as a functioning market economy once the good progress made has continued decisively.”*¹⁰ Sunt perfect de acord cu analistul Joan Hoey, de la *Economist Intelligence Unit*, care a declarat că Comisia Europeană a dovedit “o lipsă șocantă de rigoare lingvistică”.¹¹ Această ambiguitate este însă deliberată și ține de tonul general eufemistic de care am vorbit la început.

Ulterior, atât Jonathan Scheele, șeful Delegației Comisiei Europene în România, cât și Enrico Grillo Pasquarelli, negociatorul-șef pentru România al Comisiei Europene și coordonatorul echipei care a redactat raportul, au adus precizările necesare și au mai temperat valul de euforie irațională care îi cuprinsese pe unii demnitari ai țării clasate pe ultimul loc dintre cele 12 state candidate.

Pasquarelli a declarat că pentru a obține statutul mai trebuie rezolvate trei probleme.¹² În primul rând, inflația trebuie redusă, pentru că “este în continuare foarte mare și foarte departe de valorile inflației în celelalte țări candidate”. România este

singura țară candidată cu o inflație “de două cifre”, adică peste 10%. Totuși, reducerea an de an a inflației reprezintă cel mai clar progres înregistrat de România în domeniul macroeconomic în ultimii ani. Ținta pentru 2003 este de 14%, iar cea pentru 2004 de 9%, aceasta din urmă fiind considerată foarte ambițioasă de o serie de bancheri și analiști, mai ales în condițiile anului electoral.

În al doilea rând, trebuie rezolvată problema arieratelor, despre care Pasquarelli spune că reprezintă “un ajutor de stat ascuns; acestea reprezintă o treime din PIB.” Aceasta este o eternă problemă a economiei românești. Acum aproape doi ani scriam în paginile *Sferei Politicii*, într-un articol în care făceam un bilanț economic al anului 2001:

“Pierderile și arieratele din economia de stat sunt în continuare colosale. Deși nu se găsesc bani pentru plata datoriilor la bugetul de stat și la furnizori, mulți directori din întreprinderile de stat continuă să achiziționeze mașini de lux și să aibă facturi lunare de zeci de milioane de lei la telefonul mobil.”¹³

De atunci nu s-a produs nici o îmbunătățire în această privință. De altfel, foarte multe din cele scrise acum doi ani rămân valabile și acum. Asemenea situații revoltătoare au fost semnalate de sute de ori de presă.

Arieratele produc deficitul cvasi-fiscal al României. Deficitul bugetar (sau fiscal) reprezintă cheltuielile pe care statul le realizează peste veniturile sale curente, măsurând îndatorarea statului pe piața internă și pe cea externă.

Deficitul cvasi-fiscal, în schimb, cuprinde cheltuielile înregistrate în sectorul public, dar necontabilizate la buget. Este vorba de pierderi în activitatea întreprinderilor de stat neperformante, care se regăsesc în neplăți ale obligațiilor lor financiare către bugetele și utilitățile publice (care sunt în majoritate tot ale statului). Adevăratul deficit bugetar al unei țări, numit uneori “consolidat”, este cel care rezultă prin însumarea celor două de mai sus.

Deficitul cvasi-fiscal al României se ridică în 2003 la nu mai puțin de 2,5% din PIB, adică circa 1 miliard de dolari! Deficitul fiscal oficial este de 2,7% din PIB și deci rezultă un deficit total de 5,2% din PIB.¹⁴

Cele mai mari pierderi se înregistrează, de departe, în sectorul energetic, circa 1,5% din PIB. Aici reformele și privatizarea se află într-o fază incipientă. Monopolul de stat a fost păstrat. Cu rebotezări de tip Renel-Conel nu se rezolvă mare lucru. Dimpotrivă, asemenea rebotezări inutile produc costuri. Trebuie schimbate plăcuțe, anteturi, cărți de vizită, uniforme etc.

Așadar, în realitate, România are un deficit mult mai mare (dublu) și mai ales mult mai nesă-nătos decât se pretinde adesea de către diverși oficiali. Este o minciună prin omisiune devenită tradițională.

Subscriu în totalitate la concluzia lui Ilie Șerbănescu: “Scoaterea din joc a producătorilor de pierderi, sursa ultimă a deficitelor cvasi-fiscale constituie condiția scoaterii României din cercul vicios în care se află financiar și economic”.¹⁵

A treia problemă la care se referă Pasquarelli este cea a prețurilor la energie, care trebuie majorate pentru a ajunge la “valori realiste”. Această chestiune este problematică. Prin majorarea prețurilor, restanțele de plată ale consumatorilor vor crește considerabil. Astfel, încasările furnizorilor de energie ar putea să scadă și mai mult. În acest moment o astfel de măsură ar însemna o adâncire în cercul vicios. Ea trebuie luată abia după ce sectorul energetic va fi reformat considerabil și va fi impusă o disciplină financiară *rezonabilă*.

Declarația lui Pasquarelli ne arată că drumul României până la economia de piață funcțională este încă unul lung. Statutul va fi acordat însă probabil anul viitor sau peste doi ani. Și Bulgariei i s-a acordat statutul în 2002 cu o anumită doză de larghețe, criteriile nefiind perfect îndeplinite.

Guvernării țării aflate pe ultimul loc din cele 12 țări candidate nu au ratat ocazia de a se acoperi din nou de ridicol. Sfidând raportul, atât președintele Ion Iliescu cât și premierul Adrian Năstase au declarat în primă instanță că România a obținut statutul. Ulterior, Năstase a dat vina pe Delegația Comisiei Europene în România, care a tradus “fără suflet”.

În mod neașteptat cel care a supralicitat a fost ministrul Finanțelor, Mihai Tănăsescu, care în timpul mandatului său a dovedit în general competență tehnică și decență (dar și lipsa calităților care definesc un *decision-maker*). Tănăsescu a declarat că “presa a tradus incorect”. Mai mult, formularea din concluziile raportului “nu e o formulare ambiguă, ci una cât se poate de clară”.¹⁶ Adică ar scrie foarte clar în raport că România este o economie de piață funcțională!!!

Probabil că domnul Tănăsescu, din greșeală, a citit raportul de țară despre Bulgaria din 2002. Acolo, într-adevăr, formularea nu este deloc ambiguă, ci cât se poate de clară: “Bulgaria este o economie de piață funcțională”.

Prin guvernării săi, România se comportă ca un elev codaș care învață doar pentru note. Acest elev nu este preocupat să-și îmbunătățească performanțele, ci doar să obțină note de trecere, fără a

învața. Când reușește să ia un 6 întoarce foaia de hârtie și le arată părinților că a luat un 9. Când ia un 3 caută un pix de aceeași culoare și îl transformă pe 3 în 8. În cazul de față, părinții care trebuie păcăliți sunt electoratul român.

*
* *

Evident că spațiul nu-mi permite să mă refer la toate cele 133 de pagini ale raportului. Mă voi referi la câteva capitole încă deschise, extrem de dificile. În primul rând, agricultura și protecția mediului înconjurător. Apoi mă voi referi la îndeplinirea criteriilor politice (riscul politic reprezentat de Corneliu Vadim Tudor și problema discriminării femeilor, minorităților sexuale, persoanelor cu handicap și a celor din mediul rural). În final, voi evalua orizontul de timp necesar României pentru aderarea la UE.

Cel mai dificil capitol de negociere va fi cel privind agricultura. În 1997, Andrew Janos, secui născut în Odorheiul Secuiesc, devenit după emigrare profesor de știință politică la *University of California, Berkeley*, i-a acordat un interviu lui Stelian Tănase, aflat și el în SUA. Stelian Tănase l-a întrebat pe Andrew Janos ce l-a impresionat cel mai mult la revenirea în România. Janos nu a dat un răspuns precum: ospitalitatea românilor, progresele înregistrate de România, frumusețea româncelor etc. Răspunsul său a căzut ca o ghilotină: “Țărani făcând munci agricole, ca în *Vechiul Testament*. Cu unelte primitive ori cu mâinile goale ...”¹⁷

Să vedem cum se prezintă agricultura din România în cifre. Federația Sindicatelor din Agricultură, Agrostar, a prezentat recent o analiză a situației agriculturii românești.

În perioada 1990-2002, în România au apărut circa 4,2 milioane de exploatații agricole private. Din acestea peste 70% sunt gospodării de subzistență, cu o suprafață agricolă de maximum 3 ha și fără nici un fel de dotare tehnică. Numai 0,3% din cele 4,2 milioane au o suprafață de peste 10 ha și dispun de mijloace tehnice acceptabile pentru o agricultură performantă. În ceea ce privește locuitorii satelor, în prezent, există circa 3,5 milioane de gospodării, din care 380.000 nu au nici o palmă de teren agricol. Diferența de la 4,2 milioane de exploatații agricole la 3,1 milioane de gospodării cu teren agricol în proprietate o reprezintă familiile stabilite la oraș care au dobândit pământ prin Legea fondului funciar. La mai multe mărfuri producția s-a prăbușit literalmente după 1989. Astfel, între 1989 și 2002 suprafața de soia s-a redus de 5 ori, cea de in și

câneapă de la 200.000 ha la 3.000 ha (adică de peste 60 de ori!), cea de sfeclă de zahăr de la 260.000 ha la 65.000 ha, iar culturile de orez aproape că au dispărut.¹⁸

Cred și eu că Legea 18, care a fărâmițat agricultura românească, a reprezentat o catastrofă. România a devenit țara cu cea mai fărâmițată agricultură din Europa.¹⁹ Silviu Brucan a comparat situația din România cu cea din alte țări foste comuniste. De exemplu, ca urmare a reformelor agrare realizate în Ungaria după 1989, a rezultat următoarea structură: societăți private și holdinguri de 4.000-5.000 ha - 19% din total, cooperative agricole și asociații de 2.000-4.000 ha - 36%, exploatații peste 50 ha - 35% și exploatații familiale sub 50 ha - 10%.

În Cehia, 68% din suprafața agricolă a fost reorganizată în asociații și societăți agricole cu suprafețe între 300-800 ha, iar în fosta RDG 82% din suprafața agricolă este organizată în ferme între 3.000-1.500 ha.²⁰

În agricultură este evident nevoie de cooperativizare (prin aceasta nu înțeleg refacerea CAP-urilor comuniste și revenirea la economia planificată) și de reforme radicale pentru a reuși măcar o relativă reabilitare. Subvențiile mai mult sau mai puțin mascate, acordate din considerente electorale de guvernele care s-au succedat (dat fiindcă 47% din populație trăiește în mediul rural, acest segment de populație a fost și este o țintă electorală importantă) n-au rezolvat nimic. Pentru că nu au fost orientate spre investiții care să poată duce la un progres durabil.

A fost între altele falimentată Banca Agricolă, bancă de stat obligată să acorde "credite" în afara oricărei raționalități economice (știa toată lumea că nu se mai întoarce nici un leu). Infrastructura de sedii a Băncii Agricole a fost apoi cumpărată de *Raiffeisen Zentralbank* foarte ieftin, după ce statul a trecut peste 1 miliard de dolari din pierderile Băncii Agricole la datoria publică. Doar la Bancorex pierderile au fost mai mari.

Investițiile de care are nevoie agricultura românească pentru a ajunge măcar pe linia de plutire sunt colosale. Deocamdată agricultura românească nu a reușit să atragă investiții de calibru.

Analiza Agrostar scoate în evidență și faptul că deschiderea pieții pentru produsele străine prin reducerea cu 50% a taxelor vamale a dus la "prăbușirea majorității ramurilor industriei alimentare". Iată așadar că integrarea europeană are și costuri. Iată de ce nu este bine ca România să intre în UE în 2007, când foarte probabil nu va fi pregătită să facă față presiunilor concurențiale din UE.

Chiar Polonia are mari dificultăți în adaptarea agriculturii cerințelor UE. Cea mai mare țară din Europa de Est, Polonia, are 2 milioane de agricultori. UE are în total 6 milioane de agricultori. Politica agricolă comună a UE e oricum unul din domeniile cele mai delicate, dacă nu cel mai delicat al politicii economice a UE. Prin aderarea celor 10 țări (și mai ales a Poloniei, copilul-problemă între cele 10 țări candidate) lucrurile se vor complica enorm.

Deja comisarul Günther Verheugen a izbucnit în parlamentul polonez, ca replică la amenințarea Poloniei, totuși încă neintrată în UE, de a se alătura intenției spaniole de blocare a adoptării unei Constituții Europene. Părăsind limbajul diplomatic, Verheugen a declarat: "Dacă așa își începe Polonia calitatea de membru al UE, regret eforturile pe care le-am făcut în numele ei".²¹

De aceea, se poate anticipa că UE va deveni mult mai prudentă și mai exigentă la al doilea val de extindere. Faptul că aderarea celor 10 state va fi un succes nu este deloc o certitudine.

În principiu, dacă nu se vor face derogări majore de la criteriile de aderare, România ar trebui până în 2005 să dubleze productivitatea în agricultură (care contribuie cu doar 13% la PIB) și să înjumătățească numărul de persoane care trăiesc exclusiv din agricultură. Sunt obiective evident irealizabile în acest interval de timp.

Se observă însă și o rezistență destul de serioasă față de cerințele UE privind siguranța alimentară și reglementările sanitar-veterinare. Astfel, deputatul PSD Ion Ștefan a declarat "patriotic": "România are lanțul carpat, are tradiții proprii și va tăia zeci de ani de aici înainte porcul în bățatură".²²

Probabil dorind să continue într-o manieră *sui generis* tradiția teoriilor *dependecia* ale economiștilor latino-americani, deputatul PSD Petru Posea construiește o teorie a dependenței poporului român (latin și el, nu-i așa ?) de porc: "Trebuie să vedem că acest animal, porcul, fără de care nu putem exista noi, poporul român, să nu dispară".²³

Țară tristă, plină de umor ...

Să sperăm totuși că cei care vor negocia pentru România capitolul agriculturii nu vor face asemenea declarații demne de rubricile umoristice.

Un alt capitol foarte dificil este cel privind protecția mediului înconjurător. Poluarea realizată de o serie de ramuri industriale este în continuare uriașă. În procesul de privatizare din România au fost cumpărate de către investitori străini importanți mai ales fabrici din industriile cele mai poluante, precum cea a cimentului sau cea petrochimică.

Spre exemplu, un succes al privatizării a fost cumpărarea Romcim București de către marele concern francez Lafarge. Grupul german HeidelbergCement a cumpărat nu mai puțin de 3 fabrici de ciment în România: Moldocim Bicaz, Casial Deva și Romcif Fieni. În UE, HeidelbergCement și Lafarge ar avea costuri incomparabil mai mari legate de protecția mediului decât în România.

Peste 5.000 de fabrici din România trebuie să investească urgent pentru reducerea poluării. Costul total al respectării directivelor UE privitoare la mediu este amețitor: 22 miliarde de euro.²⁴ În funcție de sector, România a cerut perioade de tranziție între 3 și 15 ani pentru alinierea la standardele UE.

Problematic este și capitolul legat de justiție și afaceri interne. În legătură cu corupția, formularea din raport este foarte clară: *“International reports and surveys indicate that corruption in Romania continues to be widespread and affects all aspects of society.”*²⁵ Într-adevăr, *Corruption Perceptions Index 2003*, realizat de organizația *Transparency International*, arată că România este cea mai coruptă din cele 12 state candidate. România se plasează pe locul 83 din 133 de state listate, cu un *CPI Score* de 2,8, la egalitate cu India și Malawi. Bulgaria este la o distanță apreciabilă, pe locul 54.²⁶ La corupția din România m-am referit într-un articol recent, în care subliniam caracterul sistemic al corupției din țara noastră.²⁷ În ce privește corupția, formulările din raport ies într-o oarecare măsură din tonul general eufemistic.

Capitolul privind energia va ridica de asemenea mari probleme. În acest sector încă a fost păstrat monopolul de stat și el constituie principala sursă a arieratelor din economia națională, așa cum am arătat mai sus. Tot sectorul energetic va reprezenta o piedică și în negocierile privind capitolul “Politica în domeniul concurenței”.

În concluzie, au fost închise provizoriu capitolele mai ușoare. Cele mai dificile abia urmează.

Dar cel mai greu lucru va fi aplicarea efectivă a acestei noi legislații. În raport se subliniază mereu un decalaj între adoptarea legilor și implementarea lor. În această privință, formularea este netă: *“However, in many areas, there has been an increasing gap between progress in legal transposition and the limited ability of the Romanian administration to implement and enforce the newly adopted legislation.”*²⁸

În partea de concluzii, se reia această idee: *“implementation capacity remains weak in almost all areas”*.²⁹ Noul negociator-șef al UE pentru România, Fabrizio Barbaso, s-a exprimat fără mena-

jamente: “Riscăm ca modernizarea țării să se facă în sute de pagini, pe hârtie, dar nu și în realitate”.³⁰

De această dată, trebuie așadar neapărat depășit stadiul formelor fără fond care a caracterizat mereu peisajul instituțional postdecembrist. Boala este însă mult mai veche³¹; expresia îi aparține lui Titu Maiorescu.

*
* *

Mă voi referi în cele ce urmează și la îndeplinirea criteriilor politice. Aici situația este considerabil mai bună decât cea a îndeplinirii criteriilor economice.

Există însă în România un risc politic care nu trebuie subapreciat. La alegerile din 2000, Corneliu Vadim Tudor s-a calificat în turul II al alegerilor prezidențiale. În 2004 Vadim Tudor va fi și mai periculos decât în 2000. În emisiunea “Mașina de tocat” difuzată de TVR 1 în 3 decembrie 2003 au fost invitați Vadim Tudor și Sabina Fati. Aflat într-o formă de zile mari, acest performer cu care România s-ar putea prezenta cu mari șanse la medalii la un Campionat Mondial al Demagogilor Bufoni (dacă ar exista un asemenea campionat) și-a executat cu virtuozitate obișnuitul număr de circ politic. Telespectatorilor le-a fost pusă întrebarea: “Credeți că Vadim Tudor va deveni președintele României în 2004?”

Rezultatul este șocant: 7.500 au răspuns da, 3.200 nu. Acest avertisment ar trebui luat foarte în serios de celelalte partide.

Tudor îl poate depăși pe Stolojan în primul tur, așa cum au făcut-o și în 2000, deși Stolojan este acum sprijinit de o alianță mai puternică decât PNL-ul din 2000. În turul II, logoreicul Tudor, personaj mult mai charismatic decât Adrian Năstase și beneficiind de marele avantaj de a nu fi fost la guvernare practic niciodată (doar o scurtă perioadă în “patrulaterul roșu” din timpul guvernului Văcăroiu), poate reuși ceea ce a reușit Vladimir Meciari în Slovacia.

Eu cred totuși că Năstase este favorit în 2004, dar pericolul Tudor nu trebuie bagatelizat. Iar cei care realizează sondaje nu fac nici un serviciu democrației din România (așa cum ei cred probabil) scăzându-i mereu câteva procente față de rezultatele de pe teren.

*

O chestiune expedită foarte ușor în raport este cea a drepturilor minorităților și a discriminării. Deși reglementările Comisiei Europene în această privință sunt foarte stricte. Aceste reglementări sunt cuprinse în *The European Commission's New*

Website on Anti-Discrimination, la adresa www.stop-discrimination.info). Acest site, care afișează sloganul “*For Diversity, against Discrimination*” militează împotriva discriminării “*on the grounds of racial or ethnic origin, religion or belief, disability, age, gender and sexual orientation*”.

O serie de organizații internaționale care se ocupă de drepturile omului, drepturile minorităților etc. s-au exprimat mult mai critic la adresa României. Nu mă voi referi la discriminarea pe criterii etnice. Este o chestiune care a fost foarte mult discutată și abordarea ei ar cere scrierea unui articol separat.

Văd cel puțin trei categorii care sunt în mod clar discriminate în România: femeile, minoritățile sexuale și persoanele handicapate. De asemenea, cred că într-o serie de situații există și o discriminare a cetățenilor din mediul rural de către cei din mediul urban.

Cred că este foarte important ca despre discriminarea femeilor să scrie și bărbați, despre discriminarea homosexualilor să scrie heterosexuali, despre discriminarea cetățenilor din mediul rural să scrie și oameni care locuiesc în mediul urban. Există mereu o disproporție în această privință.

*

În ce privește discriminarea femeilor, trebuie observat că aici nu este vorba de o minoritate; persoanele de sex feminin reprezintă 51% din populația României. Să vedem mai întâi câteva cifre. Doar 11% din deputați și doar 9% din senatori sunt femei. În recentul *Top 300 al celor mai bogați români* realizat de revista “Capital” figurează doar 8 femei. Aici procentul este așadar și mai mic: 2,6%. Nici o femeie nu figurează în primii 100. Prima clasată, Veronica Savanciuc, apare abia pe locul 136. Dar probabil și așa mulți bărbați români se minunează că o femeie poate câștiga milioane de dolari. Femeile sunt departe de pozițiile de vârf și în domenii în care nu ar exista nici un motiv vizibil pentru a justifica o eventuală competență mai scăzută. De exemplu, în spitale. Aici nu am o statistică dar foarte puțini șefi de clinici sau chiar medici considerați importanți sunt femei. Diverși bărbați care sunt persoane publice în România reiau fără jenă aceleași clișee mitocănești: “treaba femeii e ciorba, dom’ne”, “bărbații fac lucrurile importante, femeile să stea acasă și să nu-i încurce” etc. Pentru a nu mai vorbi de aserțiuni imbecile de genul: “Treaba femeii este să facă copii în fiecare seară”. Există apoi o mult mai largă paletă de exprimări folosite în afara spațiului public, pentru care la televiziune ar trebui introdus frecvent bip-ul.

O serie de studii au arătat că există o corelație între gradul de dezvoltare generală al unei societăți și creșterea numărului de femei care ocupă poziții importante. În UE procentele sunt cu totul altele.

Dar este îngrijorător ce țări ne-au luat-o înăinte în această privință: în 1960 în Ceylon (actuala Sri Lanka) și în 1979 în Portugalia o femeie devine prim-ministru. Tot în 1979 o femeie este chiar aleasă președinte al Boliviei. Iar în 1986 o femeie este aleasă președinte în Filipine. Ba chiar într-o țară musulmană precum Turcia, Tansu Ciller a devenit prim-ministru în 1993. De asemenea, în Pakistan, Benazir Bhuto a devenit premier în 1998.³² În momentul de față, în Franța chiar ministrul Apărării este o femeie, Michele Alliot-Marie.

Desigur, cele spuse mai sus nu înseamnă că și contraselecția nu funcționează în România și în această privință. Nu am vrut să spun că aș dori mai multe personaje de nivelul unor Daniela Buruiană, Smaranda Dobrescu sau Hildegard Puwak pe scena publică românească. În schimb, Mona Muscă, Simona Marinescu și Silvia Ciornei reprezintă exemple pozitive pe scena politică; aceasta este categoria subreprezentată.

*

Mă voi referi în cele ce urmează la discriminarea minorităților sexuale în România. Voi trata puțin mai pe larg acest subiect, care nu constituie o chestiune spinoasă a negocierilor de aderare, tocmai pentru că mulți alți autori români se fereșc să o facă.

În ianuarie 2002, după “lupte seculare” cu Biserica Ortodoxă Română³³ și mari presiuni externe, a fost în cele din urmă abrogat celebrul articol 200 din Codul Penal, prin care relațiile homosexuale, chiar petrecute în intimitate, erau considerate infracțiuni și pedepsite cu închisoarea. La un an de la abrogarea articolului 200, 86% din români n-ar accepta un vecin homosexual, iar 59% declară că o persoană homosexuală nu poate fi normală nici în alte privințe. 40% declară, pur și simplu, că homosexualii nu ar trebui să trăiască în România?!?! Dar unde? În Madagascar?³⁴

Au existat mai multe agresiuni împotriva unor perechi homosexuale văzute ținându-se de mână pe stradă. Fenomenul are și un nume: homofobie. Există o colosală ignoranță cu privire la ceea ce este homosexualitatea (când spun homosexualitate mă refer și la lesbianism și bisexualitate, pentru a nu complica discuția). Apoi, există o prejudecată foarte puternică a unor medici sau psihologi (pentru a nu mai vorbi de jurnaliștii de la diverse reviste de divertisment în care se scrie și despre sex, aceștia

fiind în marea lor majoritate complet ignoranți) care nu vor să accepte ceea ce spun studiile din cele mai reputeate reviste internaționale, cotate foarte sus în *Science Citation Index*. Asemenea medici insistă în folosirea unor termeni care nu se mai utilizează de mult în studiile din revistele bine cotate. Spre exemplu, expresia “perversiune sexuală”, care are o conotație decadentă. Se folosesc doar termeni neutri, urmând principiul neutralității axiologice (*Wertfreiheit*)³⁵ al lui Max Weber: “*variations in sexual behavior*”, “*alternative sexual orientation*”, “*various forms of sexual expression*”, “*sexual paraphilias*” etc.³⁶

Majoritatea românilor cred așadar că 95% din sexualitatea umană reprezintă “perversiune sexuală” și este deci un lucru nociv, care “strică tineretul”.

Iată însă o formă de discriminare mult mai interesantă. O discriminare făcută de cei discriminați și care militează împotriva discriminării.

În România există de mai mulți ani organizația ACCEPT, care își propune să apere drepturile minorităților sexuale. Este prima organizație de acest gen din România și a făcut destule lucruri bune.

Am intrat pe site-ul organizației ACCEPT (accept.org.ro). În capul paginii scrie: “ACCEPT este prima organizație care apără și promovează drepturile minorităților sexuale”. Se folosește așa-dar pluralul. Minoritățile sexuale sunt de ordinul zecilor. Împărțind pe subcategorii, rezultă sute. Însă organizația ACCEPT se ocupă practic, de o singură “familie”, cea numită *lgbt* (*lesbian, gay, bisexual, transsexual*). Astfel, sunt practic discriminate prin omisiune celelalte minorități sexuale.

Anul 1973 a fost un punct de cotitură pentru mișcarea homosexuală. *American Psychiatric Association*, cea mai reputată asociație de profil din lume, publică o dată la câțiva ani, după studii laborioase în care sunt implicate o serie de echipe de cercetători de vârf, *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM)*. Fiecare ediție conține unele revizuiți în raport cu cea anterioară. În ediția din 1973, homosexualitatea a fost scoasă de pe lista tulburărilor psihice. În ediția din 1994 și sado-masochismul a fost scos de pe această listă.³⁷ Minoritatea sado-masochistă este, din punct de vedere numeric, cea mai importantă după cea homosexuală. O pondere importantă o au apoi diversele fetișisme etc.

Adeptii libertății sexuale pornesc de la o premisă foarte simplă și foarte logică: orice formă de sex petrecută în intimitate și în mod consensual este permisă. Consensul lipsește în doar trei cazuri: violul, pedofilia (copilul nu-și poate da acordul,

neavând încă discernământul necesar) și necrofilia. Nu există nici un motiv întemeiat pentru a critica din punct de vedere etic o acțiune care produce plăcere unui număr de persoane (una, două sau mai multe) fără a leza alte persoane. Lumea sexualității este și ea, ca și altele, o lume colorată, o lume a diversității. *De gustibus non disputandum*.

Având în vedere cifrele prezentate mai sus privind percepția homosexualității în România, este clar că revoluția sexuală nu a ajuns la noi la stadiul în care era în 1973 în SUA. Revoluția sexuală se află în România încă *in statu nascendi*. În acest climat de homofobie, nici un VIP din România nu și-a declarat homosexualitatea. În Occident exemplele sunt numeroase: primarul Parisului, Bertrand Delanoe, primarul Berlinului, Klaus Wowereit sau premierul belgian, Guy Verhofstadt etc. Iar primarii nu sunt numiți, ci aleși.

Pe de altă parte, chiar atunci când este abordat din punct de vedere științific, subiectul “minorități sexuale” este considerat frivol de marea majoritate a membrilor unei societăți sufocate de abuzuri, sărăcie și ignoranță. O societate săracă în care nu contează aproape decât valorile materiale. România este încă foarte departe de stadiul în care valorile post-materialiste capătă o pondere importantă.³⁸ În Occident chestiunea minorităților sexuale este luată foarte în serios.³⁹

Poate există o legătură între modul în care privesc românii sexualitatea și un recent sondaj conform căruia românii sunt cei mai nefericiți din lume (adică cel mai mare procent de persoane care se consideră nefericite se înregistrează în România).

Sexualitatea este, ca și muzica sau un apus de soare la malul mării, unul din miracolele lumii. Și nu o lungă listă de interdicții.

*

O altă discriminare care lasă mult mai puțin loc de controverse este cea a persoanelor cu handicap. Atitudinea unei mari părți a populației față de acești nefericiți semeni ai noștri rezultă chiar din insulta foarte frecventă “bă, handicapatule!” (sau interogația “bă, tu chiar ești handicapat, nu înțelegi românește?”). Aceste exprimări arată că cei mulți cred că majoritatea covârșitoare a persoanelor cu handicap este reprezentată de handicapatii mintali. Nu este nici pe departe așa.

Facilitățile pentru handicapatii locomotor sunt minime în România. Astfel, doar 2,06% din telefoanele publice din București sunt adaptate nevoilor persoanelor care se deplasează în cărucioare, ca și cele doar 0,77% din peste 25.000 de locuri de parcare. De asemenea, din 3.200 de clădiri publice,

doar 6,84% sunt adaptate.⁴⁰ “Accesibilitatea reprezintă factorul esențial de exercitare a drepturilor și de îndeplinire a obligațiilor în societate. Opusul accesibilizării este bariera, aceasta fiind cea care creează handicapul și reprezintă totodată forme de discriminare, de excludere de la șanse egale a persoanei cu handicap”, a declarat Constantin Stoenescu, președintele Autorității Naționale pentru Persoane cu Handicap (ANPH).⁴¹

Se invocă mereu lipsa de fonduri. În schimb, pentru risipă se găsesc mereu fonduri. Demnitarii români călătoresc adesea la *business class* și locuiesc în hoteluri de 5 stele (4-600 euro/noapte). Adesea aceste deplasări sunt complet inutile pentru țară, așa cum presa a semnalat în repetate rânduri. Printre destinații se numără și orașe precum Las Vegas.

*

O altă categorie care tinde să ajungă una discriminată este cea a cetățenilor din mediul rural (deși aceasta reprezintă doar la limită o minoritate, 47% din populația țării). Nu există nici o lege prin care țăranii să fie discriminați. S-a ajuns însă în situația în care cei proveniți de la sate sunt foarte departe de a avea șanse egale (desigur, ei nu au șanse egale nici în alte societăți). Însă procentul de 1,2% din totalul studenților al celor care provin din mediul rural nu poate să nu frapeze și să nu îngrijoreze. Așa cum și ministrul Educației, Alexandru Athanasiu, recunoștea de curând, niciodată în istoria României acest procent nu a fost atât de mic. Un electorat rural numeros, sărac și neinstruit va rămâne o bună masă de manevră pentru diverși demagogi și va fi o mare piedică în calea modernizării României.

Țăranii sunt adesea discriminați când ajung la oraș în tribunale, primării etc. Sunt apostrofați de funcționari primitivi și dezvoltă resentimente justificate împotriva “boierilor de la oraș”.

Iată așadar că tabloul discriminării este în România mult mai larg decât lasă să se înțeleagă raportul de țară.

*

În partea politică a raportului surprinde și atenția foarte mică acordată SRI. Rolul nociv pe care l-a jucat această instituție a fost adesea remarcat de presă, dar și de unii autori de cărți.⁴² În raport, SRI devine, ca urmare a unei traduceri cu excesiv de mult suflet, *Romanian Intelligence Service*.⁴³ Dan Pavel a atras atenția în repetate rânduri asupra diferenței fundamentale care există între serviciile occidentale de *intelligence* și serviciile de informații ale statelor ex-comuniste, foste aparate de represiune mai mult sau mai puțin reformate (foarte puțin în cazul României).⁴⁴

În raport se consemnează sec, pe 3 rânduri de la pagina 17, că activitatea CNSAS a fost blocată ca urmare a disputei cu “*Romanian Intelligence Service*”, care deține arhivele. Atât.

O formulare de la pagina 13 este mai mult decât eufemistică: “*Romania has made significant progress with child protection, reducing the number of children in residential care and improving actual living conditions.*” Aceasta în condițiile în care multe cămine de copii continuă să ofere imagini horror, preluate cu un apetit într-adevăr excesiv de unele televiziuni occidentale.

Exemplele ar putea continua.

*

* *

Din cele scrise mai sus rezultă clar că obiectivul aderării în 2007 este unul foarte ambițios. Analiza făcută de Federația Agrostar și citată mai sus în care se spune că deschiderea pieței pentru produsele străine prin reducerea cu 50% a taxelor vamale a dus la “prăbușirea majorității ramurilor industriei alimentare” ne arată că o integrare prematură în UE poate fi dăunătoare agriculturii României. Același lucru este valabil și pentru alte ramuri economice. România nu trebuie să încerce să intre în UE înainte de a fi capabilă să facă față presiunilor concurențiale din UE.

Integrarea celor 10 țări se va dovedi probabil dificilă. S-ar putea ca în curând unii oficiali ai UE să regrete că au invitat 10 țări dintr-o dată și nu au realizat un calendar de aderare mai eșalonat. Ultima extindere a avut loc în 1995, când au aderat Austria, Finlanda și Suedia, aflate cam la același nivel din punct de vedere economic și instituțional cu media UE de atunci. Precedenta extindere a fost cea din 1986, când au aderat Spania și Portugalia. Extinderea de la 15 la 25 de state este așadar o operațiune riscantă. Mai ales că decalajul economic între țările care aderă și membrii deja existenți este net mai mare decât la precedentele extinderi.

Într-un comunicat de presă, SPD (Partidul Social-Democrat din Germania) avertizează: “Poate fi periculos dacă liderii României și Bulgariei creează în fața populației impresia că aderarea la UE se va produce în mod automat în 2007. În acest fel s-ar crea doar așteptări false, care nu ar constitui neapărat un sprijin pentru realizarea pașilor pentru modernizare necesari, dar, în multe cazuri, dureroși.”⁴⁵

De altfel, cancelarul Gerhard Schröder lansase deja cu câteva săptămâni înaintea acestui comunicat de presă ideea că un al doilea val ar trebui să cuprindă România, Bulgaria și Croația. Dat fiindcă negocierile cu Croația nici nu au început, această țară

urmând să treacă printr-o serie de proceduri preliminare deschiderii negocierilor, este clar că acest al doilea val ar urma undeva între 2010-2012.

Aceasta este și opinia lui Victor Bulmer-Thomas, director al prestigiosului *Royal Institute of International Affairs* din Londra: "România nu are șanse să intre în UE înainte de 2010, iar Croația nu are șanse să-și îndeplinească visul aderării în 2007. Cred că Croația va fi invitată la negocieri, dar nu va intra în UE înaintea României, ceea ce înseamnă probabil, nu înainte de 2012."⁴⁶

Un alt factor care ar putea amâna și complica lucrurile este elaborarea noii Constituții Europene, care a produs deja o serie de tensiuni. Să sperăm că dificultățile legate de "înghițirea" a 10 state dintr-o dată nu vor fi atât de mari încât să blocheze procesul de extindere sau să amâne *sine die* al doilea val.

Voința politică a UE de a integra România este evidentă în acest moment. În acest raport, Comisia Europeană a trecut cu vederea pozițiile României legate de conflictul din Irak și de imunitatea militarilor americani în fața Tribunalului Penal Internațional. Dar nu a uitat. În 6 octombrie 2003, Catherine Lalumière, vicepreședinte al Parlamentului European și fost secretar general al Consiliului Europei a fost la București la ședința festivă care marca 10 ani de la primirea României în Consiliul Europei. În plenul parlamentului, ea s-a întrebat dacă nu cumva România va fi un "cal troian al SUA în UE".⁴⁷

Trebuie înțeles că integrarea în UE este un mijloc pentru a facilita dezvoltarea României. Nu un scop în sine. Integrarea în UE nu va produce miracole peste noapte. Discuția despre aderarea la UE este folosită de unii membri ai clasei politice și ai administrației (nu puțini) ca o perdea de fum. La adăpostul acestei perdele de fum de ei își măresc soldul conturilor din Elveția sau din diverse paradisuri fiscale.

Cred că o aderare în 2010-2012 ar fi varianta cea mai benefică pentru România. O aderare în 2007 ar putea produce pagube economiei românești, cum am explicat mai sus. O aderare amânată până după 2015 ar păstra pentru o prea lungă perioadă România într-o "zonă gri" și ar putea suprasolicita răbdarea populației, producând o reacție ostilă UE. De acest lucru ar putea profita PRM sau un alt partid care disprețuiește valorile democratice, cu tendințe autoritare pronunțate. În ipoteza pesimistă că un asemenea partid ar câștiga alegerile, România ar putea fi așadar prinsă de refluxul celui de al treilea val al democratizării.⁴⁸ Din fericire însă, un asemenea scenariu este destul de improbabil.

NOTE

¹ "Adevărul", 16 apr. 2003.

² Andrei Pleșu, *Unitatea europeană trebuie reinventată*, transcrierea discursului ținut în 27 apr. 2002 la *New Europe College*, în "Revista 22", nr. 635, 7-13 mai 2002.

³ Françoise Thom, *Limba de lemn*, Editura Humanitas, București, 1993, p. 41.

⁴ Pentru informațiile care urmează, vezi europa.eu.int/comm/enlargement/negotiations/chapters/index.htm.

⁵ Stelian Tănase, *România absentă*, în "Revista 22", nr. 685, 22-28 apr. 2003.

⁶ Evaluarea *Economist Intelligence Unit*, este preluată în "Evenimentul Zilei", 1 dec. 2003.

⁷ Iosif Boda, *Cinci ani la Cotroceni*, Editura Evenimentul Românesc, București, 1999, p. 193.

⁸ *2003 Regular Report on Romania's progress towards accession*, European Commission, p.35.

⁹ *2003 Regular Report ...*, p. 41.

¹⁰ *2003, Regular Report ...*, p. 44.

¹¹ "Evenimentul Zilei", 7 nov. 2003.

¹² "Adevărul", 7 nov. 2003.

¹³ Vlad Flonta, *O creștere mai mult cantitativă*, în "Sfera Politicii" nr. 100, p. 38.

¹⁴ Pentru detalii, vezi Ilie Șerbănescu, *Deficitul cvasi-fiscal bate deficitul fiscal*, în "Revista 22", nr. 714, 11-17 nov. 2003.

¹⁵ Ilie Șerbănescu, *op. cit.*

¹⁶ "Adevărul", 7 nov. 2003.

¹⁷ Stelian Tănase, *L.A. vs. N.Y. Jurnal american*, Editura Polirom, Iași, 1998, p. 69.

¹⁸ "Adevărul", 28 nov. 2003.

¹⁹ Pentru detalii, vezi Silviu Brucan, *Treptele tranziției spre capitalism*, Editura Nemira, București, 1999, p. 24. Pasajul face parte din cap. III, intitulat "O greșeală fatală: atomizarea agriculturii".

²⁰ Silviu Brucan, *op. cit.*, p. 25.

²¹ "Adevărul", 5 dec. 2003.

²² "Adevărul", 22 nov. 2003.

²³ "Adevărul", 22 nov. 2003.

²⁴ Supliment special "Adevărul", intitulat "Protecția mediului - o factură scumpă pentru România", 16 mai 2003.

²⁵ *2003 Regular Report ...*, p. 20.

²⁶ Vezi www.globalcorruptionreport.org/download.shtml. Pentru alte informații, vezi și site-ul *Transparency International*, la adresa www.transparency.org.

²⁷ Vezi Vlad Flonta, *Încă un tigru de hârtie ?*, în "Sfera Politicii", nr. 104.

²⁸ *2003 Regular Report ...*, p. 45.

²⁹ *2003 Regular Report ...*, p. 123.

³⁰ "Adevărul", 26. nov. 2003.

³¹ Pentru o descriere necruțătoare, uncori vitriolantă, a mult-idealizatei democrații românești interbelice sunt foarte instructive memoriile lui Constantin Argetoianu, publicate ca o lungă serie de volume de dimensiuni relativ mici de Editura Humanitas și apoi de Editura Machiavelli în prima parte a anilor '90. Memoriile lui Argetoianu se intitulază *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*.

³² Lista este mai lungă. Vezi suplimentul nr. 131 al "Revistei 22", 12 iunie 2001.

³³ Conform tuturor sondajelor BOR este instituția în care românii au cea mai multă încredere. Trebuie spus mai întâi că alăturarea într-un sondaj a instituțiilor democratice (parlament, guvern etc.) cu instituții precum Biserica reprezintă o greșeală de metodologie. Popularitatea constantă a Bisericii și a Armatei are două explicații principale. În primul rând, acestor două instituții nu li se cere performanță. Dacă România ar intra într-un război s-ar vedea în

ce stare e Armata Română. În al doilea rând, cel întrebat simte nevoia să se pronunțe și pozitiv măcar despre două-trei instituții. Acestea sunt cele mai la îndemână. Este antologică emisiunea "Reporteri incognito" realizată de Prima TV și "Evenimentul Zilei" în 2003, în care mai mulți preoți au acceptat, contra cost, să sfințească bordouri (apartamente închiriate pentru practicarea organizată a prostituției). Unul singur a refuzat (din 7-8 solicitați).

³⁴ Hitler a avut la un moment dat un plan de deportare a evreilor în Madagascar.

³⁵ Vezi Max Weber, "Sensul «neutralității axiologice» în științele sociologice și economice", în Max Weber, *Teorie și metodă în științele culturii*, Editura Polirom, Iași, 2001, pp. 133 - 180

³⁶ Reviste științifice foarte repute care au ca obiect de studiu sexualitatea sunt *Journal of Sex Research*, *Annual Review of Sex Research* (ambele la www.sexscience.org/publications), *Archives of Sexual Behaviour*, (www.psychology.berkeley.edu). Vezi de asemenea colecțiile celor mai importante reviste de științe ale naturii din lume: *Nature* (www.nature.com) și *Science* (www.sciencemag.org). Este simptomatic și faptul că în România se traduc foarte puține lucrări științifice despre sexualitate. Apar însă o sumedenie de "manuale" care ne învață "cum să facem dragoste perfect" (adică foarte conformist și cuminte).

³⁷ Ultima ediție este American Psychiatric Association, *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, Fourth Edition, Washington DC, American Psychiatric Association, 2000. (Site-ul APA este www.psych.org).

³⁸ Vezi Ronald Inglehart, *Value Change in Global Perspective*, University of Michigan Press, Ann Arbor, Michigan, 1995 și Ronald Inglehart, *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*, Princeton University Press, 1997. Vezi de asemenea Peter F. Drucker, *Societatea postcapitalistă*, Editura Image, București, 1999.

³⁹ Vezi, de exemplu, European Group of Experts on Combating Sexual Orientation Discrimination, la www.emmeijers.nl/experts.

⁴⁰ "Adevărul", 28 nov. 2003.

⁴¹ "Adevărul", 28 nov. 2003.

⁴² Vezi, de exemplu, Radu Constantin Cristea, *Serviciile secrete din România și scandalurile de corupție, 1989-2001*, Editura Antet, București, 2002.

⁴³ 2003 Regular Report ..., p. 17.

⁴⁴ Vezi Dan Pavel, *Anatomia și fiziologia trădării. Între Iliescu și Pacepa*, în "Sfera Politicii", nr. 48. Dan Pavel a reluat această idee și într-o scrisoare deschisă adresată conducerii SRI în 1998. Publicată inițial în "Revista 22", ea a fost inclusă și în volumul *Leviathanul bizantin. Analize, atitudini și studii politice*, Editura Polirom, Iași, 1998, pp. 168-173.

⁴⁵ "Adevărul", 22 nov. 2003.

⁴⁶ "Evenimentul Zilei", 1 dec. 2003.

⁴⁷ "Adevărul", 7 oct. 2003.

⁴⁸ Samuel P. Huntington, *The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century*, University of Oklahoma Press, 1991.

SEMNAL

Dumitru Sandu

*Sociabilitatea în spațiul dezvoltării.
Încredere, toleranță și rețele sociale*
Editura Polirom, Iași, 2003

Descriere

Lucrarea propune o viziune asupra toleranței/intoleranței, încrederii și rețelelor sociale tratate atât din punctul de vedere al diferențelor dintre popoarele Europei, cât și din perspectiva spațiului românesc. Migrația ca fenomen de rețea și satul ca spațiu de socializare și dezvoltare sunt prezentate într-un demers mai mult interpretativ decât descriptiv, pe baza datelor statistice și a măsurătorilor sociologice. Cartea interesează specialiștii, dar și persoanele preocupate de ceea ce gândesc românii, de modul în care ei trăiesc la sate sau în orașe și de diferența dintre noi și celelalte națiuni europene.

Autorul își propune să găsească răspuns la câteva întrebări esențiale din prisma antropologică și sociologică: „Sunt mai toleranți bărbații decât femeile?”; „La români toleranța este determinată de resursele lor materiale?”; „Ne face sau nu religia mai toleranți?”; „Care este diferența dintre țările preponderent catolice, protestante și cele foste comuniste?”; „Câtă încredere au românii în ceilalți și ce preferințe au când este vorba de vecinii lor?”; „Sunt orașenii mai încrezători decât sătenii?”; „Cât de dezvoltate sunt satele de la noi și, mai ales, care este diferența între orașeni și săteni?”. ■

VLAD FLONTA - a absolvit în 2001 Facultatea de Științe Politice și Administrative a Universității București. Studiile anterioare de matematică la Universitatea București, nefinalizate. Din 1997, consultant și intermediar de afaceri independent. În 2003, admis la doctorat la *Goethe-Universität Frankfurt am Main*, cu o teză despre elitele economice postcomuniste.

Epilog pentru un *guru*

GEORGE SURUGIU

In the last two years, after the 2001 anti – American strikes, the danger of mass-destruction terrorism became more and more serious. Focused on the trial against Aum's leader, the paper highlights the easiness and frequency of the terrorist activities nowadays. The terrorist attacks have their roots in the large potential of the terrorist groups that is supported today both by the ideological or political motivation and by the incredible easiness of purchasing chemical substances and equipment for mass-destruction weapons.

În dimineața zilei de 20 martie 1995, un atac cu gaze otrăvitoare a ucis 12 persoane în metroul din Tokio. Alți cinci mii de oameni au fost afectați, în diverse grade, de substanța care, ulterior, avea să fie identificată drept gaz sarin. Atentatul a fost opera unui cult religios japonez – Aum Shinrikyo (“Adevărul Suprem”) și avea să marcheze un punct de cotitură în istoria terorismului: pentru prima dată, o organizație civilă, neafiliată vreunei structuri guvernamentale, declanșa un atac cu arme chimice asupra populației civile din propria țară, în scopuri teroriste.

La doar două zile de la atacul din metroul capitalei nipone, poliția avea să aresteze câteva zeci de membri ai sectei Aum, descoperiți la sediile cultului din capitala Tokio și orașele Shizuoka și Yamanashi. În clădirie și depozitele respective, agenții Poliției Naționale Japoneze găsesc și confiscă 7,9 milioane de dolari americani și mai multe kilograme de aur, în lingouri. Tot în depozitele sectei sunt descoperite stocuri de substanțe chimice otrăvitoare suficiente pentru a ucide aproape 5 milioane de persoane; odată cu chimicalele sunt confiscate un elicopter militar de fabricație rusească și mai multe detectoare de substanțe chimice de luptă.¹ La 16 mai, liderul sectei Aum – Chizuo Matsumoto, *alias* Shoko Asahara – este arestat și încarcerat, sub acuzația de terorism și instigare la crimă.

După un proces care a durat peste 7 ani, guru-ul sectei Aum a fost chemat în fața judecătorilor, la 31 octombrie 2003, să-și pledeze nevinovăția pentru ultima oară. Deja, zece dintre discipolii săi fuseseră, până în acel moment, condamnați la moarte prin spânzurătoare pentru implicarea în atacurile cu gaze otrăvitoare și arme biologice care au purtat semnătura sectei apocaliptice. Pentru Asahara, singura apărare

a constituit-o delimitarea de apropiatii săi, arestați și judecați, despre care avocații liderului Aum au declarat că au ieșit de sub controlul șefului sectei și au acționat fără știrea acestuia.

Soarta lui Asahara este, în acest moment, mai puțin importantă. Importante sunt însă concluziile ce se pot trage din tragedia de la 20 martie 1995, în contextul actualei ofensive împotriva terorismului internațional în care sunt implicate Statele Unite ale Americii și aliații lor, printre care se numără și România.

Atentatul din metroul capitalei japoneze reprezintă un moment de referință în istoria terorismului, din mai multe motive. În primul rând, atacul de la 20 martie 1995 a făcut din secta Aum primul și (până în prezent) unicul grup terorist care a încercat să ucidă **în masă** cu ajutorul unor arme chimice și biologice, pe care a depus eforturi să le sintetizeze în cantități mari. În al doilea rând, atentatul din 20 martie nu a fost doar un act nebunesc, purtător al simbolisticii apocaliptice specifică sectelor ezoterice care propovăduiesc sfârșitul lumii (așa cum a fost interpretat de numeroși analiști). Shoko Asahara și discipolii săi au văzut în folosirea armelor de distrugere în masă – chimice și biologice - un mijloc de a răsturna autoritățile guvernamentale și de transformare a Japoniei într-o “societate ideală” inspirată de modelul organizației Aum, singura care urma să supraviețuiască Armageddon-ului ce va fi distrus complet statul nipon și restul societății occidentale.²

În al treilea rând, Aum este un subiect ideal pentru analiza potențialului terorist al unei grupări sociale deviante, care dispune de mijloace logistice și financiare importante și care, frustrată și nemulțumită de societatea în care există, s-a auto-convins de fap-

tul că posedă “adevărul”, “revelația” și resimte obligația de a extinde acest “adevăr” la toți cei din jur.

Imediat după atacul cu gaz sarin de la 20 martie 1995, o serie de analiști ai fenomenului terorist au pus acțiunile cultului Aum Shinrikyo pe seama exacerbării retoricii milenariste a liderului său, Shoko Asahara. Citând prezicerile acestuia privind sfârșitul lumii, unii comentatori au simțit nevoia să încadreze faptele sectei nipone mai degrabă în categoria violenței religioase decât în cea a terorismului. Această abordare s-a dovedit însă eronată, în momentul în care ancheta poliției japoneze a scos la iveală ambițiile politice ale lui Asahara (care a și candidat, în 1990, la alegerile generale din Japonia, pentru un loc în Dietă – gest marcat de un eșec usturător)³. În concluzie, se poate spune că Aum Shinrikyo s-a îndreptat către terorism în cel mai pur sens al conceptului, respectiv în ideea atingerii unor scopuri politice prin intermediul violenței.⁴

Ceea ce trebuie reținut, însă, nu este atât faptul că secta Aum a recurs la crimă pentru a-și atinge scopurile (la instigarea și ordinele liderului Asahara), cât determinarea cu care grupul s-a implicat în ceea ce s-a dovedit a fi un adevărat program de creare de arme chimice (gaz sarin, în principal). Această evoluție a activităților ilegale ale sectei nipone nu poate fi studiată decât în contextul factorilor care stimulează utilizarea armelor de distrugere în masă de către un stat sau un grup de persoane. Principalul argument, în acest sens, este acela că armele de distrugere în masă reprezintă o armă puternică în mâna unui grup slab din punctul de vedere al forței convenționale. O bombă atomică (fie ea și improvizată), o substanță chimică de luptă sau un compus biologic ucigaș – ultimele sintetizate în cantități serioase – pot schimba complet echilibrul de forțe în favoarea organizației care le deține; cu o singură lovitură, aceasta poate amenința serios securitatea unei întregi populații. Cazul sectei Aum Shinrikyo este primul de acest fel în care echilibrul a depins în mare măsură de (in)capacitatea membrilor sectei de a dezlanțui Armageddon-ul de care șeful lor avea nevoie pentru a instaura promisa “lume nouă”.

Asahara a creat Aum Shinrikyo în 1984, ca pe o școală de yoga; filosofia de bază era un amalgam de credințe și principii hinduse, budiste și yoghine, care propovăduiau, în general, un model de viață ascetic și devoțiunea față de *guru*. Chizuo Matsumoto, *aka* Shoko Asahara, s-a proclamat încă de la început drept un profet care a primit de la divinitate puteri miraculoase împreună cu o viziune asupra viitorului potrivit căreia lumea avea să se sfârșească în 1997, iar supraviețuitori nu vor fi decât membrii

cultului Aum (nu întâmplător, simbolul sectei era figura zeului hindus Shiva, cel care întruchipează deopotrivă creația și distrugerea). Înainte de atacul asupra metroului din Tokio, secta număra aproximativ 10.000 de membri în Japonia și alte aproape 30.000 de Rusia. Aum dispunea, în același timp, de filiale în Statele Unite (la New York), Germania (Bonn) și în Sri Lanka.

Această performanță este cu atât mai mare cu cât autorul ei, Asahara, s-a născut în 1955, într-o familie săracă, fiind afectat de serioase deficiențe de vedere care l-au silit să urmeze cursurile unei școli de orbi. Ulterior, viitorul *guru* a lucrat ca maseor și acupuncturist, într-o clinică obscură pe care a înființat-o la Tokio; în 1981 însă, o călătorie în Himalaya îi va oferi lui Asahara prilejul de a anunța că avut o profundă experiență mistică, în urma căreia a căpătat puteri supranaturale (îndeosebi capacitatea de a levita). Anunțul a produs oarecare senzație cu ajutorul unei reviste specializată în “miracole”; deja, un număr din ce în ce mai mare de curioși dornici să afle secretele auto-proclamatului profet au început să vină către școala de yoga a lui Asahara. Curând, acesta va deveni un cult religios, înregistrat ca atare și beneficiind de avantajele oferite de legea niponă (care, odată cu recunoașterea statutului de grupare religioasă, oferă și scutirea de taxe pentru respectiva organizație)⁵. Treptat, Aum Shinrikyo avea să recruteze din ce în ce mai mulți adepți, îndeosebi în mediile intelectualității tehnice, universitare și al oamenilor de afaceri, dornici să devină parte a unui fenomen spiritual care să îi ajute să domine stresul cotidian. În strategia de recrutare (direcționată vizibil către adulți și tineri cu posibilități financiare) un rol major l-a avut melanjul de credințe budiste și principii filosofice yoghine propus de Asahara. Liderul sectei care avea să dezvolte o teorie a degenerării rasei umane, ce ar fi culminat apocaliptic cu o “bătălie finală”; ipoteza liniștitoare era că un nou tip uman va apărea în Japonia, pentru a conduce noua lume – însă acești supraviețuitori vor avea nevoie de cunoștințele *guru*-ului Asahara, investit de divinitate cu puteri supranaturale⁶.

La mijlocul anilor '90, Aum Shinrikyo poseda deja toate trăsăturile unui grup social deviant, care se îndreaptă către acte de violență ieșite din comun: un lider charismatic ce își atribuie autoritate divină, o viziune apocaliptică asupra prezentului, dar mai ales asupra viitorului, fascinația față de violență (ca mijloc de rezolvare a conflictului cu autoritățile și, în general, cu comunitatea) și paranoia colectivă. Ultimele două elemente au fost acumulate prin cultivarea unei psihoze a persecuției în rândul membrilor cultului (persecuție imaginată ca venind din partea

autorităților nipone, dar și a restului populației, considerată *in corpore* drept rău-voitoare) și prin propovăduirea unor teze filosofico-religioase potrivit cărora societatea niponă contemporană este coruptă și agresivă, iar datoria membrilor Aum este să se apere prin orice mijloace, inclusiv prin anihilarea opozanților și criticilor.⁷ “Spălarea creierului” era completată prin insuflarea credinței potrivit căreia, la ordinul *guru*-lui, atât ucigașul, cât și victima sa ar obține salvarea sufletului, deoarece victima ar înceta să mai păcătuiască, iar sufletul său s-ar elibera de povara păcatului, în timp ce asasinul ar acumula, prin gestul său eliberator, puritate sufletească.⁸ Asahara își arogă, astfel, dreptul de a decide cine trebuie să trăiască și cine să moară:

“Să presupunem că o persoană ar acumula *karma* negativă și ar merge în iad, dacă ar fi lăsată să trăiască. Și să presupunem că un individ iluminat ar considera că ar fi mai bine să pună capăt vieții persoanei respective, dându-i ocazia să efectueze *poa*... [termen budist tibetan care înseamnă transferul conștiinței unui individ sau animal, de către un *guru*, la un nivel superior de existență – n.a.]; obiectiv vorbind, asta ar însemna distrugerea unei vieți... Însă pe baza teoriei Vajrayana, nu este altceva decât *poa*, cât se poate de respectabilă.”⁹

Dincolo de teoriile apocaliptice construite pentru îndoctrinarea membrilor sectei, *guru*-ul Asahara s-a dovedit cât se poate de pragmatic în ce privește viitorul post-Armageddon al organizației sale. Astfel, liderul cultului i-a organizat pe membrii “nucleului dur” al sectei după modelul... guvernului japonez; acest lucru ar fi garantat, în viziunea lui Asahara, o trecere mai ușoară la noua administrație din partea publicului nipon, căruia Aum Shinrikyo i-ar fi oferit o imagine instituțională cu care era deja obișnuit.

Este vorba de un guvern, cu miniștri și secretari de stat - ai apărării, științei și tehnologiei, sănătății, finanțelor, educației, telecomunicațiilor ș.a.. În lista acestui cabinet, compilată de James K. Campbell¹⁰ pe baza mai multor articole din presa niponă și cea americană (ziarele *Sunday Mainichi* și, respectiv, săptămânalul *Newsweek*), apar inclusiv portofoliile Noilor Credincioși (din Est și Vest) și ale Armelor Chimice. Ultimul era condus de Masami Tsuchiya, doctorand în chimie organică la Universitatea Tsukuba; un alt departament, al activităților clandestine, îl avea ca șef pe “numărul doi” al sectei Aum, Kiyode Hayakawa, cel despre care ancheta poliției nipone va stabili că a supervizat personal programul Aum de dotare cu diverse arme și muniții (inclusiv puști de asalt AK-47) precum și cumpărarea elicopterului rusesc MI-17, dotat cu dispozitiv de pulverizare a substanțelor chimice; cât despre ministerul

sănătății, acesta îl avea ca responsabil pe Seiichi Endo, absolvent al secției de inginerie genetică a Universității Kyoto – Endo s-a ocupat de construirea armelor chimice și biologic solicitate de Asahara, respectiv gaz sarin și toxină botulinică (așa cum aveau să demonstreze perchezițiile la diversele locații ale sectei).

Toate cele de mai sus demonstrează, cât se poate de clar, că Shoko Asahara își dorea și plănuia să joace un rol important pe scena politică niponă. Folosirea armelor de distrugere în masă nu a reprezentat, din acest punct de vedere, decât o cale pe care liderul Aum a considerat-o demnă de urmat în atingerea acestui țel (după eșecul în tentativa de ajunge membru al Dietei, în 1990). Decizia internă de a construi un arsenal chimic și bacteriologic reprezintă o consecință logică atât pentru teoriile apocaliptice propovăduite de Asahara, cât și pentru dorința sa de a cuceri puterea politică – arsenalul în cauză reprezentând cel mai simplu (și convingător) mod de a impune secta Aum în fața autorităților. Din acest punct de vedere, cultul Aum Shinrikyo a dovedit că posedă toate atributele specifice unei organizații teroriste capabilă să folosească, efectiv, arme de distrugere în masă (ADM). Aceste atribute includ o dorință uriașă de a obține puterea, destul de puternică încât să incite la acțiuni violente; cunoștințe sofisticate despre funcționarea și efectul armelor convenționale sau neconvenționale și despre tacticile militare; existența unui lider autoritar și sociopat; ideologie care promovează și se bazează pe violență; suficiente resurse financiare pentru susținerea unui program de dezvoltare a ADM; acces la informații și tehnologie specifică ADM; loialitate deplină din partea membrilor grupului, care funcționează ca o colectivitate închisă, izolată; dezinteres din partea celor implicați față de posibilul eșec la acțiunilor grupului; disponibilitate pentru asumarea de riscuri majore, inclusiv arestarea și/sau pierderea vieții.

În pofida existenței acestor factori interni, dar și a unor externi, care au ajutat indirect planurile criminale ale Aum Shinkiryo (cum ar fi reacția târzie a autorităților nipone, motivată de statutul de cult religios al grupării), secta condusă de Shoko Asahara nu a reușit să dezlănțuie Armageddon-ul pe care și-l dorea. Anchetatorii poliției nipone au întâmpinat, însă, dificultăți în a stabili, cu precizie, care erau etapele planului lui Asahara, declanșat prin atentatul din metroul capitalei Tokio, la 20 martie 1995. Unul dintre membrii cultului, doctorul Ikuo Hayashi, interogată de autorități, avea să afirme că scopul atentatului din metrou a fost să-i ucidă pe toți cei aflați în zona stației Kasumigaseki, precum și în clădirile de la suprafață, majoritatea ocupate de birouri și agenții

guvernamentale.¹¹ În logica dementă a liderului Aum, uciderea a mii de funcționari guvernamentali ar fi marcat, probabil, o lovitură serioasă dată autorităților, poate chiar una de grație, care le-ar fi convins de puterea sectei.

Oricare ar fi fost calculul din spatele acțiunilor Aum, cazul sectei conduse de Shoko Asahara este deosebit de util nu doar pentru analiștii fenomenului terorismului cu ADM, dar și pentru specialiștii agențiilor guvernamentale responsabile cu prevenirea și managementul unor astfel de situații de criză.¹²

În ce privește prevenirea unor astfel de cazuri, lucrurile nu s-au schimbat prea mult, pe mapamond, în cei peste 8 ani de la atentatul din 20 martie 1995. Poate că una dintre cele mai îngrijorătoare situații este reprezentată de disponibilitatea, pe piața liberă, a unor materiale și echipamente destul de sofisticate, absolut necesare oricărui grup implicat în dezvoltarea unor ADM de tip chimic sau biologic. Secta Aum a cumpărat, în Japonia și Rusia, spectrometre de masă, spectrofotometre cu infraroșii și gaz-cromatografe; alături de acestea, secta a avut acces liber la toate substanțele cunoscute ca folosite în producerea substanțelor neuro-paralizante precum gazele sarin și tabun, de la dimetilamină și cianură de sodiu la alcool etilic și izopropilic, acetonitril, fluorură de sodiu. Aceste substanțe și multe altele, considerate “de risc”, ar trebui să fie monitorizate, însă legislațiile de profil existente în diverse state (inclusiv în cele dezvoltate) sunt adesea ignorate sau aplicate cu întârziere. La fel stau lucrurile și cu măștile de gaze sau substanțele chimice folosite la purificarea aerului, care pot fi achiziționate din magazine cu efecte militare.

În contextul internațional creat după atentatele anti americane de la 11 septembrie 2001, pericolul reprezentat de terorismul cu arme de distrugere în masă a devenit imposibil de neglijat. Cazul Aum a dovedit că potențialul de atac al grupărilor teroriste este amplificat nu doar de motivația ideologică și/sau politică a membrilor lor, ci și de posibilitatea relativ facilă de achiziționare a unor substanțe chimice și echipamente de laborator ce pot fi utilizate la dezvoltare unor arme de distrugere în masă, chimice sau biologice.

NOTE

¹ Apud. Manabu Watanabe, “Religion and Violence in Japan Today: A Chronological and Doctrinal Analysis of Aum Shinrikyo”, în *Terrorism and Political Violence*, (ed. Frank Cass, London) Vol. 10, Nr. 4 (1998), p. 80 – 100.

² James K. Campbell, “Excerpts from Research Study «Weapons of Mass Destruction and Terrorism: Proliferation by Non-State Actors»”, în *Terrorism and Political Violence*, Vol. 9, Nr. 2,

1997, p. 29.

³ Apud. J. Walsh, E. Desmond, “Shoko Asahara: The Making of a Guru”, în *Time*, 3 aprilie 1995, Vol. 145, Issue 14, p. 30.

⁴ O demonstrație convingătoare construiește, în acest sens, profesorul Jean-Francois Mayer, de la Universitatea din Fribourg, Elveția, în articolul “Cults, Violence and Religious Terrorism: An International Perspective”, în *Studies in Conflict & Terrorism*, (ed. Taylor & Francis), Nr. 24, 2001, p. 361-376.

⁵ Japonia postbelică a înregistrat apariția unui important de culte și secte religioase, majoritatea compuse din persoane cu intenții onorabile; în 1985, un studiu oficial nipon arăta că numărul acestora era de 183.581 (apud. D. Van Bierna, E. W. Desmond, “The Prophet of Poison”, *Time*, 3 Mai 1995, Vol 145, nr. 14, p. 26).

⁶ În 1985, Asahara va declara că a primit din partea zeului Shiva titlul de *abiraketsu no mikoto*, adică “stăpânul luminii care conduce armatele zeilor” (apud. Manabu Watane, *Op. cit.*, p. 83).

⁷ Apud. M. Ranstorp, “Terrorism in the Name of Religion”, în *Journal of International Affairs*, vol. 50, nr.1, 1996, p. 41-62.

⁸ Pentru o schemă a factorilor care contribuie la exacerbarea comportamentului violent în grupurile religioase, vezi J. F. Mayer, *Op. cit.*, p. 371.

⁹ Apud. Shoko Asahara, *Vajrayana kosu: kyogaku shisutemu kyohon* (*Vajrayana: manual de texte doctrinare*), Aum Shinrikyo, f.a., citat în Manabu Watanabe, *Op. cit.*, p. 88;

¹⁰ *Op. cit.*, p. 32.

¹¹ Informația este extrasă dintr-o depeșă a Agenției France Presse, semnată de Chiaki Ishimura și difuzată la 22 martie 1995.

¹² Un studiu cât se poate de serios argumentat este propus de Robyn Pang, de la J.F. Kennedy School of Government, Universitatea Harvard, SUA: “Consequence Management in the 1995 Sarin Attacks on the Japanese Subway System”, în *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol. 25, p. 421-448, 2002.

BIBLIOGRAFIE

- Kaplan, David E. și Marshall, Andrew, *The Cult at the End of the World: The Incredible Story of Aum*, Londra, Hutchinson, 1996
Campbell, James K., *Weapons of Mass Destruction Terrorism*, Seminole, Florida, Interpact Press, 1997
Laqueur, Walter, *Postmodern Terrorism*, în *Foreign Affairs*, Vol. 75, Nr. 5, Sept./October 1996, p. 24-36
D. W. Brackett, *Holly Terror: Armageddon in Tokyo*, New York, Weatherhill, 1996

Partidele și democrația participativă

OANA MATEI

Analyzing the concept of participative democracy the author concludes that the term is meaninglessly used in official documents and political speeches since between elections political parties are not really interested to keep in touch with their voters and to encourage the political reform in the sense of sustaining the development of a better control of the government by the electoral body.

Toate partidele importante de pe scena politică românească invocă nevoia de o democrație participativă. Încă din timpul campaniei din 2000, în “Oferta electorală a Partidului Democrației Sociale din România” – “O guvernare mai bună pentru o viață mai bună”, PDSR, actualul PSD, afirmă ca “hotărât să facă o veritabilă reformă a statului”, își propune să realizeze mai multe schimbări, dintre care, alături de instituții ale statului mai suplă, mai eficiente, mai operative, mai transparente, mai credibile, și o eficientizare a raporturilor dintre administrația publică centrală și cea locală, transformarea statului într-un “partener al oamenilor într-o democrație participativă”. Aproape 4 ani mai târziu, un comunicat de presă emis în 6 decembrie 2003, anunțând întâlnirea doamnei Rovana Plumb – secretar general al Organizației de Femei a Partidului Social Democrat cu reprezentantele județului Neamț, reia tema electorală a democrației participative, afirmația făcută de către Secretarul General fiind că “*Acțiunile trebuie să fie axate cu precădere pe cetățean, conștientizând astfel noul target al social-democrației printr-o democrație participativă*”.

Un alt partid important, de data aceasta din opoziție, având și o altă orientare ideologică, Partidul National Liberal, utilizează și el conceptul de democrație participativă, în «Platforma Program a studenților liberali din România», unde apare formulată ideea că transformarea profundă a României pentru care militeză acești studenții are ca obiectiv construcția capitalismului liberal, considerat a fi «calea autentică spre libertate și prosperitate, în condițiile lumii globalizate de astăzi». Obiectivul

poate fi realizat prin «democrație participativă, în care drepturile și libertățile individuale sunt respectate cu sfințenie».

Chiar și alianța PD-PNL stă sub semnul acestui termen. Deputatul PD de Galați, Mircea Toader constata existența unei compatibilități între aceste partide, afirmând că «Partidul Democrat acționează asupra conștiinței civice și emancipării sociale, pledând pentru securitate politică și economică și democrație participativă (prin transparență și evaluare)».

Dar conceptul nu rămâne sub monopolul partidelor politice. Mai multe organizații neguvernamentale îl folosesc și își concentrează proiectele în vederea realizării și consolidării democrației participative. Asociația Pro Democrația a derulat între mai 2001 și mai 2002, în Caracal, Huedin, Orșova și Turda un proiect, “Sustținerea democrației participative în România”, al cărui obiectiv general consta în realizarea unei mai bune înțelegeri a ideii și practicilor democrației participative, în rândul reprezentanților administrației locale. Obiectivele specifice ale proiectului erau transferul de expertiză în domeniul democrației participative către membrii administrației locale și crearea și implementarea unor politici care să promoveze participarea publică la procesul decizional la nivel local.

Același concept este reluat de către instituțiile europene în vederea sublinierii importanței participării individului la viața publică, dorindu-se încurajarea acestei participări. Sectorul asociativ european a manifestat interesul pentru consolidarea democrației participative în Uniunea Europeană, iar

un prim pas ar putea să fie Cartea Albă a Guvernării Europene¹. BOND² face câteva recomandări în acest sens, propunând ca soluție o mai bună consultare a sectorului asociativ – societatea civilă și organizațiile neguvernamentale – reprezintă ceea ce trebuie dezvoltat.

Conceptul de democrație participativă a suferit modificări. Dacă ideea de participare apare subliniată în scrierile care pun bazele Statelor Unite, iar apoi Tocqueville este acela care elogiază capacitatea americanilor de a rezolva problemele la nivel local, “democrația participativă” este un termen formulat cu claritate pentru prima dată în contextul mișcării Noua Stângă. Anii '60 sunt aceia care aduc o nouă provocare la adresa liberalilor – Noua Stângă. Destul de confuză în orientarea sa, Noua Stângă respinge atât comunismul susținut de Uniunea Sovietică, dar și capitalismul de consum al țărilor liberale. Deși aderând la accentul liberal pus pe drepturile și libertățile individuale, membrii curentului acuzau guvernele liberale de fi dorit să protejeze în primul rând interesele economice ale marilor corporații capitaliste. În același timp, Noua Stângă considera că majoritatea oamenilor erau reduși la simpla poziție de consumatori, fără a fi încurajați să devină cetățeni activi. Această idee a condus la construirea conceptului de “democrație participativă” – care apare într-o societate în care majoritatea indivizilor sunt capabili să exerseze un control mai puternic asupra deciziilor care le influențează direct viața³.

Din perspectiva acestui curent, idealul liberal al unei separări nete între societatea civilă și Stat este o greșală, pentru că a-l separa complet de societate înseamnă a-l transforma într-un aparat exterior, care ar dobândi o aparență de obiectivitate ce i-ar putea da dreptul de a pretinde din partea cetățeanului respect și supunere. Doar implicând individul în luarea de decizii se poate depăși acest punct în care alegerile sunt un mecanism incapabil să asigure responsabilitatea forțelor implicate în guvernare⁴.

Pentru definirea “democrației participative”, un document important îl reprezintă Declarația de la Port Huron⁵. Documentul este rezultatul muncii de mai multe luni a asociației Students for a Democratic Society, asociație aparținând Noii Stângi. În preambulul declarației din 1962, studenții semnatori se prezintă drept tânăra generație, crescută în confort și beneficiind de educația primită în marile Universități, dar îngrijorată de situația internațională și de lumea pe care urmau să o moștenească. Studenții se declară nemulțumiți de discursul liberal sau socialist care nu li se mai părea adecvat cu condițiile

sociale în care trăiau. Respingerea oricărei doctrine politice deja existente este însoțită de dorința de a vedea instaurată ceea ce ei numeau “democrația participativă”. Această democrație participativă ar fi trebuit să se fondeze pe câteva principii de bază în ceea ce privește viața politică: luarea deciziilor cu consecințe sociale importante trebuie luate prin participarea grupurilor publice. În același timp, într-o democrație participativă politicile publice au drept scop și implicarea indivizilor în relații sociale, motivarea lor de a fi activi în viața comunității. Ordinea politică este aceea care s-ar presupune că oferă instrumentele necesare individului pentru a-și permite să-și exprime aspirațiile personale și propriile puncte de vedere.

Declarația de la Port Huron este și un mod de a protesta împotriva Războiului Rece, discriminării, rasiale sau sexuale, resimțite în Statele Unite în acea perioadă. Studenții care au formulat declarația condamnă în aceeași măsură discrepanța economică existentă între Statele Unite și celelalte țări. Totodată, ei cred că Statele Unite ar fi trebuit să își utilizeze puterea economică, politică și militară pentru a ajuta țările mai sărace, făcând să dispară orice discriminare între țările comuniste și cele ne-comuniste.

Democrația participativă apare în Declarația de la Port Huron ca un tip de organizare socială, un sistem social fondat pe democrația participării individuale și coordonat de două obiective principale: în primul rând, participarea individului în procesul de luare a deciziilor care determină calitatea și direcția vieții sale, iar în al doilea rând, organizarea societății în așa fel încât să încurajeze independența indivizilor și să ofere cadrul pentru o participare comună.

Plecând de la dorința de a înlocui idealul unei revoluții socialiste cu un alt regim politic, propunându-și să reformeze comunismul compromis de către Uniunea Sovietică, “Students for a Democratic Society” a devenit foarte repede cea mai largă organizație a Noii Stângi, cu aproape 100.000 de membri. Dar organizația a sfârșit prin a îmbrățișa state totalitare, precum Cuba, Vietnamul, și mișcări de tipul Khmerilor Roșii. În cele din urmă, liderii curentului, Tom Hayden și Bernardine Dohrn făceau apel la un război dus împotriva a ceea ce ei numeau “Amerikkka” și au creat primul cult politic terorist. Tom Hayden a format chiar propria sa “Guerilla foco”, termen reluat din strategia lui Che Guevara, numită “Familia Roșie” și care se pregătea pentru un viitor război învățând să utilizeze arme de foc.

Așadar, principiile democrației participative, adică implicarea cetățenilor în luarea deciziilor care le vor influența viața, apar mai întâi ca deziderate

ale unui curent de stânga, pentru a ajunge să devină o formă de a completa democrația reprezentativă și a rezolva problema absenteismului și a lipsei de interes pentru viața publică în perioadele dintre alegeri. Pierzându-și încărcătura de stânga, conceptul este utilizat cu accent pe individ, pe interesul implicării sale în viața comunității.

Aparent, conceptul de democrație participativă înseamnă implicarea individului în viața publică. Mai precis, ar trebui să desemneze implicarea lui în luarea de decizii care au ca rezultat realizarea de politici publice. Carole Pateman⁶ apreciază că există cel puțin trei beneficii care rezultă din practicarea democrației participative într-o societate: educația, integrarea și acceptarea deciziilor.

Democrația participativă presupune că dialogul dintre alegători și aleși are loc în permanență, nu numai în perioada electorală, iar individul este implicat în identificarea, soluționarea și monitorizarea rezultatelor problemelor comunității în care trăiește. Dar partidele politice par să utilizeze termenul doar în campaniile electorale și pentru a atrage capital politic, reformele care ar viza cu adevărat instaurarea unei democrații prin crearea de mecanisme de control a guvernaților și de implicare a guvernaților fiind reduse ca număr.

NOTE

¹ europa.eu.int/comm/governance/contrib_bond_en.pdf

² O rețea formată din mai mult de 250 de Ong-uri din Marea Britanie, care lucrează în domeniul dezvoltării internaționale.

³ Terence Ball, Richard Dagger, *Ideologii politice și idealul democratic*, Ed. Polirom, Colțea, Știința Politică, Iași 2000, p. 88.

⁴ David Held, *Modele ale democrației*, trad. Cipriana Petre, Ed. Univers, București, 2000.

⁵ "Port Huron Statement for a Democratic Society", June 11-15, 1962, Port Huron, Michigan.

⁶ Carole Pateman, *Participation and Democratic Theory*, New York: Cambridge University Press, 1970, p.33.

SEMNAL

Richard Rose, William Mishler, Christian Haerpfer

Democrația și alternativele ei

Editura Institutul European, Iași, 2003

Descriere

O democrație completă va fi o guvernare modernă, deoarece respectul față de supremația legii înseamnă că agențiile publice acționează dirijat și aplică politicile în mod corect și impersonal, aceasta fiind o cerință de bază a unei birocratii moderne. O democrație completă va fi eficientă, deoarece corupția și favoritismul personal nu vor duce la risipirea unor cantități mari de resurse.

Richard Rose este Director al Centre for the Study of Public Policy la University of Strathclyde.

William Mishler este profesor de științe politice la University of Arizona.

Christian Haerpfer este Director științific al Societății Paul Lazarsfeld, Viena. ■

Mircea Vulcănescu

De la Nae Ionescu la „Criterion”

Editura Humanitas, 2003

Descriere

Începând cu textul de debut din 1923, *Cu-vinte pentru drum*, și ajungând până la însemnările zilnice din perioada detenției la Arsenal, în 1946, acest volum de publicistică surprinde retrospectiv umbra a două decenii de preocupări culturale dintre cele mai diverse. Interesat de tot și de toate, Mircea Vulcănescu scrie despre temele predilecte ale „tinerei generații” interbelice, dar și despre obsesiile personale: bolșevismul, mitul creat din nimic al lui Lenin, filozofia lui Nae Ionescu, cauzele ascensiunii mișcării legionare, mistica ortodoxă etc. Editorul a conceput culegerea în unitate cu cele trei volume Vulcănescu apărute la Editura Eminescu sub titlul Dimensiunea românească a existenței.

Textele eseistului sunt însoțite de note, comentarii și un indice de nume. ■

OANA MATEI - licențiată a Facultății de Științe Politice și Administrative a Universității din București, masterand în antropologie, studii europene și doctorand în filosofie la aceeași Universitate.

Constituția din punct de vedere al ecologiei umane

VIRGIL IORDACHE

The human ecology is quite a new branch of science. The present paper is a debate on the new Romanian Constitution from the new science point of view. It approaches some phenomena considered until now the subject of classical social sciences under the new angle of ecological systems.

Ecologia umană este o disciplină relativ nouă în peisajul științific. Între științele societății, ea permite abordarea unor fenomene considerate apanajul științelor sociale clasice, dintr-un unghi inedit, acela al ecologiei sistemice. Acest articol își propune să contribuie la discuția actuală desfășurată în jurul noii Constituții a României printr-o analiză care valorifică perspectivele deschise de ecologia umană. Din punct de vedere al ecologiei umane, cinci aspecte desprinse din actuala Constituție mi se pare mai relevante:

1. Continuă utilizarea noțiunii de stat în două sensuri complet diferite, neexplicite în context (stat₁ ca ansamblu socio-economic și stat₂ ca sistem organizațional prin care se exercită puterea politică¹);
2. Se menține sinonimia dintre termenii de stat₁ și de țară (sau patrie)²;
3. Se menține modul holist de a prezenta raportul dintre individ și societate; proprietăți care sunt caracteristice doar indivizilor umani (cum, voi argumenta, este suveranitatea) sunt atribuite unor sisteme supraindividuale de organizare (poporul în Art. 2 alin. 1 și statul₁ în Art 1 alin. 2);
4. Se mențin și apar în structura binelui public elemente ce țin de interesele de grup ale celor cu puține resurse și ale celor altruiști (spre exemplu statul₁ este social conform Art. 1 alin. 3)
5. Nu este stipulată necesitatea controlului extern al contribuabililor (prin societatea civilă) asupra statului₂.

Voi argumenta că elementele de mai sus inhibă productivitatea sistemului socio-economic național (în acest sens, este vorba de aspecte negative) și că, în măsura în care cineva este interesat de productivitatea acestuia, ar trebui să renunțe la abordarea holistă, să promoveze controlul extern (din partea societății civile) asupra statului₂.³ Într-un sens similar (de favorizare

a creșterii productivității sistemului socio-economic) există și elemente pozitive în noua Constituție. Spre exemplu în structura binelui public apar și elemente cu adevărat de interes general, cum ar fi dreptul la mediu sănătos (Art. 33) și accesul la cultură (Art. 32). Intrigă de asemenea *simultaneitatea* dintre pozitivitate și negativitate. Nu este suficient doar să constatăm ambiguitatea și eclectismul politicului, faptul că “politică este și coordonare, armonizare, dar și efort de dominare, de impunere, de exercitare a forței”⁴, ci trebuie clarificat ce determină aceste stări de fapt.

Din perspectiva ecologiei umane⁵ o asemenea analiză a stărilor de fapt se bazează pe câteva premise de profunzime:

a) Fiecare individ uman tinde să maximalizeze atingerea scopurilor sale⁶. Orice lucru care poate fi folosit pentru atingerea scopurilor va fi folosit. Prin urmare și etica interpersonală (ca de altfel și statul), va fi manipulată astfel încât să fie utilă maximalizării libertății ontice a unor anumite persoane. De asemenea și conceptul de etică personală va fi manipulat, mai ales în ce privește semnificația și conținutul libertății, pentru a induce asumarea unui anumite etici personale, astfel încât persoana care adoptă această etică să funcționeze mai bine ca resursă (sau să funcționeze mai puțin ca competitor) pentru persoana care promovează asumarea de către altă persoană a unei anumite etici personale. În condițiile în care credința în ceilalți, altruismul și iubirea sunt scopuri determinate (deși nu de bază, și neprezențe în mod necesar la toate persoanele), această manipulare nu se face în mod necesar spre răul celorlalte persoane, ci se poate face și spre binele altor persoane.

b) Fiecare individ uman și resursele din proprietatea sa formează un sistem care produce servicii și,

eventual, resurse, și consumă alte servicii și resurse. Să numim acest sistem "Sistem individual de producție și consum", SIPC. Unitățile elementare ale sistemelor socio-economice (SSE) sunt organizațiile, SIPC fiind un anumit tip de organizații. Organizațiile sunt componente ale SSE constând din capital uman și capital neuman (inclusiv capital natural) care au rolul de a transfera fluxurile de materie, energie și informație cu originea în capitalul natural (corespunzând unor fluxuri de resurse și servicii naturale) și cu originea în SIPC (în primul rând servicii), în formă neprocesată (un serviciu) sau procesată (ca alte tipuri de servicii și ca resurse) către consumatorul final, SIPC. Prezența organizațiilor statale este o proprietate emergentă structurală a sistemelor socio-economice naționale, iar prezența organizațiilor globale o proprietate a SSE global. Proprietățile emergente funcționale ale SSE naționale și global sunt productivitatea mai mare de resurse și servicii ca rezultat al modulelor funcționale emergente și ca urmare a schimburilor de resurse și servicii dintre SES naționale, care are loc prin intermediul organizațiilor din structura acestora. Organizațiile pot produce nu doar bunuri materiale, ci și conceptuale (limbi, teorii științifice, ideologii politice, modele de dezvoltare – cum ar fi modelul de dezvoltare durabilă, sau constituții). Emergența a noi organizații la nivel național și global este strâns legată de producerea de bunuri conceptuale cum ar fi teorii sociologice, politice sau ecologice. Astfel de organizații emerg deoarece scopurile unor indivizi sunt mai ușor de atins folosind o parte din resursele private în comun (de exemplu managementul capitalului natural la nivel ecoregional și global). În acest context, apare că statul₁ este, în cadrul sistemului socio-economic, un modul funcțional cu o singură organizație, și ca urmare nu este tot una cu sistemul socio-economic (țara). Statul₂ este un modul funcțional cu mai multe organizații care furnizează resurse și servicii publice organizațiilor care îl plătesc, și care este și el doar o parte a sistemului socio-economic. Deoarece individul uman tinde să maximalizeze atingerea scopurilor sale, și indivizii implicați în organizațiile de stat vor avea aceeași tendință. Prin urmare controlul asupra calității serviciilor furnizate de stat este absolut necesar, altminteri resursele furnizate vor fi folosite predominant în interesul indivizilor care sunt implicați în organizațiile statului₂. Deoarece acest control presupune resurse suplimentare investite de organizațiile contribuabile, ele vor putea exercita controlul doar dacă au aceste resurse. Absența resurselor în SIPC (minimizarea proprietății private) face acest control imposibil. Prin urmare controlul poate avea loc doar dacă proprietatea privată este acceptată ideologic, sau dacă nu există o

sărăcie generalizată. Teoriile holiste stricte permit statului₂ ca în numele statului₁ să promoveze un flux unidirecțional de resurse (de la contribuabili la stat₂). Teoriile strict individualiste nu permit rezolvarea problemelor care nu se pot rezolva la nivel individual, cum ar fi problemele de mediu sau de apărare. Așadar teoriile holiste și individualiste stricte sunt disfuncționale în ce privește aplicarea lor politică. Numai în SSE avansate succesional (foarte productive și cu rată mare de autoconsum) SIPC includ suficiente resurse pentru a putea controla eficient statul₂, prin societatea civilă. Aceasta are un efect stimulator asupra dezvoltării, prin creșterea eficienței cheltuirii resurselor furnizate de contribuabili. În SSE incipiente succesional (productivitate scăzută de resurse și servicii înalt procesate și capacitate scăzută de autoconsum), absența resurselor la nivelul SIPC, care să permită controlul, are un efect inhibitor asupra dezvoltării, și favorizează exportul de resursă umană performantă și resurse naturale puțin procesate către SSE avansate succesional, menținând polarizarea globală.

c. Binele public real, funcțional în sistemele socio-economice, are trei componente în structură: binele oamenilor de stat, binele grupurilor dominante și binele general (nerealizabil separat de toți indivizii din sistemul socio-economic național, dar urmărit de toți aceștia). Binele general este un lucru conceptual, un instrument pentru atingerea binelui individual în situațiile când organizațiile private nu pot produce anumite categorii de resurse și servicii. Alături de binele general, binele public va include, periodic și permanent, și bine de grup, care este un lucru conceptual instrumental pentru un grup mai restrâns decât cel național, cel mai frecvent în vedere redistribuirii într-o formă de alta a resurselor (inclusiv prin sisteme publice de educație și asistență medicală), dar în funcție de context și corespunzând intereselor unor minorități (de exemplu naționale). Binele public va include și binele personal al celor care au puterea își asumă riscul încălcării regulilor sau profită de situațiile care nu sunt reglementate. Acest bine personal rezidual poate fi minimizat prin modul cum este structurat statul₂ (în special prin separarea și controlul reciproc al puterilor) și prin acceptarea constituțională și existența controlului extern al statului₂ (al tuturor puterilor din afara statului₂, dar din aceeași țară). Fenomenul corupției privește extinderea ponderii binelui individual în structura binelui public a unui sistem socio-economic ca urmare absenței controlului extern asupra statului₂, și el nu poate fi contracarat decât în mică măsură prin acțiuni exclusiv din interiorul statului₂. Redistribuirea intensă a resurselor conform binelui de grup al celor cu resurse puține este o fază

inevitabilă într-o democrație funcțională (fază socială democratică), care are loc în alternare cu fazele dominate de acumularea individuală a resurselor (fază liberală), dar permanentizarea ei este un simptom de blocare în stadii sucesionale incipiente.

Așadar, dacă acestea sunt premisele de la care putem pleca, chiar în situația acceptării statului₁ drept o imensă organizație publică din care indivizii umani fac parte ca cetățeni, nu putem echivala statul cu țara (aspectul 2), deoarece în aceasta intră și multe alte organizații private, cele mai importante fiind SIPC. Țara devine identică cu statul₁ doar în situația în care toate resursele private, inclusiv corpurile indivizilor, au fost naționalizate⁷. Atâta vreme cât există organizații private, țara (sau patria) este un sistem mai complex decât statul₁. Este evident de asemenea că un astfel de sistem complex nu posedă ca proprietate emergentă suveranitatea⁸. Suveranitatea nu poate fi a unei națiuni decât în sens metaforic. Suveranitatea este o trăsătură a indivizilor umani dintr-o națiune, pe care, dacă dorim, ei și-o pot exercita exclusiv prin intermediul unor reprezentanți; dar în urma acestei delegări, a cărei formulare poate fi cea holistă întâlnită în constituții și în dreptul constituțional sau în filosofia și teoria politică, suveranitatea nu rămâne mai puțin a indivizilor. Ea aparține acestor în mod necesar, deoarece este esențială din punct de vedere practic, atâta vreme cât conștientizarea ei permite anularea semnificației costurilor de revoltă împotriva stării de fapt, ceea ce constituie cheia răsturnării oricărui regim cu accente totalitare.⁹

Renunțarea completă la terminologia holistă nu este însă potrivită în momentul actual în sistemul socio-economic românesc. Alternativa, contractul, nu poate fi între cetățeni (așa cum se teoretizează originea statului în teoriile contractualiste), ci poate fi între SIPC și alte organizații private, pe de o parte, și o organizație din structura sistemului socio-economic concepută pentru a presta servicii publice, statul₂, pe de altă parte. Un astfel de contract însă poate surveni doar într-o etapă în care forța culturală economică a indivizilor poate asigura coeziunea națiunii și doar prin conștientizarea necesității menținerii binelui public, materializată într-un contract explicit cu statul₂. Doar într-o astfel de etapă s-ar putea renunța la organizația holistă stat₁, văzută ca o continuatoare a grupului de natură biologică dominat de un lider (aspectul 3). Menținerea organizației holiste naționale este necesară nu atât din considerente interne, cât mai ales externe, de dominare a altor grupuri sau de apărare (în cazul românesc programatic doar de apărare).

SSE românesc este într-un stadiu sucesional relativ incipient, în pofida regimului constituțional

adoptat. Felul cum au răspuns la stimuli materiali minori potențialii votanți indică, din punctual de vedere al ecologiei umane, o absență a resurselor care nu permite exercitarea libertății. Într-un sistem socio-economic cu polarizare extremă a cantității de resurse controlate de indivizi mecanismele democratice nu pot funcționa, iar statul₂ poate deveni cu ușurință instrument pentru grupul care controlează resursele, indiferent din cine este format acesta. Ponderea binelui de grup și individual în structura binelui public real pare să fie mai mare decât cea a celui general.

Deoarece grupurile de interese au motivație mult mai puternică în a se organiza pentru obținerea de avantaje din partea statului decât au contribuabilii pentru a controla statul și limita prezența binelui individual în structura celui public, consolidarea societății civile nu poate fi lăsată exclusiv la latitudinea pieței organizațiilor neguvernamentale, ci trebuie promovată încă din legea fundamentală. Totuși ea fost lăsată exclusiv la latitudinea acestei piețe (aspectul nr. 5), ceea ce arată că forța grupurilor de interese domină forța restului cetățenilor. Echivalarea între statul₁ (holist) și statul₂ (aspectul 1) contribuie și ea la reținerea politică manifestată de cetățenii români. Că situația nu este întâmplătoare, ci reflectă interesele de grup ale celor care controlează statul, pare a fi sugerat și de faptul că societatea civilă a fost prin reglementări direct conexasă cu partidele, ceea ce împiedică exercitarea funcției de control extern asupra statului¹⁰.

Un grup social definit într-un sens național are atât proprietăți emergente intrinseci (limbă, cultură), cât și relaționale (prin rolul în rețeaua sucesională globală). Recunoaștere dreptului de acces la cultură (aspectul 4) este pozitivă deoarece va consolida producția de bunuri publice culturale, iar a celui la un mediu curat este de asemenea pozitivă pentru că permite dezvoltare politicilor care să ducă la prezervarea ofertei de servicii a capitalului natural de nivel regional și macroregional. Dar în condițiile unei constituții care permite menținerea conexiunii inverse (eng. feed-back) pozitive către o productivitate scăzută a sistemului socio-economic național, este discutabil în ce măsură o simplă recunoaștere va avea efectele scontate. Fără o alocare substanțială de resurse publice deteriorarea acestor proprietăți emergente pe termen mediu este inevitabilă. Apare că semnalele pesimiste ale unor oameni de cultură în acest sens sunt justificate (spre exemplu cu privire la alterarea ireversibilă a limbii), iar contrareacțiile fondate doar pe exemple istorice și pe propunerea unor măsuri instituționale pentru care nu pot exista resurse în actualul context politic și legislativ reflectă o abordare sectorială a problemelor¹¹ (strict dinspre cultură). Politicile buge-

tare actuale în domeniul educației și culturii sunt simptome clare ale tendinței de resorbție a unor caracteristici esențiale pentru funcționarea oricărei populații în sens național. Direcționarea fondurilor publice preponderent către asistență socială directă sau mascată reprezintă de asemenea un paleativ în stabilizarea populației în sens național. Discursul naționalist nu poate compensa decât pe termen scurt degradarea culturală, conducând pe termen lung, prin accentele anti-democratice, la scăderea productivității și implicit la crearea premiselor pentru slăbirea și mai accentuată a coeziunii grupale.

NOTE

¹ De exemplu stat₁ în Art. 1 alin. 1: “România este stat național, suveran și indivizibil” cuplat cu Art. 3 alin. 1 “Teritoriul României este inalienabil”, iar stat₂ în Art. 1 alin. 4 “Statul se organizează potrivit principiului separației și echilibrului puterilor [...]”, sau în Art. 43 alin. 1 “Statul este obligat să ia măsuri de dezvoltare economică [...]”. Pentru o discuție a distincției stat₁ – stat₂ din perspectiva dreptului constituțional, a se vedea de exemplu Vrabie, G., *Drept constituțional și instituții politice contemporane*, Ed. Team, Iași, 1995.

² Art. 1 alin. 1 cuplat cu Art. 3 alin. 1 (nota 1) și cu Art. 3 alin. 2 “Frontierele țării sunt consfințite [...]” sau cu Art 4 alin. 2 “România este patria [...]”.

³ În formularea acestor simptome și a obiectivului meu am utilizat o serie de presupoziii și termeni pe care nu este cazul să le explicitez aici, atât din considerente de spațiu disponibil, cât și din dorința de a menține articolul la un nivel nu foarte tehnic.

⁴ Iliescu, A. P., *Introducere în politologie*, Ed. Bic All, București, 2002, p. 34.

⁵ Pentru domeniul de interes al ecologiei umane a se vedea Georgescu, D., V. Iordache, M. Botezatu, *Ecologie umană*, Ed. Ars Docendi, București, 2001.

⁶ Nu este necesar să asumăm că acest comportament este determinat genetic, ci este suficient să îl constatăm ca un fapt.

⁷ A se vedea incitanta analiză a lui Hoppe (Hoppe, H. H., *A theory of Socialism and Capitalism*, Boston, 1989, Cap. 2)

⁸ Argumentarea faptului că suveranitatea aparține individului este fenomenologică, fără legătură cu ecologia umană, și nu o prezintă aici. Subliniez că politicul este fundat nu doar ontic (în acest articol, din perspectiva ecologiei umane), ci și ontologic.

⁹ Ceea ce revine la anularea rațională a termenului C, costuri, din ecuația propusă de Gordon Tullock cu privire la reacția revoluționarului potențial. Anularea acestor costuri este inteligibilă din perspectiva libertății ontologice.

¹⁰ A se vedea Matei, Oana, *Societatea civilă și finanțarea partidelor*, “Sfera Politicii”, 102-103/2003, pp. 18-20.

¹¹ A se vedea Mincu, M., “Va dispărea limba română”?, “Ziua literară”, 76/2003, I.

VIRGIL IORDACHE - asistent la Universitatea din București. Licențiat în biologie în 1993, doctorat în ecologie în 2003, studii în filosofie în curs de finalizare. Experiență didactică și de cercetare în domeniul ecologiei și managementului capitalului natural. Coautor la o carte de ecologie umană, capitole în două cărți de editor, 40 de articole științifice.

SEMNAL

Stejărel Olaru

Cei cinci care au speriat Estul. Atacul asupra legației RPR de la Berna (februarie 1955)

Cuvânt înainte de Adrian Cioroianu

Editura: Polirom, Iași

Anul apariției: 2003

Cuprins

Diplomația RPR în anii '50: obediență și servilism • „Afacerea Berna”, primul episod: atacul asupra Legației RPR • „Procesul spionilor” • Brațul și urechile Securității • După „afacerea Berna”.

Descriere

Cartea este dedicată unuia dintre cele mai spectaculoase evenimente ale primului deceniu al istoriei României comuniste: atacarea, la 14 februarie 1955, a Legației române de la Berna (Elveția) de către un „comando ad-hoc”. El era alcătuit din cinci tineri români refugiați la sfârșitul anilor '40, a căror principală intenție era aceea de a demonstra lumii libere occidentale – dar și lumii românești, prinsă între granițele de netrecut ale Cortinei de Fier – că spiritul independenței românești era încă viu, că orgoliul național nu a plecat steagul și că rezistența din munții României nu era singură și cu totul izolată în lupta împotriva sovietizării țării. ■

Considerații privind axiomele democrației

VASILE NAZARE

This work intends to emphasize the defining elements, the mechanism, the principles and the finality of the democratic process. The conclusions of the analysis have been synthesized in an axiomatic structure, which in our opinion denotes the essence of democracy in its normal diachrony.

1. Democrația – între mit și realitate

Democrația a fost abordată, de-a lungul timpului, din perspective diferite: ca teorie a puterii, ca formă de guvernare, ca regim politic sau în ipostaza de metodă de luare a deciziilor în cadrul unei comunități. Dincolo de răspunsuri, o concluzie s-a impus – definițiile sunt nesatisfăcătoare și incomplete; mai mult, există o stare de incongruență între teoriile democrației, idealul democrației și democrația reală.

Chiar cu aceste imperfecțiuni evidente, democrația a rămas mitul preferat al lumii moderne. Deoarece, “principiul democratic, scria K. Popper, presupune convingerea că până și acceptarea unei politici proaste într-o democrație (atâta vreme cât se poate acționa pentru o schimbare pașnică) este preferabilă supunerii față de o tiranie, oricât de inteligentă sau binevoitoare ar fi aceasta”¹. Iar A. Giddens (în *Sociologie*), interesat de o explicație rațională a puterii și ariei sale de atracție și influență, adăuga și alte argumente: a) asocierea cu capitalismul competitiv, generator de bunăstare; a) globalizarea activităților umane amplifică interesul membrilor comunităților pentru felul cum sunt conduși; c) motivarea participării cetățenilor la viața publică (prin influența mijloacelor de informare în masă).

2. Axiomele democrației

A₁ *Democrația și prosperitatea sunt două lucruri diferite, iar în unele cazuri complementare; democrația poate fi o pârgă de realizare a prosperității, dar prosperitatea nu se poate realiza automat prin construcția democrației, prosperitatea devine doar o condiție și un criteriu de apreciere a democrației* (Mill, Lipset, Dahrendorf).

S.M. Lipset, în *Politics and the Social Science*,

lucrare în mare vogă prin anii ‘60, menționa: “democrația este dependentă de starea dezvoltării economice, cu cât o națiune este mai bogată, cu atât mai mult sunt șanse ca democrația să-și găsească loc aici”. Dacă în secolul XIX, J.St. Mill considera “salariile mari și alfabetizarea” drept două componente indispensabile unui regim democratic, în veacul trecut Seymour Martin Lipset invoca un prag democratic psihologic, fără de care democrația ar fi de neconceput: un venit de 1000-2000 \$ pe cap de locuitor. Iar Dahrendorf, din dorința de a găsi contraargumente, formula un alt paradox: “democrațiile permit țărilor să practice, în libertate, jocuri de sumă nulă”².

Teza lui S.M. Lipset a fost validată de S. Huntington prin analiza asupra valorilor democratizării. Autorul a făcut o “legătură între dezvoltarea economică, apreciată pe baza produsului național brut pe cap de locuitor, și procesele democratice, stabilind o corelație pozitivă în sensul favorizării instaurării regimurilor democratice prin dezvoltarea socio-economică”. Din tabelul lui S. Huntington privind *Dezvoltarea economică și cel de al treilea val de democratizare* în perioada 1974-1989, din 26 de țări analizate, cu un venit cuprins între 1000-3000\$, 21 erau democratice și 5 nedemocratice, ceea ce îl determină pe politologul evocat să evidențieze faptul că “un cercetător social care, la jumătatea anilor ‘70 ar fi vrut să prezică viitorul democratizării ar fi avut succes indicând pur și simplu țările cuprinse în plaja de tranziție dintre 1000 și 3000 de dolari”³. De asemenea, o confirmare indirectă o avem prin poziția lui A. Przeworski și F. Limongi (în studiul *Modernization: Theories and Facts*, 1997) privind speranța de viață a democrațiilor: “democrațiile se ivesc independent de nivelul de dezvoltare, dar mor în țările mai sărace și

supraviețuiesc în țările bogate ... iar democrațiile, mai ales cele sărace, sunt extrem de vulnerabile față de slabele prestații economice”.

Toate sistemele politice pot deveni democratice (Tocqueville, Rustow). Dar regimurile democratice tind să devină și regimuri dezvoltate din punct de vedere social-economic, în ciuda unor evidente inegalități interne; cele nedemocratice tind să fie relativ mai puțin dezvoltate economic, cu o polarizare socio-economică foarte pronunțată. Democrațiile consolidate, cu șanse mari de supraviețuire, sunt cele din țările dezvoltate, deoarece ele pot face față dificultăților și tensiunilor; democrațiile din țările sărace sunt mai vulnerabile la crizele economice.

Deși, în opinia sa, “nu nivelul de dezvoltare este cel care produce democrațiile (...) ci absența dezechilibrelor și inegalităților semnificative dintre diferite grupuri sociale”, G. Pasquino nu eludează totuși importanța factorului economic. Aserțiunea sa rămâne elocventă în acest sens: este mai facilă “instalarea și menținerea unui regim democratic în condițiile în care un regim autoritar posedă un nivel de dezvoltare socio-economică”⁴. Parametrii economici nu sunt factori de generare ci de condiționalitate. Înclinăm să-i dăm dreptate lui G. Hermet care în lucrarea *Poporul contra democrației* nota: “Dezvoltarea poate ajuta procesul democratic, la fel cum acesta din urmă poate favoriza progresul material”, constatare validată de istorie.

Complementaritatea dintre democrație și dezvoltarea economică este susținută argumentat și de Fr. Revel (în *Revirimentul democrației*): “Pentru ascensiunea economică, începuturile democrației sunt indispensabile și anume sub forma autonomiei pieței, pe care se întemeiază autonomia societății civile față de stat. Această independență face posibilă creșterea deopotrivă a economiei și a democrației: ele se află într-un raport de reciprocitate, urmăresc aceeași evoluție, sunt indisociabile pe calea către dezvoltare prin bogăție, prin instaurarea votului liber universal, a libertății presei, a separației puterilor în stat, a accesului liber la educație, a garantării drepturilor individuale”.

Totuși nu trebuie exagerată această relație de intercondiționare. Au fost și situații în care dezvoltarea economică s-a produs chiar în contextul absenței sau a unei democrații incipiente, neevoluate. Istoria economică și politică a țărilor în care a apărut revoluția industrială, a Africii de Sud, Coreei de Sud, Spaniei (în timpul lui Franco), statului Chile (în timpul lui Pinochet) confirmă afirmația. În general, țările lumii a treia, prin experiența trăită, au descoperit că “democrația are o valoare proprie, independentă de dezvoltarea economică” Analistii remarcă “consagvi-

nitătea incontestabilă între democrație și economie”. Relație, care, în opinia lui Fr. Revel, trebuie înțeleasă în felul următor: Sub aspect economic (...) democrația – în sensul său cel mai umil-practic – oferă poporului mijlocul de a se debarasa la timp și pașnic - fără insurecție și război civil – de un guvern rău. (...) nu există democrație fără economie de piață, există în schimb economie de piață fără democrație”. Deși democrația și dezvoltarea economică nu se presupun reciproc, o societate construită pe o economie de piață nu poate fi niciodată total antidemocratică deoarece, în timp, libertatea economică va conduce la apariția libertății politice⁵.

A₂ *A impune autonomia politică unui grup împotriva voinței lui este tot la fel de coercitiv ca și refuzul autonomiei unui grup care o dorește. Dreptul la autoguvernare nu implică totuși dreptul de a institui un regim tiranic.*

Un principiu necesar în relațiile internaționale, care ar pune la adăpost statele mici și mijlocii față de politica capricioasă și imperialistă a statelor mari (vezi M. Britanie, SUA – intervenția militară în Irak, fără consimțământul comunității internaționale). Nici o agresiune nu poate fi justificată de intenția generoasă de a institui pe calea armelor un regim democratic. Nu se poate admite exportul de democrație, de modernizare sau de revoluție⁶. După cum “dreptul popoarelor de a dispune de ele însele, sublinia Fr. Revel (în *Revirimentul democrației*), se deosebește de dreptul lor la democrație”, iar principiul deplinei independențe al statului națiune nu trebuie disociat de cel al legitimității aceluia stat. Preocupat de adaptarea dreptului internațional la noile realități ale lumii contemporane, autorul propune ca acesta “să numai recunoască decât legitimitatea guvernelor democratice”, aceasta “trebuie să fie singura aptă să justifice recunoașterea internațională a unui stat (...) o atare situație schițează necesitatea unui nou drept. Comunitatea internațională se simte abilitată să intervină în așa-numitele afaceri interne, mai ales când este vorba de un stat nedemocrat, cu o putere nelegitimă și unde minoritățile nu și-au putut exprima niciodată aspirațiile (...)”.

Destinul democrației este strâns legat de starea de libertate a individului. “Dacă numai democrația, remarca Fr. Revel, îi permite omului să se nască liber, numai omul liber îi permite democrației să dureze”⁷.

A₃ *Într-o societate democratică, influența individului, competent și membru al demosului, este într-o relație de inversă proporționalitate cu volumul resurselor și al oportunităților de participare, care sunt, în mod obișnuit, inegal distribuite*⁸.

Selecția indivizilor pentru organele și instituțiile eligibile pun în evidență cu prisosință această contra-

dicție. În timp, cantitatea a uzurpat calitatea; “legea cantității, scria Sartori, devalorizează calitatea. Dacă alegerile au fost menite să selecționeze, ele de fapt selecționează într-un mod inadecvat, adică fac selecția în sens invers. Pe baza legii numerelor, cei care merită să fie aleși sunt de multe ori depășiți de cei care nu merită această opțiune. În cele din urmă, “conducerea valoroasă” este înlocuită de o conducere incapabilă, nevrednică”⁹. “Cunoașterea și puterea, remarcă C.W. Mills (în *The Power Elite*), nu sunt cu adevărat unite în interiorul clasei dominante”.

În condițiile perfecționării mijloacelor de manipulare a electoratului, alegătorii “aleg nu după realități, ci după aparențe”, iar arta de a fi ales nu mai are nici-o legătură cu capacitatea de a guverna, totul se transformă într-un joc de imagine, în care candidatul supralicitează îndeosebi impresia pe care o face în public, și nu cea legată de bilanțul acțiunilor și proiectelor sale. Fin observator al scenei politice contemporane, Fr. Revel nota: “O dată cu intrarea politicii în era publicitară, dominată de consilierii în relații publice și de făcătorii de imagine, nu poporul își alege reprezentanții, ci reprezentanții se fac aleși de popor (...)”.

De fapt, cu mult înainte, Michels prin “legea de bronz a oligarhiei”, formula teza prin care cel care caută puterea plătește în schimb un preț democrației. Cei care vor să acționeze în sfera politicului se află într-o dilemă: “fie să rămână prea departe de locul unde se iau deciziile, fie să fie acaparat de acesta”¹⁰.

A₄ *Nu există democrație pură, întotdeauna va exista o discrepanță între democrația reală și cea ideală, între democrația rațională (deductivă, universală, imaginară, îndepărtată de realitate și incapabilă să controleze problemele generate de lumea reală) și cea empirică; democrația nu se identifică cu autogovernarea ci cu guvernarea prin mijlocirea unei elite.*

“Democrațiile, susținea R. Dahl, nu sunt niciodată absolut democratice”¹¹. După convingerea lui J.J. Rousseau, democrațiile sunt forme ideale pentru un popor ideal (pentru niște popoare formate din zei). Guvernarea poporului de către popor a fost imposibilă și în antichitate, și în utopia marxistă, și acum, și rămâne, scria G. Sartori, imposibilă pentru totdeauna¹². Poporul nu conduce, scria J.C. Isaac¹³ din mai multe motive: a) conducerea populară este mediată de oamenii publici; b) cetățenii sunt în mod obișnuit divizați funcție de caracteristici multiple; c) cei care votează reprezintă, probabil, doar o parte, uneori foarte mică, a electoratului (de pildă, în Atena, dintr-o populație de aproximativ de 50 000 de cetățeni, la Ecclisia – adunare – participau cel mult 6000 de reprezentanți, atunci când trebuiau să fie luate decizii, iar în timpurile

noastre, după cum se știe, absenteismul este foarte ridicat chiar în țări cu o cultură democratică foarte veche); d) procesul electoral reflectă preferințele și nevoile electoratului doar în mare, reducând o gamă largă de opțiuni la un mic grup de partide și candidați (cetățenii optează pentru programe, partide și oameni, care de cele mai multe ori nu le reprezintă interesele).

Democrațiile, în forma în care s-au manifestat până acum, au pus în evidență multiple paradoxuri și neîmpliniri. În concepția lui N. Bobbio (în *Democrația viitorului*, 1984), democrația nu și-a respectat promisiunile generoase și mult așteptate secole de-a rândul: “de a deveni o societate de egali, fără corpuri intermediare; de a elimina interesele organizate și particulare care să contrasteze cu reprezentarea politică generală; de a pune capăt oligarhiei; de pătrunde în aparatele birocratico-administrative și militare ale statului și în întreprinderi; de a distruge puterile invizibile; de a ridica nivelul educației politice a cetățenilor”; iar Lasch (în *Revolta elitelor. Trădarea democrației*, 1995) adăuga o alta: “autorealizarea persoanelor”. N. Bobbio găsea și o explicație: “proiectul politic democratic a fost conceput pentru o societate mult mai puțin complexă decât cea de azi”. Democrația poate degenera, așa cum avertizau la timpul lor A. de Tocqueville și J.St. Mill, într-o adevărată “tiranie a majorității”, legitimând-o. Ea se poate concretiza într-o “tiranie spirituală, conformism social extrem și sufocant”. Principiul majorității a fost privit de la începuturile democrației moderne cu suspiciune, cu o oarecare neîncredere. De pildă, Jefferson considera că “voința majorității trebuie să prevaleze în toate cazurile cu condiția ca “acea voință să fie justă (...) și rezonabilă”. Realitatea alegerilor din vremea noastră transformă “dictatura majorității” într-o “dictatură a unei minorități alese”, “domnia conducătorilor aleși de popor”. Pentru a evita însă eșecul, principiul antic care a fundamentat democrația “toată puterea în mână poporului” trebuie transformat, pe măsură ce democrația se dezvoltă, în principiul “toată puterea în mâna nimănui”.

K. Popper (în *Paradoxurile suveranității*), sesizând inconsistența definiției democrației ca formă de suveranitate populară, aduce și corecția cuvenită: “teoria democrației nu se bazează pe principiul că majoritatea trebuie să guverneze; putem spune mai curând că diversele metode de control democratic, că alegerile sau guvernul reprezentativ, nu trebuie considerate decât niște instrumente și – în condițiile unei neîncredere tradiționale difuze față de tiranie – niște dispozitive instituționale de protecție destul de eficiente împotriva tiraniei”. Potrivit acestui model de gândire, democrația apare în ipostaza unei forme

de guvernământ care nu permite instaurarea dictaturii sau creșterea puterii statului.

A₅ *Democrația, în decursul istoriei sale, pune în evidență o evoluție ciclică – democrația directă, democrația reprezentativă, poliarihiile, democrația directă; evoluția nu a fost liniară ci una cu sincope, cu valuri și contravaluri democratice.*

Democrația directă, antică a impus niște norme care au dat conținut și specificitate acestui început de proces: participarea directă a ansamblului cetățenilor la guvernarea cetății; ocuparea tuturor funcțiilor legate de guvernare și administrarea legilor nu prin competiție electorală ci prin tragere la sorți; egalitatea în fața legii (isonomia); aplicarea principiului cetățeniei active – cetățeanul se putea implica ca persoană numai acționând ca parte a sa, ca membru al comunității, ceea ce solicită responsabilitatea civică, identificarea individului cu soarta polisului¹⁴. Complexitatea problematicei sociale, creșterea factorului demografic și incapacitatea funciară a poporului de a-și administra corespunzător interesele au solicitat un nou tip de democrație, cel reprezentativ, care a presupus delegarea prerogativelor de autoguvernare unei clase politice, mai mult sau mai puțin organizate și competente. Perioadă care a anunțat apariția unor probleme contradictorii, aproape insolubile. În timp și-a făcut simțită prezența teorema “imposibilității generale” (Arrow) care exprimă manifestarea legică a neconcordanței dintre interesele reale exprimate de opinia publică și deciziile pe care politicul le ia cu privire la aceste probleme¹⁵. Rudolf Bahr sesiza foarte bine contradicțiile interne ale democrației: principiul democrației se limitează doar la foarte puține instituții politice și la multe organizații voluntare; în timp ce o serie largă de instituții de importanță centrală continuă să fie condusă de oligarhii incontrolabile și nealese și de indivizi autocrați¹⁶. Așa cum bine aprecia E.H. Carr (în *The New Society*, 1951) “trebuie să vorbim nu de nevoia de a apăra democrația, ci despre nevoia de a o crea”. De fapt, Michels, prin recurs la postulatul lui Rousseau – voința nu se poate înstrăina –, nega posibilitatea unei democrații reprezentative. Parfrazându-l pe J. Naisbitt, ne aflăm înscrați într-o rețea instituțională democratică dar tânjim după democrație, după dreptul de a fi ascultați și de a fi luați în serios.

S. Huntington (în *The Third Way. Democratization in the Last Twentieth*, 1993) a identificat schema logică a evoluției democrației până în secolul trecut: cu trei valuri de democratizare și două valuri de reflux (contravaluri). A fost un drum sinuos, la ruleta istoriei, țările și-au pierdut și și-au recucerit succesiv democrația. La sfârșitul primului val de

democratizare (generat de condițiile socio-economice: industrializarea, urbanizarea, nașterea burgheziei și a clasei mijlocii, apariția clasei muncitoare și a capacității sale de organizare, reducerea inegalităților economice; 1826-1926) au existat 29 de state democratice, dar după primul reflux au rămas doar 12; al doilea val de democratizare (generat de factori politici și militari: victoria aliaților în cel de al doilea război mondial și începutul procesului de decolonizare; 1943-1962) a ridicat numărul democrațiilor la 36, iar al doilea reflux a scăzut numărul cu 6 (30); aflat în desfășurare, cel de al treilea val a început cu 1974 (criza de legitimare a regimurilor autoritare; creșterea economică fără precedent; noul rol al bisericii catolice după Conciliul Vatican II; impactul Comunității Europene asupra regimurilor autoritare din Europa de Est; rolul politicilor de protecție și promovare a drepturilor omului și spectaculoasa tentativă a lui Gorbaciov de a transforma regimurile comuniste; efectul de domino al proceselor democratice) și a ridicat numărul statelor democratice la 58¹⁷.

A₆ *Apropierea unei comunități de realizarea idealului democratic al autoguvernării, prin creșterea amplitudinii participării cetățenilor la deciziile guvernării, determină proporțional anularea, dispariția distincțiilor dintre guvernanți și guvernați¹⁸.*

J.St. Mill, cu toată aversiunea pe care o avea față de ignoranța maselor, susținea principiul democratic care afirmă că, atât cât este posibil, poporul trebuie să se guverneze pe sine și că obiectivul ultim trebuie să fie un maxim de participare: “nimic nu poate fi mai dezirabil decât admiterea tuturor la împărțirea puterii suverane a statului”. O reiterare a “democrației de expansiune” imaginată de J.J. Rousseau. Acest deziderat devine posibil și realizabil doar în societatea viitorului, societatea informațională. Momentul în care vom putea vorbi despre teleguvernare, e-guverne (guverne electronice, guverne online, ciberguvernare) și democrație cibernetică. Societatea informațională oferă indivizilor posibilitatea de a recepționa informații din diferite domenii și de a angaja dezbateri, de a-și asuma responsabilități în luarea deciziilor care privesc comunitatea. TIC a deschis porțile formulării de noi idei și modalități de exprimare a opiniilor personale, de a face schimb de informații, posibilitatea angajării indivizilor în interacțiuni sociale (telesocializare). Se vorbește de o adevărată revoluție a guvernării, de o schimbare dramatică în modul de organizare și folosire a puterii politice și sociale, apariția unor noi reguli și metode de gândire și acțiune pentru guverne și administrațiile locale și centrale. Va crește transparența și posibilitatea de acces la informații guvernamentale online, se

facilitează apropierea serviciilor guvernamentale de cetățeni, se vor diminua cheltuielile guvernamentale prin reducerea birocrăției. Schimbul de informații de la distanță pe diverse probleme de interes comun, inclusiv cele cu caracter politic, pot duce la lărgirea, îmbogățirea și creșterea calității vieții sociale¹⁹. Abia această fază de proiecție ideală va apropia democrația de sensul său orginar, etimologic.

A₇ Funcționalitatea și succesul guvernărilor democratice sunt funcție de virtutea civică a indivizilor. Funcționalitatea/nefuncționalitatea, succesul/insuccesul regimurilor democratice sunt proporționale cu tendința de apropiere de idealul comunității civice²⁰

Virtutea civică a indivizilor este apreciată funcție de următorii indici: a) angajamentul civic (interesul și devotamentul cetățenilor pentru rezolvarea problemelor publice); b) egalitatea politică (calitatea de cetățean presupune drepturi și libertăți egale pentru toți; nu este suficientă doar postularea juridică ci și trăirea percepției necesității acestei realități); c) solidaritate, încredere și toleranță; d) asociațiile, existența și funcționarea acestor structuri sociale de cooperare²¹. Adevărata libertate, nu este posibilă, în opinia lui R. Dahrendorf, fără cele trei ingrediente: “democrația, economia de piață și societatea civilă”. Acest tip de societate “reprezintă cea mai de încredere ancoră a libertății, în vreme ce democrația îi procură expresia cea mai vizibilă”. O democrație atotcuprinzătoare, nelimitată de statele naționale, continua autorul, are nevoie de o “societate civilă mondială”, societatea care “administrează dreptul” (lipsa unei societăți civile europene este una din marile slăbiciuni ale Comunității Europene). Proiectul societății civile mondiale se identifică cu proiectul unor “valori care merită să fie apărate”. Instaurarea unei democrații la scară mondială nu este doar un deziderat. Ea a devenit, sublinia Fr. Revel, “nu doar ceva posibil, dar și inevitabil. Democratizarea a fost întotdeauna indispensabilă, dar inevitabilă n-a mai fost până acum”. (...) Dacă democrația ni se impune, asta s-a întâmplat fiindcă e singurul doctor care ne-a rămas”. Interesat de fenomen, pentru a ne feri de confuzii, autorul atrăgea atenția să nu identificăm democrația mondială cu guvernul mondial, cu un utopic proces de omogenizare și uniformizare. Democrația mondială trebuie să favorizeze afirmarea culturilor originale în condițiile conjugării eforturilor pentru realizarea unei comunități care își formulează aceleași obiective politice, economice și strategice.

A₈ În organizațiile moderne se manifestă “legea de fier a oligarhiei”, tendința de concentrare a puterii de guvernare în mâna unui număr limitat de

persoane, de diminuare progresivă a coeficientului democratic.

Cine spune organizație, scria R. Michels, spune “tendință spre oligarhie”. Orice tip de regim tinde spre o stare oligarhică. Chiar și regimurile constituțional-pluraliste, scria R. Aron, sunt imperfecte, ele pot fi suspectate pentru exces de oligarhie, exces de demagogie și lipsă de eficiență²². Fluxul puterii către vârful piramidei este inevitabil, iar organizația devine tot mai birocratizată. O evoluție firească, observa J.C. Isaac. Pentru simplul motiv că “modul de viață politic nu a fost și nu va fi niciodată modul de viață a celor mulți”. Iar politica trebuie lăsată în seama elitelor. Dintr-un mijloc foarte eficient de organizare a unor mase de oameni care iau decizii după criterii comune, democrația este “încălinată endemic spre birocratizare, corupție și sclerozare”. Observăm o adevărată discrepanță între promisiuni și realizări: nu a asigurat egalitatea în fața legii, exercitarea voinței poporului, dimpotrivă a promovat inegalitățile economice și sociale, a obturat canalele autentice de participare civică. Democrația, conchidea sentențios J.C. Isaac, manifestă tendința de a promova “alienarea politică și resentimentul”, este minată de imobilism și neguvernabilitate. După o analiză lucidă a fenomenului, autorul sublinia și cauzele acestor neîmpliniri: guvernele alese sunt lipsite de “sprijin politic și resurse financiare” care să le permită abordarea și rezolvarea (s.n) problemelor sociale și de mediu²³.

A₉ Regula fundamentală a democrației, care nu este agreată de tehnocrați sau experți, este exprimată de opțiunea sau vocea majorității. Orice rezultat al sufragiului majoritar, indiferent de valoarea deciziei (cât de exact reflectă fenomenul real), se confundă cu rațiunea supremă, cu adevărul democratic²⁴.

Asta nu înseamnă nicidecum că poporul își exercită puterea. Regimurile democratice reale se bazează pe ideea de reprezentare care, în opinia lui J.J. Rousseau, înseamnă o abandonare de către popor a suveranității. Democrația își merită titlul doar în condițiile în care reprezentanții sunt la fel de numeroși ca și cei reprezentați. “Actul majorității devine actul totalității”. Fiecare individ, admitea J. Locke, care “formează împreună cu ceilalți un corp politic supus unui guvern unic se plasează singur în obligația pe care o are fiecare în această societate, de a se supune voinței majorității”. Chiar dacă majoritatea are dreptul de a-și exprima opiniile și de a fi ascultată, “nimic nu garantează că efectul acestui drept este automat întotdeauna și unul pozitiv”, remarca corect Fr. Revel. Sistemul este definit democratic, accentua J.C. Isaac, nu pentru că poporul ar conduce cu adevărat, ci doar

pentru faptul că reprezentații acestuia, prin intermediul cărora se iau deciziile, sunt desemnați în cadrul unui “proces electoral corect și neperversit”.

A₁₀ *Corupția reprezintă virusul letal al democrației, îi poate compromite viitorul; împiedcă instalarea sa acolo unde nu a devenit încă o realitate și o șubrezește (slăbește) pe cea deja existentă.*

Corupția presupune utilizarea directă sau indirectă a puterii politice sau administrative în afara sferei ei legitime, în scopul obținerii de avantaje în bani sau bunuri pentru folos propriu sau fidelizarea clientelei politice.

În variatele sale forme – folosirea banului public după bunul plac al oamenilor puterii, amestecul politicului în administrație și economie, donații ilegale pentru campanii electorale, utilizarea nelegală a informațiilor confidențiale pentru realizarea de beneficii, distribuția de posturi publice sau parapublice pe criterii clientelare (prin ignorarea oricăror norme de profesionalism și legalitate) și remunerate din banii contribuabililor, șarlatanismul electoral, traficul de influență, acordarea de facilități și subvenții cu respectarea legii chiar și acolo unde nu este cazul, birouri de studii a căror unică menire e să încaseze sume din facturi false, retribuirea de către municipalitate a liderilor de partid în scopuri electorale –, corupția se manifestă la scară globală, ea a afectat în proporții diferite toate statele planetei, chiar și pe cele așa-zise state de drept. În acest sistem, ne atenționa Fr. Revel, “cleptocrația a înlocuit democrația”²⁵. Realitate incontestabilă. Fapt ce pune într-o stare de complementaritate corupția din țările dezvoltate și cea din țările în curs de dezvoltare. Cu implicații deosebit de neglijabile: exemplul corupției din țările bogate descurajează tendința de întronare a democrației în țările sărace, țările în curs de dezvoltare.

Ne propunem să încheiem acest scurt demers prin evocarea unei aserțiuni a lui P. Bruckner plină de înțelepciune: “una din marile sarcini ale democrației moderne constă în a repara, a îndigui relele provocate de interpretarea excesivă a ideii de democrație”. Ea nu reprezintă un model de guvernare perfect, ci unul cu cea mai “accesibilă perfectabilitate”; democrația poate îndrepta greșelile, erorile; ea “are avantajul că le permite popoarelor să facă lucruri bune chiar și atunci când au guverne de proastă calitate”. Cu o singură condiție: să credem în ea apărând-o. Altfel “democrația poate muri chiar din izbânda ei... să se îndrepte spre ruină sub masca surzătoare a succesului”, sau poate deveni contemporană cu falimentul ei²⁶.

NOTE

¹ Pooper, K., “Paradoxurile democrației”. În: *Filosofia socială și filosofia științei*, Iași: Editura. Trei, 2000, p. 342.

² Vezi Arblaster, A., *Democrația*, București: Editura Du Style, 1998, p. 70; Dahrendorf, R., *Conflictul social modern*, 1996, p. 87.

³ Apud Pasquino, G., *Curs de știință politică*, Iași: Editura Institutul European, 1997, p. 321.

⁴ *Ibidem*, p. 320, 322.

⁵ Revel, Fr., *Revirimentul democrației*, București: Editura Humanitas, 1995, p. 232-237.

⁶ Dahl, R., *Democrația și criticii ei*, Iași: Editura Institutul European, 2002, p. 289.

⁷ Revel, Fr., *op. cit.*, p. 398.

⁸ Dahl, R., *op. cit.*, p. 160

⁹ Sartori, G., *Teoria democrației reinterpretată*, Iași: Editura Polirom, 1999, p. 142

¹⁰ Dahrendorf, R., *Conflict social modern*, 1996, p. 76-77.

¹¹ Dahl, R., *op. cit.*, p. 244.

¹² Sartori, G., *op. cit.*, p. 82.

¹³ Isaac, J.C., *Democrația în vremuri întunecate*, Iași: Editura Polirom, 2000, p. 38

¹⁴ Arblaster, A., *op. cit.*, p. 42-46

¹⁵ Teodorescu, Gh., *Putere, autoritate și comunicare politică*, București: Editura Nemira, 2000, p. 184.

¹⁶ Arblaster, A., *op. cit.*, p. 135

¹⁷ Apud Pasquino, G., *op. cit.*, p. 316-318

¹⁸ Arblaster, A., *op. cit.*, p. 90

¹⁹ Ghilic-Micu, B., Stoica, M., *Activitățile în societatea informațională*, București: Editura Economică, 2002, p. 35; 48-49; 240-241.

²⁰ Vezi Galson, W.A. *Liberal Virtues*, 1988; Almond, A., Verba, S., *Cultura civică ...* 1996; Isaac, J.C., *op. cit.*

²¹ Isaac, J.C., *op. cit.*, p. 102-105.

²² Aron, R., *Democrație și totalitarism*, București: Editura All Educational, 2001, p. 257.

²³ Vezi Giddens, A., *Sociologie*, București: Editura Bic All, 2001, p. 321-331; Isaac, J.C., *op. cit.*, p. 33.

²⁴ Bounoux, D., *Introducere în științele comunicării*, Iași: Editura Polirom, 2001, p. 108.

²⁵ Revel, Fr., *op. cit.*, p. 365.

²⁶ Bruckner, P., *Melancolia democrației*, Oradea: Editura Antet, 1996, p. 20.

VASILE NAZARE - conferențiar universitar la Academia Navală “Mircea cel Bătrân” din Constanța, la catedra de științe comportamentale, în domeniul filosofie-politologie.

Despre dizidență în România comunistă (1977-1989)

MIRCEA STĂNESCU

The paper has several purposes: define the dissidence, make a short history of dissidence in Romania during the communist regime, and realize a brief analysis concerning the essence and political ethic consequences of that action.

Scopul comunicării¹ noastre este triplu: de a defini *dizidența*, de a face un scurt istoric al acesteia în România comunistă, în contextul său social-politic, și de a întreprinde o scurtă analiză asupra sensului și consecințelor moral-politice ale acestui tip de acțiune.

Definirea noii realități

Realitatea pe care noțiunea o denotă apare pentru prima dată în Rusia Sovietică, la sfârșitul anilor '60. Limba rusă are doi termeni pentru a o denumi: un vechi termen slav, *inakomâsliashcii* – care desemna în secolul al XIX-lea pe “cineva care gândește diferit”, și un cuvânt de origine latină, “dizident”, care se impune începând din 1972. Acest din urmă termen a fost lansat de către ziariștii occidentali care s-au confruntat cu un fenomen nou: acela prin care *inakomâsliashcii* protestează, semnează petiții sau manifestă în plin centrul Moscovei. La rândul lor, autoritățile sovietice se folosesc de acest termen străin pentru a sugera că cei pe care îi numește astfel sunt colaboratori ai dușmanului capitalist. Termenul “importat” a avut un asemenea mare succes întrucât el corespunde unei realități pe care *inakomâsliashcii* nu putea să o acopere, arătând astfel că dizidența este un fenomen istoric singular care nu poate fi confundat cu tipurile precedente de opoziție. Ea este rezultatul unui proces istoric care începe la moartea lui Stalin, în 1953, și se conturează între 1965 și 1968².

Dizidența poate fi definită ca o luptă pentru drepturile inalienabile ale persoanei umane, luptă dusă cu respectarea următoarelor principii: cel al legalității, al nonviolentei și al transparenței, principii care o disting de toate mișcărilor de opoziție care au existat înainte. În cele ce urmează vom proceda la o expunere a cazului – sau, mai degrabă – a cazurilor din România comu-

nistă. Nu este inutil să spunem că aceste criterii sunt cumulative. Ele permit atât stabilirea unui început precis al acțiunii dizidenților, cât și delimitarea cu precizie a dizidenței în interiorul sferei mai largi a contestării regimului comunist.

O istorie de “cazuri”

Momentul nașterii dizidenței în România îl reprezintă scrisoarea lui Paul Goma, din ianuarie 1977, către reprezentanții a ceea ce avea să se numească mai târziu *Primăvara de la Praga*. Asemenea altor intelectuali din România, Paul Goma gândise în mod liber înainte de acest text. Născut în 1935 în Basarabia, în 1944 Paul Goma se refugiază împreună cu părinții în România. În 1952, pe când era elev la Sibiu, este arestat de Securitate și reținut timp de opt zile, după care este exmatriculat din toate liceele din țară. Din 1954 este student la Institutul de Literatură și Critică Literară “Mihai Eminescu” din București (similarul Institutului “Maxim Gorki” din Uniunea Sovietică) – numită “fabrică de scriitori”. În 1956, după ce citise într-un seminar al lui Mihai Gafița un text în care denunța colectivizarea, în contextul revoltei din Ungaria este arestat de Securitate și, ulterior, condamnat. Este deținut politic în perioada 1956-1963 (doi ani de închisoare la Jilava și Gherla și patru de “domiciliu obligatoriu” la Lătești). Timp de șapte ani, începând cu 1970, este singurul scriitor interzis la publicare, ceea ce arată din plin că era de multă vreme o persoană care “gândea în mod diferit” față de regim. Cu scrisoarea intitulată *Către Pavel Kohout și camarazii săi* asistăm însă la un eveniment care ilustrează în România noul tip de acțiune care este dizidența.

Textul lui Paul Goma este scris în nume propriu, după ce încercările sale de a redacta unul comun împre-

ună cu colegii scriitori și cu foști deținuți politici eșu-ează. Este vorba despre un text de *solidaritate* cu oameni aflați sub stăpânirea aceluiași Rău: “Mă declar solidar cu acțiunea voastră. Situația voastră este și a mea; situația Cehoslovaciei este – cu deosebiri nefundamentale – și a României. Trăim, supraviețuim în același Lagăr, în aceeași Biafra (capitală: Moscova).” “Sunt alături de voi, cehi, slovaci, unguri, polonezi, germani.”³ Faptul că dizidența începe întotdeauna cu o luare de poziție publică (textul scrisorii a fost citit la “Europa liberă” în 9 februarie 1977), fiind un gest de solidarizare cu alții, este, în sine, plin de consecințe. Căci nu poate exista o apărare a propriei libertăți fără apărarea libertății altora, tot așa de bine cum nu se poate susține libertatea fără să îi aperi în mod concret pe cei care sunt lipsiți de ea. Sau, în termenii lui Paul Goma: “Aceeași lipsă de drepturi elementare, aceeași batjocorire a omului, aceeași nerușinare a minciunii – peste tot. Peste tot: sărăcie, haos economic, demagogie, nesiguranță, teroare.”⁴ Nu întâmplător, deci, analiștii dizidenței din URSS situează începutul acesteia în 25 august 1968 când, pe banderolele manifestanților din Piața Roșie împotriva invaziei sovietice în Cehoslovacia (Constantin Babițki, Tatiana Baeva, Larisa Bogoraz, Vadim Delaunay, Vladimir Dremluiga, Victor Fainberg, Natalia Gorbanevskaja și Pavel Litvinov) stă scris: “Pentru libertatea voastră și pentru a noastră”⁵.

Regăsim în acțiunea lui Paul Goma enunțate, dintru început, principiile dizidenței: o luare de poziție care refuză conspirația, transparentă, desfășurată la lumina zilei; o acțiune legalistă – care vizează luarea în serios a drepturilor înscrise în Constituție și a tratatelor internaționale privitoare la acestea la care România era parte; și una care utilizează mijloace non-violente – ale protestului sau scrisorii deschise – în completă opoziție cu cele teroriste ale regimului comunist.

Respectarea legilor și a convențiilor internaționale – pornind de la situația din Cehoslovacia, dar cu trimitere la cea din România – este tema *Scrisorii către Ceaușescu* din februarie 1977: “Iată – mi-am zis –, în sfârșit, glasul rațiunii se face auzit: oameni responsabili, iubitori de țară, devotați socialismului, cer, nu răsturnarea guvernului [cehoslovac] (cum pretind răuvoitorii), ci aplicarea legilor existente, atât a celor interne, cât și a convențiilor internaționale semnate, deci, acceptate de către guvernul lor.” “Cetățenii nu se bucură de drepturile înscrise în Constituția țării lor [a Cehoslovaciei] – ca să nu mai vorbim despre cele cuprinse în Charta Drepturilor Omului sau în Actul Final al Conferinței de la Helsinki.”⁶ Apoi, este tema *Scrisorii deschise adresate participanților la Conferința de la Belgrad*, din 8 februarie 1977 (transmisă la “Europa liberă” la o dată situată între 9 și 16 februarie 1977)⁷. Ea a fost semnată

de Paul Goma împreună cu alte șapte persoane: Adalbert Feher, Erwin Gesswein, Emilia Gesswein, Maria Manoliu, Sergiu Manoliu, Ana Maria Năvodaru (Goma) și Șerban Ștefănescu. Acest din urmă text este expresia cea mai pură a modului în care sunt revendicate drepturile omului din punctul de vedere al dizidenței: nu o susținere a unuia sau altuia – a dreptului la libertatea expresiei sau a dreptului la liberă circulație a persoanelor și ideilor – ori a unuia împotriva altuia, ci o revendicare a acestora *în integralitatea lor*. Spre deosebire de *refuznik*-ul din Uniunea Sovietică sau de cel care cere un pașaport în România comunistă, Paul Goma are conștiința *indivizibilității* drepturilor omului, criteriu care distinge dizidența de alte tipuri de opoziție.

Toate precizările de mai sus nu ar reuși să dea contur noii realități numită dizidență, dacă nu am spune că ea reprezintă, în fond, o înțelegere superioară nu doar a realității regimului comunist, ci și a mijloacelor și metodelor eficace pe care opoziția față de acest regim le poate lua. Încă din scrisoarea către dizidenții cehi, Paul Goma exprimă foarte clar ce fel de regim este cel comunist: “Poate pentru mărunțul, nesemnificativul motiv că o ideologie care, pe de o parte, pretinde că se află în slujba omului, iar, pe de alta, taie capul omului nu are nici o legătură nici cu *ideea*, nici cu *omul*.”⁸ Regimul comunist este deci, la fel ca și cel nazist⁹, un regim ideologic, fiind cu atât mai eficace în reprimarea propriilor cetățeni cu cât se acoperă cu mantia umanismului. Tema subîntinde toate textele lui Paul Goma din această perioadă, fie și de o manieră negativă – ca în *Scrisoarea către Ceaușescu* – și este sintetizată în *Scrisoarea deschisă adresată participanților la Conferința de la Belgrad*, unde statele comuniste sunt numite “totalitare”¹⁰. Această lipsă de iluzii nu doar față de socialismul real, ci și față de ideologie este, trebuie să o spunem, o consecință a experienței de deținut politic a lui Paul Goma și a reflecției sale asupra detenției politice.

După transmiterea de către “Europa liberă” a scrisorii către dizidenții cehi, în 8 februarie 1977, Paul Goma înregistrează primele semnături de adeziune la textul *Scrisorii deschise*. Pornind de la istoria personală a celui de-al nouălea semnatar, Nicolae Bedivan, Paul Goma scrie un text intitulat “Cazul Bedivan”, difuzat și el, după puțin timp, de “Europa liberă”. Scopul său este, desigur, acela de a ilustra în concret ce înseamnă antiumanismul funciar al regimului.

În 17 februarie intră în funcțiune dispozitivul Securității. El este pregătit din 16 februarie prin ședințe de informare în instituții, uzine, școli, universități, cazărmi, iar în ziua următoare Ceaușescu însuși ține o cuvântare în care îl înfierează pe Paul Goma fără să îl numească. Lui Paul Goma îi sunt proferate injurii, obscenități și amenințări telefonice și, alternativ, i se

întrerup convorbirile și/sau telefonul. Concomitent, Securitatea pune în mișcare, prin rețeaua sa de agenți și informatori, o complexă mașinărie de dezinformare¹¹. Rezultatele acestei campanii au fost însă complet opuse celor scontate de Ceaușescu și de Securitate, transformându-l pe dizident într-o persoană cunoscută dincolo de mediile scriitorilor.

În 18 februarie este instalat în jurul blocului său din cartierul Drumul Taberei un baraj format din milițieni și securiști, cu scopul de a împiedica accesul potențialilor semnatori ai *Scrisorii* în imobil, baraj care rămâne în funcțiune până la arestarea scriitorului, din 1 aprilie 1977. Numărul total al semnatarilor a trecut de 200, doar 10 dintre ei fiind foști deținuți politici și un singur scriitor: istoricul și criticul literar Ion Negoitescu (constrâns ulterior să retracteze, în urma amenințării de către Securitate cu un proces de moravuri). Faptul că majoritatea absolută a semnatarilor au fost oameni simpli, arată, pe de o parte, că acțiunea – care va fi numită de către ziariști “Mișcarea Goma” – răspundea aspirațiilor de libertate, dreptate și adevăr ale celor mulți. Și, pe de altă parte, că intelectualitatea din România, în marea ei parte formată în comunism, s-a comportat ca o intelighenția, mizând nu pe valorile adevărului, binelui și dreptății regăsite, ci pe politica regimului comunist însuși. Că și despre aceasta este vorba, și nu doar despre pura și simpla frică, ne dăm seama din lectura dosarului de anchetă pe care Paul Goma o face la Securitate, în care găsește decizia de excludere din Uniunea Scriitorilor, datată 13 aprilie 1977, votată de colegii săi și semnată pentru conformitate de Ion Hobana.

După arestare, Paul Goma este dus la sediul anchetelor Securității de pe Calea Rahovei, unde este bătut, insultat și umilit în diverse moduri de către însuși șeful Securității, Nicolae Pleșiță, și este anchetat de către colonelul Vasile Gheorghe, șeful Direcției Anchete Penale. Rolul anchetei – ca întotdeauna în regimurile comuniste, indiferent de timp și de loc – este acela de a scoate de la arestat – “bandit”, în terminologia Securității – “dovezile” culpei sale. În totală opoziție cu acest mod de a proceda, imediat după arestare Paul Goma cere asistența unui avocat. Dizidentul o face tocmai pentru că un asemenea gest era de neconceput într-un regim comunist ilegal, tocmai pentru a-și manifesta spiritul legalist, respectul pentru norme și procedurile juridice. Ancheta ia forma unui joc “de-a șoarecele și pisica”, pentru a-l înfrânge pe dizident. Având tăria de caracter și experiența dobândită în urma persecuțiilor și urmărilor Securității, Paul Goma rezistă tuturor încercărilor, fapt pentru care, la ordinul lui Ceaușescu, Securitatea îi administrează droguri care au ca efecte o criză cardiacă și anihilarea voinței. Faptul că scriitorul a fost la un pas de moarte arată cu prisosință că regimul nu

voia să-i dea drumul fără să încerce să îl compromită, fără să obțină de la el dacă nu o “mărturisire”, cel puțin o recunoaștere a “culpei”.

Arestându-l pe Paul Goma, ca și pe câțiva dintre semnatorii *Scrisorii*, Securitatea proiecta organizarea unui proces de “trădare” și “șpionaj” puse la cale de “legionari”. Ancheta urmărea îndeaproape cuvântarea lui Ceaușescu din 17 februarie, care vorbea de o “intensificare a activității unor cercuri neofasciste” din Occident, căutând să “probeze” legătura dintre “Mișcarea Goma” și aceste pretinse cercuri. Tocmai de aceea celor selectați pentru a fi incluși în proiectatul proces Securitatea – cu excepția lui Paul Goma, căruia Securitatea îi “plantase” la percheziție manifeste legionare – Securitatea le putea lipi, din varii motive, eticheta de “legionar”. Este vorba de Nicolae Bedivan și Vlad Drăgoescu. Primul era macedonean, iar printre macedoneni – se știe – existaseră foarte mulți legionari, ceea ce făcea verosimilă acuzația Securității. Cel de-al doilea caz este al unui fost deținut politic trecut prin reeducarea “de tip Pitești” care, după eliberarea din detenție, fusese denunțat ca “legionar” de către un informator care îi purta o ură personală, tocmai pentru a se răzbuna. Acuzația nu avea nimic de-a face cu realitatea, însă, ca în cazul oricărui fost deținut politic, ea se găsea la dosarul său¹². Acesta era deci “lotul” pe care Securitatea voia să îl alcătuiască în vederea procesului. În plus, Nicolae Bedivan primise un pașaport și se exilase în Germania Federală, iar Drăgoescu afirmase în declarația pe care o dăduse în ancheta la care fusese supus că nu se dezice de *Scrisoarea* pe care o semnase și că îl consideră pe Goma un om cinstit, curajos și patriot, ceea ce îi făcea pe anchetatori să se concentreze pe zdrobirea lui Paul Goma însuși.

Finalmente, pe 9 mai 1977, în urma publicității organizate în Occident de către Dumitru Țepeneag, Mihnea Berindei, Monica Lovinescu, Virgil Ierunca, Marie-France Ionesco, Virgil Tănase, Alain Paruit (grupăți în Comitetul Francez de Apărare a Drepturilor Omului din Paris), Brutus Coste (în numele Asociației Adevărul pentru România), postul de radio “Europa liberă” și de către gazetari, Paul Goma este eliberat. Publicitatea în Occident avea însă să se combine cu un act prealabil al dizidentului însuși. Căci, cunoscând Securitatea, Goma își făcuse testamentul, în care indica faptul că dacă după șase săptămâni de la arestare Occidentul nu va primi un semn “direct” de viață de la el, însemna că a murit în anchetă.

Pe 20 noiembrie 1977, cu sănătatea ruinată și fără nici o perspectivă pentru sine și familie, Paul Goma se va exila la Paris, unde va continua activitatea sa de militant pentru drepturile omului și de opozant al regimului comunist din România.

Vasile Paraschiv este născut în 1929, într-un sat de lângă București¹³. Din cauza problemelor familiale la 13 ani pleacă la București, unde face diferite munci, iar în 1946 devine membru de partid, punându-și în comunism speranța lichidării nedreptăților sociale. În 1949, cu ocazia stagiului militar, este selectat pentru școala de ofițeri, pe care o absolvă în 1951. Mai mult, în 1949 fusese ales pentru a fi trimis pentru studii militare în URSS, dar nu mai pleacă, întrucât comite eroarea de a poseda printre cărțile sale una de Lucrețiu Pătrășcanu, devenit peste noapte “agent al imperialiștilor”. În fine, fiind considerat nesigur din punct de vedere politic, în 1952 este exclus din armată. Lucrează apoi ca tehnician la Poștă, unde la ședințele organizației de partid denunță comportamentul condamnabil al șefilor față de muncitori. Scârbit, se transferă la o întreprindere din Câmpina, dar conducerea întreprinderii la care lucrase înainte profită de transfer pentru a-l da, împreună cu familia sa, afară din locuință. Paraschiv denunță abuzul primului secretar de partid al județului Prahova, tovarășul Mineu, care însă îl tratează de “bandit” și îl dă afară din cabinetul său. Același tratament îl suportă și la Comitetul regional de partid, din partea tovarășului Balalia, și la Comitetul Central. Abia după ce amenință că își va face singur dreptate, ajungând un asasin, primește ceea ce i se luase: o locuință. Timp de zece luni el și familia sa stătuseră prin gări sau pe unde apucaseră.

Discursul lui Ceaușescu din aprilie 1968, de denunțare a crimelor din timpul perioadei Dej, are asupra sa efectul pe care îl avusese înainte, asupra altor comuniști, discursul secret al lui Hrusciiov. Împreună cu nemulțumirea față de abuzurile conducerii fabricii unde lucra, acesta va constitui motivul retragerii lui Paraschiv din partid, în primăvara anului 1969. Fiind deja categorisit ca protestatar, în iulie 1969, înainte de vizita lui Nixon în România, este arestat. La Miliție, alături de maiorul Șerban, se găsește medicul Constantin Botez, care îi pune diagnosticul de “boală mintală”, și care îi va aduce o primă internare în Spitalul psihiatric Urlați. La fel ca și în Uniunea Sovietică, arestarea protestatarilor care urmau să fie internați pentru motive de conștiință este făcută de către Miliție, diagnosticul este dat, la cererea Securității, de un colaborator oficial sau neoficial (uneori este vorba de ofițeri acoperiți de Securitate), iar internarea se face în unitățile Ministerului Sănătății. Spre deosebire de foști deținuți politici sau de alți protestatari care sunt arestați cu același prilej, și care sunt ținuti în aresturile Securității, Securitatea profită de situația că muncitorul nu era cunoscut ca să-i lipească eticheta de “bolnav psihic”.

În septembrie 1976, Paraschiv află la postul de radio “Europa liberă” istoria unui vechi militant al Partidului Social-Democrat, Alexandru Ungureanu. Întrucât

postul îi dă și adresa, îl vizitează. În urma contactului cu bătrânul socialist, în noiembrie același an trimite “Europei libere” o scisoare în care denunță condițiile de viață ale vechilor socialiști, dar în special ale lui Alexandru Ungureanu. Reacția Securității vine pe 11 noiembrie, când casa îi este percheziționată și este arestat. În anchetă află că este acuzat de “propagandă cu caracter fascist”. Acuzația nu are nimic surprinzător, știut fiind că pentru partidul comunist socialiștii fuseseră și nu încetaseră să fie, “socio-fasciști”.

I se permite să meargă acasă, fiind însă anchetat până pe 1 decembrie 1976, când Securitatea optează tot pentru represiunea extrajudiciară. Este adus în fața unei comisii de psihiatri, care decide că protestatarul manifestă grave tulburări psihice, având nevoie să fie internat. Este internat la Spitalul psihiatric Voila, de lângă Ploiești. Pe 23 decembrie este externat, pe certificatul său, redactat de medicul Mircea Piticar pentru uzul Securității, scriind că diagnosticul este: “paranoia, psihoză delirantă și revendicativă sistematizată”, istoricul “bolii” fiind: “delir de persecuție (...), disfuncție a instinctului de conservare”; antecedentele: “debut în 1969, când se simte persecutat și se retrage din Partidul Comunist Român”, iar examenul: “Scrie o serie de plângeri iresponsabile la adresa autorităților, ba chiar și în străinătate”¹⁴. Diagnosticul, ca și descrierea și evoluția “bolii” nu au nimic de-a face cu psihiatria ca știință, ci cu psihiatria ca armă de represiune a protestatarilor împotriva regimului. Terminologia folosită, la fel ca și modul de a proceda al Partidului și/sau Securității sunt identice cu cele utilizate în Uniunea Sovietică începând din anii '60¹⁵. De această dată internarea avusese ca scop să-l rupă pe muncitor de vechii socialiști și să-l descurajeze să transmită ideile acestora tinerei generații.

În ianuarie 1977, după crearea *Cartei '77*, Vasile Paraschiv îi propune lui Alexandru Ungureanu să facă ceva. La fel ca ulterior, în cazul lui Paul Goma cu scriitorii și foștii deținuți politici, vechii socialiști sunt de părere că “nu este momentul”. Trecuți prin închisorile politice și zdrobiți în urma regimului de detenție, dar și a supravegherii și presiunilor de după eliberare, pentru vechii socialiști nu va mai fi niciodată momentul. Acțiunea lui Goma – iată prilejul pe care muncitorul îl aștepta. Și tocmai de aceea, pe 20 februarie semnează *Scrisoarea* redactată de Goma. Cu același prilej, îi înmânează textul unei scrisori în care spune: “Țin să vă dau adeziunea mea deplină și totală și să-mi exprim solidaritatea cu lupta pe care o duceți pentru respectarea legilor și a drepturilor omului în România. Cauza noastră, a intelectualilor, este de asemenea și a noastră, a muncitorilor.”¹⁶ Prin solidaritatea exprimată, prin apelul la legalism și la respectarea drepturilor omului, prin convingerea că *acum este momentul*, opoziția munci-

torului prinde un alt contur. Este momentul de naștere al dizidenței lui Vasile Paraschiv. Pe 23 februarie este însă răpit din fața casei lui Goma, dus la sediul Ministerului de Interne și apoi la Securitatea din Ploiești, unde este bătut. Securitatea îi propune un târg: să renunțe să-l vadă pe Goma în schimbul anulării diagnosticului de “bolnav mintal”. Dizidentul refuză.

La invitația Comitetului pentru Apărarea Drepturilor Omului, merge la Paris unde, pe 6 februarie 1978, denunță represiunea psihiatrică, împreună cu medicul Ion Vianu (și el semnatar al *Scrisorii* redactată de Goma, din septembrie 1977 exilat în Occident), iar pe 18 aprilie participă la o conferință de presă împreună cu secretarii confederațiilor sindicale franceze și cu reprezentanți ai muncitorilor din spatele Cortinei de Fier: Victor Fainberg – pentru URSS, Alexandr Smolar – pentru Polonia și Ian Letcinski – pentru Cehoslovacia. Paraschiv denunță absența libertății de asociere sindicală și expune un program în unsprezece puncte care ar duce la crearea de sindicate libere. Se întoarce apoi în țară, dar la graniță i se interzice intrarea. Pe 8 iulie, după două luni de tentative, i se permite, în sfârșit, să ajungă acasă.

Represiunea nu se lasă așteptată. Mai întâi este concediat de la uzina Otopeni și mutat la o întreprindere din Ploiești, tocmai pentru a-l controla mai bine. Ca o consecință a Mișcării pentru Drepturile Omului inițiată de Goma și a acțiunii lui Vasile Paraschiv, în 4 martie 1979 se înființează Sindicatul Liber al Oamenilor Muncii (SLOMR), organizat de cincisprezece muncitori din Turnu Severin și cinci bucureșteni. În câteva zile sindicatul liber numără deja 2000 de aderenți. Represiunea este, ca și în cazul minerilor din Valea Jiului, violentă. Partidul și Securitatea folosesc toată gama lor de operațiuni: bătăi, torturi, concedieri, “dizlocări”, internări psihiatrice și camuflarea motivelor detenției sub condamnări de drept comun. În două luni sindicatul este anihilat prin metode teroriste. După ce încearcă fără succes să citească, la uzina unde lucrează, declarația de constituire a SLOMR, pe 8 martie Paraschiv caută să-l întâlnească pe Gheorghe Brașoveanu, unul din purtătorii de cuvânt ai sindicatului. Este însă arestat din nou de Securitate și – ca de obicei – bătut. Începând din 9 martie, Paraschiv pierde orice contact cu Occidentul, nu înainte de a-i transmite unui prieten de-al lui Mihnea Berindei, membru al Comitetului de la Paris, care este situația sa.

Pe 28 mai 1979 patru ofițeri de Securitate îl ridică la ieșirea din fabrică, îl duc într-o pădure de la marginea orașului, unde îl bat îngrozitor, rupându-i toate coastele. În 11 februarie 1982 Comitetul de la Paris încearcă să afle care este situația sa, trimițând un ziarist: Bernard Poulet. Fără succes însă, ziaristul fiind el însuși crunt bătut de către Securitate. Singurul semn

de căldură umană din această perioadă este o telegramă de la Doina Cornea, din ianuarie 1987, cu prilejul zilei sale de naștere. Paraschiv îi răspunde tot printr-o telegramă, pe care viitoarea dizidentă nu o va primi însă niciodată. Mai mult, încearcă să o viziteze la Cluj, împreună cu soția, dar în București sunt împiedicați de Securitate să urce în tren.

Pe 14 mai 1987 este răpit de Securitate de pe stradă, dus la o cabană la munte, unde este ținut legat timp de patru zile și patru nopți. În urma terorii exercitate asupra sa, pentru a-i anihila dizidența și pentru a-l compromite, securiștii îi zmulg un angajament de colaborare. Din acest moment dizidența sa este încheiată. Fostul dizident mai are însă forța să pună pe hârtie toată istoria sa personală. În mai 1988 iese la pensie. Pe 22 martie 1989 este însă răpit încă o dată de Securitate, care îl bate în cap cu săculeți umpluți cu nisip, simulează că îl spânzură, apoi îl iradiază și îl internează din nou la sanatoriul de la Voila, de astă dată împreună cu nebunii periculoși. Peste două săptămâni i se dă drumul. Paraschiv continuă însă să-și scrie istoria, ceea ce reprezenta una din cele 19 activități care i se interziceau conform angajamentului smuls prin teroare. Este singura rațiune care îi mai rămâne pentru a supraviețui moral și uman.

Dacă între dizidența lui Paul Goma și Mișcarea pentru Drepturile Omului inițiată de el există o legătură cu dizidența ulterioară a lui Vasile Paraschiv, dizidența Doinei Cornea survine într-o perioadă când tradiția acestui tip de opoziție era întreruptă. În tot cazul, între dizidența Doinei Cornea și cea a antecesorilor săi nu există o legătură directă, acțiunea sa fiind mai degrabă consecința unei meditații personale sub presiunea evenimentelor.

Născută la Brașov în 1929, Doina Cornea urmează, în perioada 1948-1953, Facultatea de Litere din Cluj, secția franceză-italiană. Din 1953 până în 1956 este profesoară de franceză la un liceu din Zalău, iar începând cu 1958 devine profesoară la Facultatea de Filologie din Cluj. În 1977, în timpul Mișcării Goma, seminarizează singura carte a lui Goma apărută în România, *Camera de alături*¹⁷. În perioada 1982-1987 trimite la “Europa liberă” o suită de 13 texte, care arată cu prisosință faptul că era o persoană “care gândea în mod diferit” față de regim¹⁸. Încă din primul său text, *Scrisoare către cei ce n-au încetat să gândească*, din 1982, Doina Cornea înțelege foarte bine care este cauza răului: “Eu, trăind aici, ca profesoară, întrezăresc o cauză mult mai generală și mai adâncă a acestei catastrofe [cea comunistă, desigur – n.n.]: este vorba de devalorizarea culturală și spirituală a societății noastre, în urma impunerii unei ideologii reducionista, sterilizante.”¹⁹ Scopul textului său, scris din punctul de

vedere al profesorului, era acela de a refuza compromisul cu regimul într-o chestiune de o importanță fundamentală – instrucția școlară și formarea spirituală a tinerei generații: “Să încetăm de a mai forma un tineret infirm: servil, lipsit de curaj și de personalitate, interesat și gata pregătit (încă din grădiniță!) pentru cele mai cumplite compromisuri! Să nu-l mai expunem, zilnic, prin lașitatea noastră, la atitudini oportuniste și ipocrize! Prin atitudinea noastră de conformism total și de excesivă prudență (descori nejustificată!) contribuim, zi de zi, la debilitarea morală a neamului nostru.”²⁰ Luarea de poziție a Doinei Cornea este cu atât mai importantă cu cât e știut că educatorii din România fuseseră, încă de la instaurarea comunismului – cum spunea Paul Goma – un fel de “activiști extrabugetari” ai Partidului și/sau ai Securității.

Absența referirii la drepturile omului și faptul că autoarea scrisorii nu își declină identitatea decât pentru a convinge redacția postului de radio că este vorba despre un text autentic (ceea ce contravine principiului transparenței) arată că nu este încă vorba despre dizidență. Textele ulterioare ale Doinei Cornea, de până în 1987, indică însă o evoluție către noul tip de opoziție. Numele Doinei Cornea va fi făcut public de către redactorii postului de radio, care crezuseră că este vorba despre unul de împrumut. Privind retrospectiv, putem spune că este vorba despre o eroare fericită.

În 17 noiembrie 1987, cu prilejul alegerilor, Doina Cornea se prezintă la secția de votare, unde refuză să participe la ficțiunea în desfășurare, refuz pe care și-l exprimă cu glas tare și în scris, printr-un text pregătit de acasă. Actul era motivat de dorința și de voința de a trăi în conformitate cu propriile principii, acesta fiind unul din comandamentele de bază ale dizidenței: “Hotărâsem să trăiesc așa cum îmi sfătuiau și pe ceilalți să trăiască. Lucrul acesta devenise o condiție esențială pentru a putea continua: nu mai voiam să predic cinstea și adevărul în timp ce eu însămi rămâneam deoparte, în adăpostul călduț al casei mele!”²¹

Că Doina Cornea evoluează rapid, sub presiunea evenimentelor în curs, de la statutul unei “gândiri diferite” de a regimului, la cea de dizidență, o probează ceea ce a urmat. Aflând că în aceeași zi muncitorii de la uzina “Steagul Roșu” din Brașov se revoltaseră, ia repede decizia de a se solidariza cu aceștia. Face mai întâi o pancartă, în care declara că îi sprijină pe manifestanți, pe care o afișează în poartă, la stradă. Apoi, a doua zi, confecționează 160 de manifeste pe care, împreună cu fiul său Leontin Iuhas, le distribuie în fața uzinelor și a Universității. “Știam și eu că o sută și ceva de mici manifeste nu reprezintă mare lucru, dar simțeam că trebuie salvat un principiu. Trebuia să te solidarizezi cu cei aflați în închisoare, care sufereau pe nedrept,

care erau chinuți! Era inadmisibil să predici adevărul, să predici dreptatea, să predici solidaritatea, dar să nu faci nimic! Nu mă așteptam ca acțiunea mea să aibă vreun efect practic, dar trebuia să mă încadrez într-un anumit principiu și să-l aplic în propria-mi existență.”²² Pe 19 noiembrie este arestată de Securitate.

În vederea judecării și condamnării sale, anchetatorii au încercat, alternativ, să-i confecționeze o “probă” de deținere ilegală de valută – în acest scop fiindu-i “plantată” la percheziție suma de 50 de șilingi austrieci – și să trucheze un articol apărut în ziarul francez *Présent*, pentru a o acuza, ca și pe Paul Goma de altfel, de “legionarism”. Și, la fel ca Paul Goma, va fi drogată pe parcursul anchetei. Finalmente, pe 24 decembrie 1987, în urma publicității făcută “cazului” său în Occident, Doina Cornea este eliberată.

În primul text de după eliberarea din detenție, *Scrisoare adresată de Doina Cornea tuturor celor care au sprijinit-o*, dizidenta își exprimă “dorința statornică de a mă solidariza cu oricine îndrăznește să protesteze împotriva oprimării”²³, solidaritate pe care o probase cu ocazia acțiunii în favoarea muncitorilor revoltați și persecutați. În plus, aici apare prima referință la drepturile omului, drepturi concrete, ale unor oameni concreți, pe care le apăraseră cu același prilej: “cu toții luptăm pentru a ni se reda niște drepturi elementare: de a gândi neîngrădit, de a ne exprima neîngrădit, de a crea neîngrădit, de a trăi în libertate.”²⁴

Începând de acum și până la prăbușirea regimului Ceaușescu, referința Doinei Cornea la drepturile omului, apelul și demonstrația sa de solidaritate cu cei persecutați vor fi constante. În plus, dizidenta nu se rezumă doar la denunțarea Răului care este regimul comunist, ci își expune propriul “program politic” alternativ la “opera” regimului ceaușist, între care cea de aneantizare a tradiției și culturii prin politica ceaușistă de “sistemizare” a satelor ocupă un loc central. Tema – care fusese enunțată pentru prima dată în *Reflecții asupra problemei neamestecului în treburile interne ale unui stat*²⁵ – este reluată în *Scrisoare deschisă adresată președintelui Consiliului de Stat (cu privire la necesitatea unor reforme)*, cunoscută și sub denumirea de *Scrisoarea din 23 august*²⁶. *Scrisoarea* începe cu un adevărat rechizitoriu la adresa politicii ceaușiste, considerată a fi un rău cu care trebuie să încetăm să mai fim complici: “Dar continuând să asistăm cu pasivitate la aceste prăbușiri, înseamnă să consimțim la o complicitate cu răul.”²⁷ Doina Cornea îi propune conducătorului comunist fie să renunțe la putere împreună cu nomenclatura, fie să procedeze la introducerea reformelor care să ducă la “reorientarea societății pe alte baze: în primul rând, pe baza adevărului, a adevărului istoric, în vederea păstrării identității noastre, apoi pe

baze democratice și liberale.”²⁸ Iată care sunt “cerințele” de principiu, în viziunea dizidentei: principiul separării puterilor în stat, “cel al separării puterii administrative și juridice de puterea de partid”²⁹; respectarea drepturilor omului; “liberalizarea presei”³⁰; “admiterea pluralismului politic și de idei”³¹; desființarea CAP-urilor și, la cererea țăranilor, “reînființarea gospodăriilor individuale”³², știut fiind de la gânditorii clasici ai democrației că proprietatea este cea mai bună garanție a libertății.

Textul este dens, ceea ce face să fie foarte greu de rezumat, Doina Cornea având grijă să nu evite să denunțe vreun tip de încălcare a drepturilor omului și să nu omită un singur domeniu al vieții social-politice din România. După citirea *Scrisorii* la “Europa liberă”, reprezentanți ai muncitorilor de la uzina “6 Martie” din Zărnești intră în contact cu dizidenta. Deși muncitorii sunt arestați, bătuți și “dizlocați” de Securitate în alte localități, contactul efemer cu lumea muncitorească este unul de cea mai mare importanță.

Până în 1989, Doina Cornea îi va adresa mai multe scrisori deschise lui Ceaușescu, va revendica din nou libertatea religioasă – și, în primul rând, pentru Biserica Greco-Catolică interzisă – va lua poziție în privința drepturilor minorităților – și, în primul rând, a celei maghiare –, va vorbi despre ce înseamnă cu adevărat a fi intelectual și se va adresa tuturor oamenilor de bună credință.

Ca și asupra lui Paul Goma și Vasile Paraschiv, asupra Doinei Cornea Securitatea folosește toată gama sa de măsuri. I se întrerupe sau, după caz, i se taie telefonul, i se amenință familia și prietenii, iar fiul său este dat afară din serviciu. În plus, pentru a-i împiedica pe vizitatori, fie ei cetățeni români sau jurnaliștii și diplomați străini, începând din septembrie 1988 și până la 21 decembrie 1989, la poarta casei sale este postat un milițian. Trebuie să spunem că termenul de “arest la domiciliu”³³ pe care dizidenta îl folosește ulterior pentru a descrie această situație nu convine. El este rezultatul unei raționalizări ulterioare. Ca și în cazul lui Paul Goma sau al lui Vasile Paraschiv, dispozitivul format de miliție și Securitate nu avea, în general, rolul de a o împiedica pe dizidentă să iasă afară din casă, ci să-i împiedice pe vizitatorii săi neagreați și/sau necunoscuți de către Securitate să o viziteze. Cazurile în care Doinei Cornea i s-a interzis să iasă din casă probează faptul că Securitatea nu își propusese să o țină închisă, ci voia să o împiedice să ia contact cu cetățeni străini care se aflau în oraș: mai întâi, în 15 mai 1989, când scriitoarea Elisabeth Marain, voia să o întâlnească; apoi, în zilele următoare, până pe 18 mai, când deputatul european și președinte al Partidului Social Creștin din Belgia, Gérard Duperez, însoțit de un ziarist, încercau să ajungă la locuința sa, au fost crunt bătuți de Securitate. În aceeași zi dizidenta, care a încercat să

iasă în oraș, a fost bătută sălbatic de milițianul de la poartă care primise în acest sens ordine de la Securitate. Calvarul suferințelor Doinei Cornea se va sfârși abia o dată cu schimbarea de regim din decembrie 1989.

Istorie și memorie a dizidenței

Tipic pentru dizidența din România este faptul că, spre deosebire de mișcările de același tip din celelalte state comuniste, care au un caracter de grup, ea reprezintă o istorie formată din “cazuri”. În România nu regăsim acea acțiune de grup și acea înlanțuire a generațiilor care caracterizează dizidența din Rusia Sovietică. Totuși, cele trei cazuri descrise mai sus permit să-i stabilim un profil specific.

Dizidența de primă generație (sfârșitul anilor ’60-începutul anilor ’70) din Rusia Sovietică, așa cum a fost analizată de Cécile Vaissié, poate fi caracterizată drept: o mișcare în care majoritare sunt femeile (angajamentul lor fiind un reflex al faptului că sunt mai puțin interesate în reușita profesională decât bărbații), au în totalitate ca mediu de rezidență orașul (legăturile personale și schimbul intelectual fiind facilitate de condițiile vieții urbane), sunt membri ai intelighenței umaniste (care predispoze la o interogație cu privire la valorile general-umane de libertate, adevăr și justiție) și sunt de origine etnică preponderent evreiască (fie că sunt sau nu asimilați, subiecții de acest tip au un nivel de formare profesională statistic superior restului populației, iar discriminarea a cărei țintă sunt îi predispoze la o interogație asupra raportului dintre discursul și practica regimului). La mijlocul anilor ’70 apar schimbări sociologice importante: dizidența cuprinde de acum în mod preponderent muncitori și membri ai intelighenței tehnice, ceea ce arată atât eficacitatea breșei făcută de dizidenții de primă generație în discursul de monolit al regimului, cât și o luare la cunoștință a lumii muncitorești asupra drepturilor sale³⁴.

Dizidența din România are un profil similar cu cea din Rusia Sovietică. Este o acțiune a intelectualilor de formație umanistă (excepția muncitorului Paraschiv este una doar pe jumătate, știut fiind apetitul său pentru cunoaștere în general și pentru lectură în special); urbană, iar biografiile dizidenților mărturisesc legăturile cu minoritățile etnice și religioase sau originea dintr-o regiune periferică a României Mari (ca în cazul Doinei Cornea – este vorba de legătura cu minoritatea maghiară și de apartenența la confesiunea greco-catolică, ori nașterea într-o provincie zmulă României de Uniunea Sovietică – Basarabia, în cazul lui Paul Goma)³⁵.

Breșa făcută de dizidenții din România în discursul de monolit al regimului a fost atât de importantă, încât minerii din Valea Jiului revoltați în 1 august 1977 îl vor lua ca reper pe Paul Goma și se vor declara solidari

cu acțiunea inițiată de el, la fel cum activitatea lui Vasile Parasciv de denunțare a ficțiunii sindicale comuniste va declanșa nașterea primului sindicat liber din România. În mod invers, revolta muncitorilor de la Brașov va fi prilejul pentru nașterea dizidenței Doinei Cornea, care își va manifesta, la rândul său, sprijinul pentru contestarea venită din mediile muncitorești, populare. În plus, acțiunea celor trei va fi la originea unei întregi pleiade de protestatari care vor lărgi sfera contestării regimului comunist și/sau a lui Ceaușescu: Radu Filipescu, Mihai Botez, Mariana Celac, Gabriel Andreescu, William Totok, Söcs Geza, Dan Petrescu, Liviu Cangeopol, Liviu Antonesei, Mircea Dinescu, Dan Deșliu sau Lazslo Tökes.

Cu cele trei cazuri de dizidenți indicate mai sus asistăm la denunțarea miturilor regimului comunist din România: cel al “unității naționale” în jurul partidului comunist – în fapt fiind vorba de o uniformitate a celor oprimați și lipsiți de drepturile cele mai elementare; sau cele ale “independenței” lui Ceaușescu și a României față de Moscova și al “neamestecului în treburile interne ale altui stat” – în fapt o manieră mai eficace de represiune comunistă, de “ocupare a românilor de către români”, cum sugestiv spune Paul Goma.

Dizidenții sunt aceia care au înțeles un adevăr pe cât de simplu, pe atât de fundamental: că într-un regim al terorii simpla tăcere îi transformă pe oameni în colaboratori ai regimului, căci după expresia Regimului Minciunii și al Terorii, “cine tace, consimte”. Ei sunt cei care nu doar că rup acest “pact al tăcerii”, ci încheie lanțul de ambiguități și compromisuri cu Puterea. Apoi, ei au demonstrat că împotriva logoreei și logocrației deversate de Partid prin limba de lemn, singura victorie posibilă nu poate fi decât aceea prin cuvânt. La acest nivel poate fi stabilită fără greș victoria lor asupra regimului: aceea a cuvântului purtător de sens, în totală opoziție cu neantul limbii de aparat.

Asumându-și în mod conștient riscurile de a susține niște principii și a se lupta în mod transparent și nonviolent pentru ele – de cele mai multe ori împotriva oricărei speranțe –, ei au arătat nu doar că rezistența împotriva Răului este posibilă, ci și că este singura atitudine morală și eficace din punct de vedere politic față de un regim care nu-și alege mijloacele pentru a-i distruge. Toți trei refuză termenul de “eroism” pentru a defini acțiunea lor, tocmai pentru a spune că ea nu se voia altceva decât o reconstrucție și o încadrare într-un spațiu social al normalității care le lipsise până atunci. Ei sunt dovada vie că valorile general umane de bine, adevăr și justiție redescoperite prin ei de către societate, după perioada de teroare generalizată din “era” Dej, nu trebuie să piară, căci dacă vor pieri atunci nici o agregare umană nu mai este de imaginat. Ei sunt redescoperitorii și reinventatorii, într-un regim totalitar, ai societății civi-

le în ceea ce are ea mai propriu: acțiunea socială liberă *ca și cum* ar fi lipsită de constrângeri și recursul la drept ca bază a raporturilor dintre indivizi, și dintre aceștia și puterea politică. Toți trei manifestă un anumit refuz al politicului, dat fiind că drepturile omului, principiile și valorile pentru care ei militează nu sunt altceva decât fundamentul, baza oricărei politici – în contrast evident cu neantul ideologiei și politicii comuniste.

Analizând eșecul întemeierii unui stat de drept în România și al structurării unei societăți civile, privit din perspectiva istoriei dizidenței, el ne apare mai explicabil. Căci a încerca să construiești democrația fără a valorifica moștenirea intelectuală și practică a dizidenței, nu poate reprezenta decât un demers care își sapă propriul fundament. El ne face să ne întrebăm dacă agenții acestei construcții nu sunt de fapt reprezentanții fariseismului intelectual, politic și moral sau, mai grav, ai trădării valorilor binelui, adevărului și justiției, iar nu al celor democratice. Iar pentru acest eșec sunt responsabile nu doar structurile securisto-comuniste care dețin puterea politică, economică și instituțională în România – în fond, ele nefăcând altceva decât ce-au făcut dintotdeauna! –, ci și intelectualitatea formată în comunism. Fără înțelegerea și asumarea acestui eșec, orice încercare de reconstrucție va fi sortită eșecului și va perpetua actuala situație.

Nu putem încheia fără să spunem că dizidenții nu au primit recunoașterea pe care o merită. Nu din partea unei “societăți” generice și nespecifice, ci din partea regimurilor post-comuniste, a intelectualității și grupurilor care afirmă că împărtășesc aceleași principii democratice ca cele pentru care dizidenții și familiile lor suferiseră și își ruinaseră sănătatea și orice posibilitate de a face carieră. Nu este deci întâmplător că toate aceste persoane, grupuri și instituții, prin acțiunile și refuzul acțiunii lor, de după 1990, au făcut ca Paul Goma să rămână un scriitor român expulzat din Uniunea Scriitorilor și exilat în Franța (cu statut de refugiat politic în urma retragerii cetățeniei de către Ceaușescu și regimul său), nepublicat în propria limbă, boicotat fiind de chiar colegii săi scriitori; nu este întâmplător că Vasile Parasciv a fost el însuși evitat, nimeni interesându-se de soarta lui; nu este întâmplător că Doina Cornea a fost de multe ori ironizată public și s-a încercat în permanență exploatarea imaginii sale publice.

Și ce poate fi mai trist decât să vezi nu doar că acestor oameni care s-au sacrificat pentru binele public nu li se acordă prețuirea publică pe care o merită, ci și că membri și aliați ai nomenclaturii se proclamă și sunt proclamați peste noapte “dizidenți”? Ce poate fi mai revoltător decât să vezi că oameni care au colaborat cu regimul sau doar au tăcut complice devin, la 12 ani de la căderea regimului comunist, “protestatari”, “opozanți” sau, după caz, “dizidenți”? Ce poate fi mai ofensator

decât să vezi că aceiași predică unei societăți analfabetizate politic de comunism, dar și de post-comunism, la care au contribuit ei înșiși, “amnistia” crimelor și a criminalilor care au torturat acest popor? Și, în ultimă instanță, ce poate fi mai tragic decât să vezi foști anticomuniști și deținuți politici care se “reconciliază” cu membrii nomenclaturii comunisto-securiste, sau care predică “ier-tarea” pentru cazuri în care nu au nici un drept moral?

NOTE

- ¹ Comunicare prezentată la Simpoziul din 5-7 iulie 2002.
- ² Pentru aceste considerații istorice ca și pentru analiza dizidenței în Rusia Sovietică, a se vedea studiul fundamental al lui Cécile Vaissié, *Pour votre liberté et pour la notre. Le combat des dissidents de Russie*, Editions Robert Laffont, Paris, 1999. Acesta reprezintă, după câte cunoaștem, singura analiză sistematică a dizidenței într-un stat comunist.
- ³ V. textul în *Culoarea curcubeului* (1979), Editura Humanitas, București, 1990, pp. 28-29. Pentru relatarea care urmează a se vedea, de asemenea, Christian Duplan și Vincent Giret, *Viața în roșu* (1994), București, Editura Nemira, 2000, traducere din franceză de Nicolae Baltă, vol. I-IV, *passim*. O bună parte din lucrările lui Paul Goma, și în special cele inedite, pot fi consultate, în acces liber, la adresa de Internet www.paulgoma.net.
- ⁴ Paul Goma, *op. cit.*, p. 28.
- ⁵ V. Cécile Vaissié, *op. cit.*, pp. 69-72.
- ⁶ V. textul în Paul Goma, *op. cit.*, pp. 37-40.
- ⁷ V. textul în Paul Goma, *op. cit.*, pp. 47-49.
- ⁸ *Către Pavel Kohout și camarazii săi*, în Paul Goma, *op. cit.*, p. 29.
- ⁹ V. Paul Goma, *op. cit.*, p. 345 unde insistă asupra comparației între cele două regimuri ideologice. Pentru definirea comunismului și nazismului ca regimuri ideologice, pornind de la intuiția lui Alexandr Soljenițan din *Arhipelagul Gulag*, a se vedea de asemenea Alain Besançon, *Originile intelectuale ale leninismului*, București, Editura Humanitas, 1993, cap. I, intitulat *Ideologia*.
- ¹⁰ Paul Goma, *op. cit.*, p. 48.
- ¹¹ Pentru măsurile operative care sunt în perioada regimului Ceaușescu în principal preventive, vizând stoparea oricărei tentative de contestare a regimului și/sau a lui Ceaușescu, a se vedea *Instrucțiunile Nr. D – 00190/1987 privind organizarea și desfășurarea activității informativ-operative a organelor de Securitate*, 17 p., lucrare, din nefericire, inaccesibilă.
- ¹² *Interviu cu Vlad Drăgoescu*, București, 23 septembrie 1997.
- ¹³ Vasile Paraschiv și-a scris memoriile, care au fost traduse în franceză și adnotate de către Anne Planche, membră a Comitetului pentru Apărarea drepturilor Omului de la Paris. Din păcate, ele nu au fost publicate nici măcar în România, iată, la 12 ani de la căderea regimului comunist. Pentru istoria personală a muncitorului dizident, trimitem la C. Duplan și V. Giret, *op. cit.*, *passim*.
- ¹⁴ C. Duplan și V. Giret, *op. cit.*, vol. III, p. 189.
- ¹⁵ A se vedea Vladimir Boukovsky, *...Et le vent reprend ses tours*, traducere din rusă de Jacqueline Lafond și René Marichal, Paris, Robert Laffont, 1978 și *Une nouvelle maladie mentale en URSS: l'opposition*, Paris, Editions du Seuil, traducere din rusă François Simon, prezentare și note Jean-Jacques Marie, 1971; Leonid Pluchetch, *Dans le carnaval de l'Histoire. Mémoires*, Paris, Editions du Seuil, traducere din rusă de Simon Vincent, 1977; Jaurès Medvedev, *Un cas de folie!*, Paris, Julliard, 1972; A. Artemova, L. Rahr și M. Slavinsky, *Condamnés à la folie*, Paris, Stock, 1977; Piotr Grigorenko, *Mémoires*, Paris, Presses de la Renaissance, traducere din rusă de Denis Authier și Pierre Grazimis, prefață de Pierre Daix, 1979.
- ¹⁶ C. Duplan și V. Giret, *op. cit.*, vol. III, p. 238.

¹⁷ Apărută în 1968.

¹⁸ Este vorba de: *Scrisoare către cei ce n-au încetat să gândească*, din 1982; de *Scrisoare deschisă adresată rectorului Universității din Cluj*, din 1984; de *Meditație asupra posibilității unei renașteri spirituale*, tot din 1984; de *Ciclul de texte adresate tinerilor – Necesitatea întoarcerii la spiritual*, *Despre libertatea spirituală*, *Despre înstrăinarea de sine*, *Despre adevăr și Despre creativitate* – din 1985; de textul *Despre machiavelism*, tot din 1985; *Despre adevăr sau cum să rezistăm “terorii istoriei”*, în mod egal din 1985; despre *Ce e de făcut? Sau: să nu dai cezarului ce i se cuvine lui Dumnezeu*, din 1986; de *Scrisoare deschisă adresată doamnei Raluca Patrușian*, tot din 1986; și, în fine, de *Scrisoare deschisă adresată președintelui Consiliului de Stat*, din 1987. V. Doina Cornea, *Scrisori deschise și alte texte*, București, Editura Humanitas, 1991.

Pentru istoria personală a Doina Cornea a se vedea, de asemenea, C. Duplan și V. Giret, *op. cit.*, *passim*.

¹⁹ Doina Cornea, *op. cit.*, p. 14.

²⁰ *Ibidem*, p. 15.

²¹ Doina Cornea, *Libertate?* (1990), București, Editura Humanitas, 1992, traducere din franceză de Oana Vlad, p. 68.

²² *Ibidem*, p. 77.

²³ V. *Scrisori deschise și alte texte*, p. 62.

²⁴ *Ibidem*, p. 62.

²⁵ *Ibidem*, pp. 67-68.

²⁶ Ea fusese scrisă în primăvara anului 1988, la cererea muncitorilor Iulius Filip și Dumitru Alexandru Pop, dar a fost difuzată de “Europa liberă” în septembrie același an. V. *Scrisori deschise și alte texte*, pp. 74-81.

²⁷ *Scrisori deschise și alte texte*, p. 75.

²⁸ *Ibidem*, p. 76.

²⁹ *Ibidem*, p. 75.

³⁰ *Ibidem*, p. 77.

³¹ *Ibidem*, p. 78.

³² *Ibidem*, pp. 79-80, subliniat în text.

³³ Doina Cornea, *Libertate?*, p. 89.

³⁴ Pentru aceste considerații trimitem, din nou, la lucrarea lui Cécile Vaissié, *op. cit.*, în special pp. 113-117.

³⁵ În comunicarea ținută la Sighet afirmam că Vasile Paraschiv este de origine romă, urmându-i, în acest sens pe C. Duplan și V. Giret, care susțin că “în venele sale curge sânge țigănesc” (*op. cit.*, vol. I., p. 183) și pe Paul Goma care afirmă același lucru, vorbind despre „Cel pe care-l hăituesc securiștii și îl detestă românii noștri: fiindcă țiganul are mai multă demnitate decât mulți daco-romani” (*Jurnal american*, p. 24, în *Alte jurnale*, Editura Dacia, Cluj, 1998). În urma unei sugestii a D-lui Romulus Rusan l-am întrebat pe Dl. Paraschiv dacă informația este corectă, fapt pe care fostul dizident l-a negat. Întrucât și într-un prim articol asupra temei dizidenței am luat această informație drept certă (v. *Câteva întrebări legate de dizidență, contestare și... impostură adresate Domnului Gabriel Andreescu*, în “Lumea Liberă”, nr. 712, 24 mai 2002, p. 19), țin să corectez această eroare, mulțumindu-i totodată D-lui Rusan de a-mi fi atras atenția asupra ei. (*n. aut.* din 26 iulie 2003).

MIRCEA STĂNESCU - a absolvit Facultatea de Filozofie a Universității București. Este doctor al Universității București cu o teză despre reeducarea “de tip Pitești”. A lucrat ca cercetător la Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, Institutul de Cercetare a Calității Vieții și la Consiliul Național pentru Studiul Arhivelor Securității. Autor al volumului *Organisme politice românești (1948-1965). Documente privind instituțiile și practicile*.

Belu Zilber - publicist

Deschidem astăzi rubrica “Document”. Vom publica aici, în fiecare număr, articole apărute în presa interbelică. Sunt nume, unele dintre ele uitate, altele devenite, în decenii, foarte cunoscute. Cercetând în ultimii ani la Biblioteca Academiei colecții de ziare și reviste, pentru cartea la care lucrez, am avut surpriza să găsesc multe lucruri care și astăzi interesează. Războiul, și apoi regimul comunist, au făcut ca multe dintre aceste dezbateri și polemici - din care vom publica mai puțin decât am dori din lipsă de spațiu - să nu aibe un punct final real, ci unul impus brutal de evenimente. Ce m-a impresionat a fost întâi de toate nivelul la care se scria în anii ‘20 - ‘30. Vă propun un asemenea exemplu. Am ales trei articole publicate de Belu Zilber, în anul 1935, în revista social democrată, condusă de Ion Pas, “Șantier”. Vă lăsăm plăcerea descoperirii unui publicist de talie, cu un stil colorat, incisiv, care îl reprezintă perfect pe autor.

STELIAN TĂNASE

De la A. C. Cuza la Mihail Sebastian

Forma fetișă, pură a schimbului capitalist, schimbul bani-bani, prilejuiește existența unei instituții în aparență paradoxală, bursa. Acolo se vând acțiuni și mărfuri pe care nimeni nu le vede, schimbul se desparte complet de circulația concretă a mărfurilor. Oamenii se pot îmbogăți sau săraci cumpărând sau vânzând simple hârtii. Astăzi se face avere cu acțiuni Royal-Dutch, mâine cu Standard Oil, poimâine cu acțiunile unei societăți africane care există numai pe hârtie.

Prin transformarea tuturor valorilor spirituale în mărfuri și ca reflex al lumii economice se naște și bursa literară. Acolo se nasc și mor valori fictive sau reale și tot acolo lumea poate face carieră pe socoteala unei acțiuni sănatoase sau să zacă în mizerie literară din pricina unei acțiuni necotate. Așa fiind regimul capitalist, d-l Mihail Sebastian a făcut brusc și la o vârstă fragedă avere literară, jucând și d-sa ca mulți alții în epoca inflației, acțiuni străine. După cum unii au pierdut în acțiuni “Creditul Minier” sau Jaques Maritain, câștigând cei cari și-au încercat norocul mizând pe Malaxa sau Ghandi, d. Mihail Sebastian a jucat “à la hausse” acțiuni Proust și Gide, comentându-i “à la manière” de Proust și Gide. În chipul acesta d-sa, d. M. Sebastian, fără avere personală, cărți rare sau tablouri scumpe, a căpătat o mentalitate de parvenit. Nu mai putea să aibă “comerț” cu vulgul care nu cunoștea nici pe Proust, nici pe Gide și nici nu citise cele “6 Femei” pe care le posedase d. Mihail Sebastian.

Astfel, copil din floricele de stil, destinul d-lui Mihail Sebastian în cultura bucureșteană era de la început determinat cu fatalitatea legilor astronomice. Din pricina structurii d-sale de parvenit, confundând națiunea românească cu naționalismul românesc, d-sa și-a jucat tot capitalul literar în acțiunile acestuia. Or, naționalismul românesc, ca orice naționalism, este prin definiție xenofob și antisemit și d. Mihail Sebastian pre nume Iosif Hechter, nearian. Deci Mihail Sebastian nu putea fi acceptat în sânul lui. Și cum pe de altă parte, înapoi în calicime nu voia să se întoarcă fiindcă întreaga calicime, cea românească ca și cea evreiască, este de o potrivă de “ignară, inestetică și violentă”, d-sa nu mai avea de cât o singură eșire, fetișul. Incapabil să trăiască viața celor mulți și respins de cei puțini, abulia d-lui Mihail Sebastian avea nevoie de o forță supranaturală care să-l apere și de groaza zilei de mâine și de aceea a destinului. În chipul acesta soarta materială și spirituală a d-lui M. S. a ajuns indisolubil legată de aceea a d-lui Nae Ionescu. Profesorul nu putea greși. Nici atunci când a fost sindicalist revoluționar și ortodox și nici când opera cu structuri și metafizică între coteriile oligarhiei românești. Tot așa, profesorul a (rămas idolul d-lui Mihail Sebastian și atunci când a trecut cu arme și bagaje în saloanele d-lui General Cantacuzino și ale Gărzii de Fer... Probabil fiindcă era “un om capabil de dragoste”.

Este drept că dragostea d-sale pentru evrei semăna cu aceea a lui Richard decapitând pe Enric fiindcă voia să-i evite chinurile pe acest pământ. Era totuși dragoste și Mihail Sebastian suflet plâpând și receptiv...

De aici încolo începe marea dramă și romanul d-lui Sebastian. Căci antisemitismul este un lucru îngrozitor de concret. Și dacă "revoluția națională" ar putea face excepție pentru Max Auschnit, sau Mihail Sebastian, este sigur că ea va fi fără cruțare pentru toți Iosif Hechterii. To be or not to be? "Revoltă? Nu e bună la nimic. Nu slujește la nimic". Iosif Hechter este singur și are groază de violența organizată. Căci "nimeni nu poate înceta de a fi ce este". El se poate răzvrăti împotriva inesteticului, dar nu și împotriva mizeriei. Dacă există în Asia, ea poate fi cel mult obiect de discuție cu filozofi indieni, dar în România la ce poate servi? Înapoi nu mai vrea și fetișul a murit beat de emoție în brațele hitlerismului românesc. Tragedia lui Iosif Hechter era fără esire. Nu însă și a lui Mihail Sebastian. Căci el a învățat dela Proust și Gide să scrie romane în stilul lui Paul Morand sau Claude Anet. Atunci când Iosif Hechter nu se poate apăra, cunoscutul critic și romancier Mihail Sebastian va salva sufletul lui Iosif Hechter.

De aici romanul "De două mii de ani" dintre cari 990 trăiți de evrei în mizeria ghetoului și 10 de d. M. Sebastian la sânul Profesorului alături de Romulus și Remus, cu o prefață de d. Nae Ionescu și o poză de Margareta Sterian.

Bine, veți spune, înțelegem de ce a scris Mihail Sebastian și de ce a făcut Margareta Sterian o poză. Unul a vrut să se mântuiască și cealaltă să facă coperta atractivă. Dar ce caută prefața d-lui Nae Ionescu? Faptul s'ar putea explica prin angajamentul prefațatorului față de autor și a autorului față de editor. Cred însă că lucrurile țin mai curând de esența amorului care, precum știți, este orb. Și lui Mihail Sebastian, în marea lui pasiune, nu-i venea să creadă că profesorul este chiar antisemit. A fost cam ceea ce numea Edgar Poe, spiritul de perversitate. Te arunci sub roțile trenului pentru că stai la barieră, în prăpastie fiindcă ești pe culme, sau mărturisești o crimă pentru că nu te știe nimeni. Păcatul original al d-lui Sebastian, renegarea calicimei, l-a împins la crimă. Cu lege de fer, trebuia să și-o ispășească. Și ispășirea a fost romanul d-sale și prefața d-lui Nae Ionescu. În adevăr, romanul lui Mihail Sebastian are o idee centrală. Antisemitismul este independent de timp și spațiu. A existat și va exista întotdeauna fiindcă acesta-i destinul evreilor, să sufere. Căci: "esența antisemitismului nu este nici de ordine religioasă, nici de ordine politică, nici de ordine economică..." "Există o obligație metafizică a evreului de a fi detestat. Asta este funcția lui în lume" (pag. 332).

Acelaș lucru îl spune mai plastic d. Nae Ionescu în prefață, precizând însă și răspunderile:

"Dacă drama judaică ar putea fi dezlegată 'într'un fel oarecare ea ar fi un fenomen de relație; conflictul s'ar ivi dintr'o defectuoasă luare de contact între evrei și ceilalți oameni - contact care ar putea fi amendat, ajustat. Cum însă conflictul acesta e permanent, indiferent de timp și loc, sau mai exact, *dacă* conflictul acesta e permanent - așa cum constată și eroul nostru și cum o cred și eu - atunci trebuie să conchidem cu necesitate că principiile conflictului sunt *în* evreu". Și de vreme ce evreul este vinovat de tot ce-i se întâmplă, tot cu necesitate urmează și sancțiunile. Acestea le decide însă d. Mihail Sebastian și nu d. Nae Ionescu care poate să mai aibă nevoie în viață de A. L. Zissu sau Felix Wieder.

Cel mai bine ar fi desigur, spune d. M. S. "dacă am putea fi exterminați" (pag. 332). Cum însă această soluție i se pare prea simplistă, preferă "un aranjament personal" (pag. 332) fiindcă "Colectiv nu există de cât o singură cale: așteptarea, supunerea la soartă" (pag. 332).

Așa dar, în substanță d. Mihail Sebastian ar dori un aranjament personal cu naționalismul românesc care să-i permită să facă de gardă la postul numărul 3, dela adjutantură, (pag. 347) până acum interzis evreilor și mai cu seamă să i se permită să strige din tot pieptul tot vocabularul "rumânesc" cu "țară, patrie și eroi" (pag. 346) așa cum au voc d-nii A. C. Cuza, Corneliu Zelea Codreanu, Marin Ștefănescu și chiar d. Nae Ionescu. În plus ar vrea să-i se permită denumirea de Iosif Hechter Deladunăre, după cum alții se numesc Ionescu-Tramvai, Trancu-Iași sau Barbu Delavrancea. Dar să lăsăm la o parte aranjamentele personale ale d-lui M. S. fiindcă romanul d-sale este un document al vremurilor noastre, menit să înlocuiască literatura anemiată a Ligii Apărării Naționale Creștine și a "Gărzii de Fer", dând argumente subțiri hitlerismului românesc.

Există deci o ireductibilitate definitivă "între evreu și neevreu. Probă gazetarii și literații dela Corso, pe care d. Mihail Sebastian îi costumează în arhitecți după ce i-a pus să se joace prelung cu plastilină, ca amintire a unei copilării singuratică probabil, fiindcă altfel nu vedem ce caută plastilina la Școala de Arhitectură. Apoi spre marea mirare a lectorului și chiar a autorului, - ca într'un bun roman toate acțiunile se petrec "spre surprinderea" autorului! - întreaga bandă de arhitecți se deplasează în regiunea petroliferă unde construiesc (fenomen unic în istoria exploatărilor petrolifere din lume) un sat model din care nu lipsesc decât Venus din Millo și nișele dela San Michele. (În treacăt fie zis în arhitectura d-lui M. S. o rafinare se construiește cu multă trudă, birourile ușor și vilele,

problemă încă nerezolvată în arhitectură, sunt chiar o jucărie în mâna experimentală a lui Iosif Hechter!). Profitând de ocazie, arhitecții trăesc în “cabană”, știți așa cum trăește d. M. S. vara la Peștera Ialomicioarei când compune romanele d-sale de oarece viața de “cabană” a arhitecților nu există decât în imaginația “habituelă” a d-lui M. S. cum ar spune eventual d-sa. Și tot acest deranj numai ca să se poată descoperi ceia ce în jargonul d-lui N. I. pe care-l vorbesc arhitecții, se cheamă “punctul de vedere al prunilor”. Făcând oficiul de dicționar Nae-român, aducem la cunoștință că este vorba de ridicarea țăranilor, atunci când economia capitalistă sparge economia naturală și nu este un fenomen specific “rumânesc” ci universal.

Astfel se dovedește că tot ce-i “rumân”, trăește “organic”, “concret”. Apoi aceiași arhitecți, sunt prezentați după luarea pilulelor Pink, adică întâlnirea cu ireductibilul metafizic, adică evreii. Aceștia caută “totul”, “victoria”, “absolutul”, “abstractul”. Or, între abstract și concret fiind antinomie, “rumânii” devin antisemiți, căci după cum ați aflat, războaiele au loc pentru că unii sunt kantieni și alții bergsonieni, iar în antichitate oamenii se măcelăreau din pricina luptei între elevii lui Heraclit și ai lui Zenon. De altfel, chiar și d. Nae Ionescu a spus că d-lui “ori unde se desbate o luptă între un fapt de viață și o abstracție, este de partea vieții împotriva abstracției”. Între timp (ce nu face omul pentru nevoile cauzei!) d. M. S. mută la Paris toți arhitecții și o parte din evrei. Și aceasta numai ca să întâlnească un francez antisemit din cauza animomiei între vis și luciditate. Vedeți, toate argumente pentru oameni subțiri.

Odată aceste voiajuri terminate, d. M. S. încheie romanul constatând că a demonstrat ireductibilitatea evreu-neeveu și după ce strigă “evrica!” moare de durere aflând ca toți huliganii sunt antisemiți. Pardon, înainte de moarte - căci spre marea d-sale disperare mai trăește încă – construiește o casă “pentru soare”, nu pentru oameni ca ceilalți vulgari arhitecți. Acestea în ordine literară unde în loc de viață d. M. S. construiește monștri arhitectonici*. Din punct de vedere logic, demonstrația se face pe “principiul distincției” atât de iubit de sofistii scolastice și îndrăgit de d. Nae Ionescu în cursul D-sale de Logică.

“Astăzi cauze politice, ori cauze economice, alaltăeri religioase - toate sunt “prea multe și prea particulare, ca să explice un fapt de o asemenea generalitate istorică” (pag. 331). Deci “antisemitismul este pur și simplu de ordine metafizică”. Ce ar spune însă d. M. S. dacă am aplica, de exemplu, același raționament în domeniul medicinei? Fiindcă până astăzi s’au dat multiple explicații asupra originii cancerului, fenomen permanent și general, ar trebui să tragem

concluzia că avem de a face cu un fenomen de esență metafizică. Tot așa se poate demonstra, și se demonstrează zilnic de toată reacțiunea clericală, că exploatarea omului de către om, războiul, capitalul, prostia și chiar domnul Mihail Sebastian sunt de origine metafizică, deci supraistorice și prin urmare eterne.

D. Nae Ionescu, mai experimentat în ale distincțiilor și imponderabilelor de pe vremea când avea “anumite chestii” de rezolvat, și mulțumit în fine că s’a găsit un autor care să expue punctul de vedere al “Gărzii de Fer” în chestia evreiască, se grăbește să-i precizeze argumentația silabistă. D-sa determină mai întâi condițiile în care antisemitismul devine un fenomen de masă:

- 1) “Când (evreii) constituite o grupă fundamental deosebită de masele în “mijlocul cărora trăesc”;
- 2) “Când deosebirile acestea devenite conștiente și înțelese ca tot atâtea motive de superioritate asupra neamurilor dinprejur, au ca urmare un proces *voit* de secesiune care duce la izolarea numitei grupe chiar în lăuntrul societății respective”;
- 3) “Când de pe urma acestei izolări, viața înăuntrul grupului ia anume forme esoterice, pline de mister pentru cei din afară”;
- 4) “Când (evreii) reprezintă o primejdie permanentă pentru ordinea celor din afară, pentru structura spirituală, politică, socială sau economică a așezării lor”.

Bine, să admitem aceste premize, luate din W. Sombart și colorate antisemit pentru uzul beoțienilor dela Dunăre. Dar unde a văzut d. Nae Ionescu realizate aceste condiții în cursul secolului al XX-lea și mai ales dela război încoace ? Exista un colț de pământ unde evreii să constitue o grupă “*fundamental*” deosebită, un grup *izolat*?

Da, este adevărat că evreii au împlinit de-alungul veacurilor o funcție socială precisă, comerțul, și de aceia au trăit până în secolul al XIX-lea ca o castă închisă, monopolizând în decursul evului mediu negustoria. *Atunci*, realizau condițiile puse de d. Nae Ionescu. Deaceia pretutindeni au avut de suportat toate izbucnirile claselor sociale, “în porii cărora trăiau ca zeii în lumile lui Epicur”. Mai cu seamă în perioada dela 1300 până la Războiul mului, toate ororile acumulării primitive a capitalului, s’au răsfrânt asupra evreilor. Casta lăsată moștenire de antichitate, trebuia expulzată sau nimicită pentru ca să predea monopolul de castă. Și aceasta s’a întâmplat efectiv din secolul al XVII-lea până în secolul al XIX. Monopolul comerțului a trecut în mâinile burgheziilor naționale în care s’a dizolvat și casta. Astfel, evreii deveniți din popor nomad, popor de negustori din pricina așezării lor geografice și a funcției împlinite în cadrul lumii vechi apoi anchilozați în castă până în vremea

capitalismului, dispar ca grupă “fundamental deosebită” și “izolată” odată cu regimul capitalist în Sud-Estul Europei unde procesul de pătrundere a capitalismului a fost întârziat, evreii au preluat asupra lor și funcția veche și ura. De îndată însă ce burgheziile naționale vor fi complet stăpâne pe situație, anti-semitismul va dispărea și aici ca și în Occident. Poate că va pieri chiar înainte, odată cu dispariția regimului capitalist și deci și a capitalului comercial. Pe de altă parte, tradiția antisemită, astăzi încă eficace, nu va dura “până la sfârșitul veacului”, după cum cel de al treilea Reich nu va dura nici 1000 și nici 500 ani.

Toate acestea le știe d. Nae Ionescu prea bine, căci altfel nu ar fi găsit cele 4 condiții necesare, cari nu se aplică decât la două neamuri : evreii și armenii. Dar d-sa trebuie să demonstreze că antisemitismul “va dura până la sfârșitul veacului”. Căci, altfel, ce mai rămâne din hitlerismul românesc și soarta d-sale politică? De aceea, d-sa găsește de cuviință să facă întocmai ca și prietenul d-sale Mihail Sebastian, o disfuncție.

Având nevoie să demonstreze eternitatea antisemitismului pentru a sfârși odată pentru totdeauna cu evreii, d. Nae Ionescu, huligan cu lecturi filozofice, procedează exact ca acum 300 ani, (vreme pe care o regretă tot atât de mult cât și M. Sebastian) judecând astfel. De vreme ce antisemitismul a existat întotdeauna schimbându-și numai forma de exprimare, orice explicație istorică părându-i-se insuficientă, apoi cauzele trebuie să fie supraistorice. De aceea d-sa se urcă brusc în cer și spune: Evreii sunt poporul ales. Messia a venit sub chipul lui Isus. Noi creștinii l-am recunoscut, evreii ba. Or, evreii trăesc în mijlocul popoarelor creștine. Deci antinomie ireductibilă între evrei și creștini. Și după ce, întocmai ca hingherii cari operează mai întâi prin persuasiune, l-a convins pe Iosif Hechter că evreii trebuie să sufere, d. Nae Ionescu grăește profetic:

“Iosif Hechter tu ești bolnav. Tu ești substanțialmente bolnav pentru că nu poți decât să suferi... Sufăr și noi creștinii. Dar pentru noi e o eșire, pentru că noi ne putem mântui. Știi, tu nădăjduiești; nădăjduiești că va veni odată. cel așteptat, Messia pe Calul Alb, și atunci vei stăpâni pământul...”

Eu însă nu pot face nimic pentru tine. Pentru că eu știu că Messia acela nu va veni. Messia a venit, Iosif Hechter - și tu nu l-ai cunoscut. Atâta ți se cerea în schimbul tuturor bunătăților pe care Dumnezeu le-a avut pentru tine: să veghezi. Și nu ai veghiat. Sau nu ai văzut - pentru că orgoliul ți-a pus solzi la ochi - Iosif Hechter, tu nu simți că te cuprinde frigul și întunericul?”

Sistemul este clar. Pentru a scăpa de faptul brutal că grupul determinat, de d-sa în cele patru puncte, nu mai există pe pământ, îi ia haina religioasă, o sfintește, și o urcă în cer. Căci dacă pe pământ se poate constata

în mod experimental existența unei caste, pentru care nu dispunem de nici un mijloc de cercetare. Poate că Mircea Eliade, documentat în limbi necunoscute, s’o descopere. Noi ceștilalți, muritori de rând, ne mulțumim cu ce se poate găsi pe acest vulgar pământ.

Dar, la urma urmei nici punctul de vedere religios, nu prea vedem la ce i-ar putea folosi d-lui Nae Ionescu. În adevăr, casta evreiască s’a format prin izolarea negustorilor evrei și s’a organizat grație religiei care s’a adaptat funcției sociale a evreilor. Iudaismul ca religie, însă, nu s’a conturat decât foarte târziu, de abia după exilul negustorilor evrei în Babilon, devenind nu o religie ca toate celelalte, ci o constituție, o lege. Grație ei, negustorul evreu știe ce e permis și ce este interzis. De aceea nota ei dominantă este raționalismul și nu are mistere ca creștinismul de exemplu. Ea se suprapune intereselor de castă întocmai ca haina pe trupul omului. Ea organizează casta și o desăvârșește, dar nu o creiază. De aici și rigiditatea ei și atacurile împotriva ei când se atacă monopolul castei.

Forma religioasă a antisemitismului, formă pe care d. N. I. vrea s’o reînvie astăzi, este deci un aspect al frământărilor sociale dintr-o vreme de mult apusă și în tot cazul perfect determinată în timp și spațiu. Nici iudaismul și nici creștinismul și nici opoziția lor nu au nimic metafizic, nimic supraistoric.

De altfel d. Nae Ionescu are și argumente pământești pentru teza d-sale. Și încă nu argumente obișnuite! “Este adevărat că “necazurile și suferințele evreilor sunt mai “adânci și mai frecvente în acele timpuri în care popoarele odihnesc într’un creștinism mai autentic”. Desigur. Astfel hitlerismul, “singura revoluție europeană” după părerea d-lui Nae Ionescu, confirmă în întregime acest diagnostic arestând și schingiind la olaltă catolici, protestanți, evrei, comuniști și social-democrați! În realitate perioadele de antisemitism nu sunt acelea în care popoarele odihnesc într’un creștinism mai autentic, ci după cum spune în altă parte și d. Nae Ionescu, fără frică de contradicție, în perioadele de criză economică când evreii întinși pe o suprafată *socială* mare de frecare, sunt supuși tuturor presiunilor rezultate din ciocnirea violentă a claselor sociale în mijlocul cărora trăesc. Astfel la noi, în ultimii 50 ani, antisemitismul ca fenomen de masă coincide regulat cu epocile de depresiune economică, când liberalii sunt totdeauna în opoziție și utilizează predispozițiilor masselor ca diversiune, și nu există în perioadele de conjunctură favorabilă când liberalii sunt la putere, conservatorii (înainte de război) și național-țărăniștii (după război) fiind în opoziție. Dar ce le pasă d-lor M. S. și N. I. de datele statistice, d-lor cari nu sunt oameni ai contingentelor! Și în definitiv pentru moment, Hitler este mai interesant

decât nu știu care A. L. Zissu sau Iosif Hechter, căci dacă-i vorba de casă, apoi d-sa și-o clădește la Balcic sau la București, și nu la Snagov și nu “pentru soare”! ci pentru Domnia Sa personal, și fără să facă apel la cunoștințele arhitectonice ale d-lui Mihail Sebastian sau, ca altădată, la gologanii lui Felix Wieder. Și dacă d-vstră sau Iosif Hechter veți spune că nu prea este frumos ce face profesorul, d-sa va va răspunde după cunoscuta rețeta morală: “Ei și?” care epatează atâta pe Mihail Sebastian. Astfel antinomia evreu-creștin, nu poate fi decât un fenomen accesoriu, mascând antagonisme de clasă între evrei purtători ai unei funcții: comerțul, și “creștinii”, sclavi servi și țărani, sau o luptă de concurență în cadrul aceleiași clase stăpânitoare.

Rezumând deci, d. Mihail Sebastian și-a dat seama că există o cauză de esență metafizică a antisemitismului, însă nu a putut determina anume care era. D. Nae Ionescu, mai abil, mai înțelept și mai cult, a găsit-o. A fost deci o perfectă diviziune a muncii. Iată însă că, intervine, grație existenței metafizico-politice a d-lui Nae Ionescu, și un al treilea autor care ar putea foarte bine să acuze solidar pe d-nii Nae Ionescu și Sebastian de plagiat. Este vorba de d. A. C. Cuza, sincerul huligan dela Iași. În adevăr, este perfect just că d. Nae Ionescu a deplasat problema în cer ca nimeni de pe pământ să n’o mai poată descurca. Probă discuțiile cari au început între diferitele nuanțe de hitleriști fini. Dar pe lângă aceasta, ascensiunea d-lui Nae Ionescu în cer, mai era destinată să facă pe plac noului d-sale Căpitan, d. Corneliu Zelea Codreanu religios până la a-l obliga pe d. Nae Ionescu să spue rugăciuni de câte ori ia masa în compania distinșilor intelectuali și eroi Cotigă și Totu. Or, d. Corneliu Zelea Codreanu și-a făcut ucenicia de huligan la Școala d-lui A. C. Cuza, care la rândul său a lămurit de mult pricina antisemitismului.

“Jidanii l-au ucis pe Christos”. “Jidanii sunt vânduți Diavolului”. “Între Jidani și creștini nu pot exista legături”. “Jidanii sunt dușmanii neamurilor creștine”. “Jidanii beau sângele copiilor creștini”. “Jidanii trebuiesc distruși prin foc și sabie”... (citele la întâmplare din articolele d-lui A. C. Cuza). Vedeți, aici se înlocuește numai cuvântul “evrei” prin “jidani” și în plus se adaogă și omorul ritual în care probabil d-nii Mihail Sebastian și Nae Ionescu nu cred încă. Deci diferență aproape imperceptibilă.

Cu acestea avem începutul, sfârșitul și conținutul operii d-lor Mihail Sebastian și Nae Ionescu. D-l A. C. Cuza a făcut doctrină antisemită; Corneliu Zelea Codreanu a preluat-o practic împreună cu grațiile O.P.-ului, iar d. Nae Ionescu a spiritualizat-o, i-a acordat suprafață filozofică și i-a inspirat veleități de guvernământ. În fine, prin “pogorământ”, cum spune

alt distins huligan, a ajuns în romanul d-lui M. S.

Acesta este drumul parcurs de gândurile d-lui A. C. Cuza pentru ca să ajungă la d. Mihail Sebastian. De altfel cazul Mihail Sebastian nu este unic. Mulți intelectuali evrei eșiți din mica burghezie simt la fel însă nu au sinceritatea lui M. S. ca să așeze pe hârtie ceea ce gândesc. Dacă în vremuri normale aceștia se știu apărați de poliție, în perioada fascismului când aparatul de stat pregătește hitlerismul în numele intereselor generale ale burgheziei, salvarea lor nu este decât în lamentarea lui Mihail Sebastian îmbrăcat cu ideologia celui mai autentic antisemitism. Aparent un paradox și totuși, din punct de vedere dialectic, un adevăr: mica burghezie evreiască “luminată” se apără cu armele anti semiților! Este desigur un destin tragicomic, însă nu este destinul lui Ahasverus. Mulți dintre cei cari mor pe baricade, zac în închisori sau clădesc pe pământul aspru al Rusiei, sunt tot evrei. Între aceștia și Iosif Hechter este însă o prăpastie: destinul claselor. Și încă ceva: mai multă demnitate, mai mult curaj și mai mult idealism!

*
* *

Iosif Hechter, tu ești bolnav. Tu ești substanțialmente bolnav pentru că ești un parvenit. În 350 pagini de 32 ori (am numărat!) repeți groaza și marea ta rușine de a fi evreu. Ca un fir roșu, trece de-a lungul cărții infamia originii tale. Și tu nădăjduiești că va veni odată cel așteptat, Messia pe Calul alb. El a venit dar nu pentru tine, ci pentru d. Nae Ionescu, G. Racoveanu, Totu, Cotigă, Polihroniade, Stelescu și alte spirite “elevate” cari au recunoscut pe Messia. Da, da, Iosif Hechter tu ești bolnav, substanțialmente bolnav și d. Nae Ionescu nu mai poate face nimic pentru tine. “Cuvântul” a dispărut și, cu dânsul, și subvențiile și leafa. Iosif Hechter, tu ești un huligan! Tu ai renegat calicimea care te-a crescut și salvarea nu este nicăeri, nici chiar dacă Profesorul te-ar numi “căpitan” în ghettou. Tu n’ai mântuire cu toate că ai veghiat și nu ai solzi la ochi și nici orgolios nu ești. Ce vină ai tu dacă Corneliu Zelea Codreanu nu a vrut să te primească? Iosif Hechter, tu simți oare cum te cuprinde întunericul și-ți plesnește obrazul de rușine?

*) Tot în ordine literară, este interesant de remarcat ce mult a învățat d. Mihail Sebastian de la Paul Morand și Claude Anet, adevărații D-sale maiștri. Astfel d. M. S. vede pe comuniști cam în același fel cum înțelege Paul Morand celebrul ame slave, plin de vodcă și melancolie. Așa de exemplu eroul d-sale, comunistul S. T. H., jumătate bonjurist, jumătate aventurier, în loc de vodcă cumpără cămăși de mătase și knickerbokeri, iar melancolia a schimbat-o cu “absolutul” căci așa stă bine între metafizicienii “chic” de pe cheiul Dâmboviței, pentru cari prototipul revoluționarului este d. Jean Tehaș.

Profetul și Subprofetul

Îl numesc așa din motive administrative. Unul gospodărește întreg infinitul tinerei generații pe când celălalt numai câteva districte. Și dacă pe primul îl cheamă Mircea Eliade iar pe al doilea Petru Comarnescu, apoi este mult prea probabil că faptul se datorește unui capriciu al ofițerului Stării Civile. Căci amândoi sunt plămădiți din aceeași pastă sufletească și răspund la aceleași chemări. Oameni de impresie, cu bogate și necontrolate lecturi exotice, amândoi își justifică incapacitatea critică și slăbiciunile intelectuale, teoretizând într'un jargon special concepte ininteligibile. Acestea când practica "Erlebnisse"; când au "trăiri", amândoi se întâlnesc pe pământul Moldo-Vlahiei în stăpânirea aceleiași ideologii reacționare, precum prefectul cu subprefectul când fac ordine pe moșia strămoșească. Problemă de cantitate și nu de calitate.

De unde și cele două nume. În mod obișnuit d-nii Mircea Eliade și Comarnescu iau contact cu pământul, zilnic prin gazete, măcar odată pe săptămână prin 2-3 articole de revistă și prin nu mai puțin de două cărți asupra amorului sau "realităților ultime" pe an. Astfel, prin masa articolelor aruncate pe piață, năvălirea d-lor în publicistica românească a luat înfățișarea unui fenomen elementar. Așa se explică de ce au distrus tot ce le-a stat în cale, chiar și limba românească și pe d. Nicolae Iorga. Au avut ceva de spus și au spus fiecare după numele pe care-l poartă.

Au comun în afară de temperament și vocabular:

- 1) Teoria generațiilor.
- 2) Teoria "omului binevoitor de bine".

Diferă prin:

- 1) Înfațișare.
- 2) Talent.

În fine se mai deosebesc după meridianul pe care au căpătat darul profeției. Unul în India, celălalt în America. Și se mai aseamănă prin ceea ce se ascunde îndărătul "omului binevoitor de bine": frenezia și delirul hitlerist. Totuș, pentru că cinstea cu care își exprimă "cercetările" și voiajurile lor spre realitățile ultime diferă și ea, vom analiza pe fiecare în parte.

Așa dar, susțin că d. Mircea Eliade este un fascist care se ignoră și un xenofob cu prejudecăți filosemite. Iată de ce. Prima impresie am avut-o când d-sa, reîntors din India, după ce a asistat la marea tragedie a popoarelor coloniale revoltate împotriva imperialismului, nu a găsit alt mijloc de a și exprima "omenia" decât arătându-ne cum a tratat d-sa amor cu "Maytrei"

fieca inginerului Marandra Sen. Atunci când Andre Malraux, reîntors din mijlocul aceleiași drame, a scris "La Condition Humaine", d. Mircea Eliade se afirma urmaș al lui Pierre Loti! Apoi, câteva afinități intelectuale extrem de curioase. Astfel d. M. E: a fost considerat, și cu bună dreptate, singurul român care a reușit să preia prin corespondență reprezentanța exclusivă pentru România a filozofului fascist în viață Giovanni Papini precum și aceea, post-mortem, a lui Friedrich Nietzsche. Aceștia sunt maeștrii d-sale, locuind străinătatea. Dela dâșii a luat d-l Mircea Eliade un anumit vocabular, despre "virilitate", "eroism", "om". Or, hitleriștii consideră pe Nietzsche ca profetul lor după cum Giovanni Papini este premărgătorul urletului fascist. Tot așa, este bizar cum d. Mircea Eliade având de ales în școala italiană a lui Benedetto Croce, simpatiile d-sale au mers nu către Benedetto Croce care este anti-fascist; ci spre elevul acestuia, Giovanni Gentile filozoful oficial al lui Mussolini. În fine, în România acest om dinamic, în veșnica perpeleala după ceva nou, și-a ales ca și restul generației, un idol static dar... gardist. Este profesorul Nae Ionescu. Pe urmă, încă un fapt, în aparență lipsit de interes și totuș semnificativ pentru ce bate în acest suflet chinuit de îndoli și "revolte". De câte ori are de scris ceva în care stânga sau dreapta, Mussolini sau Lenin, trebuie "puși la punct" în numele "omeniei", d. Mircea Eliade întrebuințează cu precizie matematică numai adjective afirmative împotriva dreptei și întotdeauna superlative contra stângii. Este parcă ceva care trece dincolo de prejudecățile d-sale umanitariste, cu tot efortul făcut de a-și drapa simpatiile și antipatiile într'un vocabular special.

Dar, mai presus de toate, d-l Mircea Eliade este un naționalist. După parerea d-sale, un naționalist plin de dragoste și pentru alte neamuri, după a noastră umilă parere, un naționalist ca oricare altul, plin de ură pentru tot ce nu-i român. Astfel, convins că destinul d-sale, ca al orișicărui intelectual, este să "muște din infinit" (Criterion No. 2), d-sa a început prin a mușca din comuniști, și anume făcând o delațiune: "...studenții români dela Geneva sunt comuniști... De ce se mai numesc "studenți români" și de ce continuă să aibă o societate a lor? De ce, de pildă, au ajutat cu banii societății (100 fr. elvețieni) pe un comunist expulzat din Franța? Banii aceștia erau meniți studenților români, nu oricărui erou al Internaționalei". "Căci eroii aceștia, slavă Domnului, au fonduri berechet și destule societăți ca să-i facă scăpați".

Apolitic, d. Mircea Eliade înțelege să facă limpede diferența între “român” și “comunist”, întocmai ca “Universul”, “Apărarea Națională”¹ sau “Țara Noastră”. (De altfel, cele de mai sus au fost publicate în “Cuvântul”). Acest iraționalist umanitarist știe să judece foarte rațional, adică în sistemul de logică al “Universului” atunci când banii statului nu merg în buzunarul bursierilor mistici. De ce, de o pildă, nu s’a revoltat d. Mircea Eliade când s’a făcut rost de bursă pentru demența hitleristă a lui Emil Cioran sau pentru național-socialistul Anton Golopenția, și a explodat ca o granată când un om izgonit din Franța a fost ajutat de camarazii săi? Nu există trei soluții. Ori “omenia” d-lui Mircea Eliade este altceva decât înțelegem noi cei obișnuiți cu vocabularul curent, ori infinita d-sale omenie se mărginește la țarcurile unui subșef de birou.

Domnul Mircea Eliade are însă două mari prejudecăți de când s’a întors din India: a) o mare pasiune pentru urmașii lui Budha și b) o caldă dragoste pentru descendenții lui Izrael. De aceea s’a indignat atunci când a fost chemat la realitățile cele românești. Căci d-sa nu cunoaște de cât “primatul spiritualului” și apoi durerea d-sale la expulzarea lui Moses Gaster și a lui Lazăr Șăineanu a fost atât de mare... (Cuvântul No. 3021, 22 Sept. 1933). Iată însă că d. Mircea Eliade realizează, întocmai ca și fizicienii infinitul la o sută de metri, după cum adineauri realiza umanitatea între marginile biroului sau între Tisa și Nistru. Și de unde cărările “eroicei legiuni” și ale Profetului păreau să nu se încrucișeze vreodată, nu au fost necesare mai mult de 150 zile ca să se suprapună până la confuzie chiar în București.

Mircea Eliade și-a spus profunda lui revoltă alături de Corneliu Zelea Codreanu, Nichifor Crainic, Mihail Polihroniade, Papadima și alți rumâni autentici.

În acelaș fel după cum d-sa înțelege să facă diferența între Emil Cioran și comunistul expulzat din Franța, în numele “omeniei”, d-l Mircea Eliade a înțeles și de astă dată să facă diferența între revoluționari și fasciști în numele “tineretii”. Și dacă mai era nevoie de vreun argument că teoria genețiilor maschează coriștii fascismului românesc, apoi acest “cri du coeur” al d-lui Mircea Eliade în favoarea Gârzii de Fer este elocvent.

Dar nu numai atât.

“Era vorba despre cifre care dovedesc zdrobitoarea majoritate a elementelor maghiare și sase în administrația Ardealului, despre spionii dela Oradea Mare, despre comuniștii din Basarabia, toți ocupând posuri de comandă în Țara Românească. Era vorba de intelectuali români muritori de foame, despre șomerii români, despre Maramureș cu 90% populație străină pe alocuri. Erau fapte, cifre și statistici”. (“Vremea” No. 329, 11 Martie 1934).

Și pentru că acestea ar putea, Doamne ferește, fi taxate de hitlerism, șovinism, xenofobie, gardism sau huliganism, d. Mircea Eliade reia vechiul obicei de a boteza lucrurile altfel și denumește xenofobia și șovinismul “Stat organic și just” sau dacă preferați “Stat echilibrat”. Apoi își dă drumul:

“Mă revolt contra celor 26 consilieri străini din Sighietul Marmației (față de 6 consilieri români) și contra celor 35 consilieri evrei din Satu Mare (față de 7 români) - “nu pentru că sunt șovin sau antisemit (ferit-a sfântul), ci pentru că un cât de slab sentiment de justiție socială răzbate și în sufletul meu. M’ași supăra și dacă ași ști că niciun consilier minoritar n’ar fi în acele ținuturi; poate nu atât de tare, dar totuș m’aș supăra”.

Antisemitul și xenofobul latent din d. Mircea Eliade și-a dat poalele peste cap sub vraja muzicii lui Laie Chiorul. *Mieux vaut tard que jamais*. Poate nu atât de tare cât ar fi dorit “Profesorul”, totuș suficient pentru demonstrația noastră. D. Mircea Eliade nu este însă numai un antisemit cu prejudecăți filosemite; d-sa mai este prin profesie și un mare iubitor de Indieni. În adevăr, iată ce scrie în “Credința” (11 Febr. 1934):

“Trăim o epocă politică, dar fără să facem politică. Altfel n’am pierde atâta timp cu distribuirea bogățiilor, cu discutarea tratatelor, cu jocul datoriilor. Acestea sunt operații abstracte, nepolitice.

Lucien Romier (primul redactor al ziarului “Le Figaro” A. Ș.) are dreptate când spune că “*ieșirea este cum a fost întotdeauna în epocile de jenă colectivă, în luarea în posesiune și punerea în valoare a noi pământuri de către omul alb*.” (Sublinierea este a noastră. A. Ș.) Nici un acord între europeni nu va fi posibil și durabil atâta timp cât se va mărgini la Europa și la domeniile deja exploatate de europeni. Dar lucrul acesta necesită o voință de a construi, voința de pace - și o politică abstractă conduce întotdeauna în altă parte”.

Așa dar d. Mircea Eliade nu vrea “operații abstracte” ca distribuirea bogățiilor. D-sa cere pur și simplu colonii pentru omul alb, dreptul de a jefui și ucide oameni de culoare fiindcă Europa este în “jenă colectivă”. Numai “construind pe spinarea celor un miliard de galbeni și negri” d-l Mircea Eliade și toți alții d-sale vor putea avea material spiritual despre mistica indiană și filozofia “Ioghi”; numai făcându-i să muncească până la epuizare, își va procura d. Mircea Eliade voluptăți intelectuale; concrete nu abstracte!

Dacă se vor revolta, d. Mircea Eliade îi va condamna fără drept de apel în numele principiului “nerezistenței la violență”!... Cu acestea am înțeles prin urmare și de ce Malraux a scris “La Condition Humaine” pe când Mircea Eliade, “Maytrei”. Malraux

e un revoluționar pe când Mircea Eliade un reacționar. Și dacă ce știm până acum nu este încă suficient pentru a contura ce se ascunde îndărătul multiplelor trăiri ale profetului tinerei generații, să cităm părerea d-lui Mircea Eliade despre muncitorii dela Grivița, exprimată în romanul “Întoarcerea din rai”. Nouă ne este interzis s’o reproducem.

Atâta ură nu poate intra decât într’un suflet de plutonier-major!

Totuș este părerea lui *Mircea Eliade* pusă în gura lui Eleazer. Și tot lui *Mircea Eliade* îi aparțin ideile despre Revoluția Rusă;

“Niște barbari demenți, care au fost cândva la modă, pentru că exista mitul “geniului slav” și acum au ajuns din nou la moda pentru că au montat două filme bune și au născocit planul cincinal, ceva foarte precis, despre care nu știe nimeni. Fiți mai bărbați, nu vă speriați de orice histerie, ce Dumnezeu! O degenerescență colectivă, o teroare exercitată de câțiva oameni surmenați, înnebuniți de muncă și sleiți de continuul efort de a se mișca în abstracțiuni - asta e Revoluția Rusă” (*Întoarcerea din Rai*, pag. 269).

Nu tot așa vede d. Mircea Eliade, de exemplu, “Revoluția națională”. Acolo nu gasim nici “degenerescență colectivă” și nici “barbari demenți” și nici “histerie”. Mai întâi fiindcă a prevăzut-o “Profesorul” și acum o așteaptă “zeci de mii de oameni”. Apoi, revoluția națională înseamnă “acte, gesturi”, curaj - fără nici o preocupare teoretică, fără nici “un scop social bine stabilit”. Este răzburarea decisivă contra bătrânilor, contra stărpiturilor cari au creat un București laș și o Românie infamă”, este un oraș cu alte generații, fără bătrâni mai ales fără bătrâni.

Hotărât, d. Mircea Eliade este un “revoluționar”. Dar nu unul dintre aceia obișnuiți să mucegăiască în închisori sau să se prăbușească în fața plutonului de execuție. D-sa vrea o “revoluție” făcută “de o elită”, de tineri.

“Altminteri asistăm la simple și stupide lupte politice pentru cucerirea puterii, și asta nu poate interesa pe un om liber. Un act cu desăvârșire nou, un act care să creeze alt cosmos, o altă ordine spirituală și politică².

Restul este, cum ar spune d-sa, “francmasonerie”.

Profetul generației, pornit spre India să “muște din infinit” a mușcat din Maytrei; întors pe meleagurile noastre a devenit un obișnuit mâncător de comuniști și străini.

Profetul infinitofag, când se ocupă de oameni și nu de râme sau șerpi, este un hitlerist.

*
* *

Și acum ceva despre subprofet. Spre deosebire de Mircea Eliade, lui Petru Comarnescu nu-i scapă din zecile de mii de cuvinte scrise anual, nici un cuvântel din care să se vadă cum tratează d-sa “etica și democrația” în intimitate. Căci întocmai ca “les pauvres honteux” ai lui Pierre Noziere, d. Petru Comarnescu este un hitlerist rușinat. Accia nu cerșeau decât noaptea; d. P. C. își spune crezurile numai în unghere. Domnia-sa este hitlerist pentru toată lumea care vrea să-l asculte. Excepție fac editurile prin intermediul cărora își administrează lotul sau de infinit și “democrație”. Mircea Eliade are cel puțin cinstea să scape în scris ceeace nu vrea să spună din prejudecată; Petru Comarnescu își ascunde rușinile.

Zădarnic veți căuta un document compromițător iscălit de d. Petru Comarnescu, care totuși, o afirm, este hitlerist. Democrat de carieră în 1931, comunizant în 1931/32, d. P. C. și-a îmbrăcat în 1933 durerile metafizice în cămașa verde a “tinerei generații” dela Giulești atunci când... nu-l vedeau “oamenii binevoitori de bine”. Veșnic agitat, întotdeauna însă dincoace de “realitățile ultime” ale logiceii, d. Petru Comarnescu nu abordează niciodată subiecte care să-i poată aduce supărări. Chiar când înjură pe bătrâni. Și, la urma urmei, nu ar fi nici o supărare dacă d. Petru Comarnescu și-ar trăi o închipuită existență tragică închis între pereții sufletului său. Dar domnia-sa scrie zilnic și lumea îl crede altfel. De aceea l-am proporționat față de Mircea Eliade, nu conform staturei ci conform “eticei”.

¹ Interesant de observat este că cifra de 90% d. M. E. a luat-o dintr’un articol al d-lui Mihail Polihroniade (“Axa” No. 19, 1 Oct. 1933) în care acesta îi spunea că;

1) Profesorul, adică d. Nae Ionescu, s’a lăsat de spiritualitate și s’a apucat de huliganism; deci poate să se lase și d-sa de bazaconii.

2) Îl compătimentește pentru suferințele d-sale judaice, rugându-l totuși să sufere și alături de noi, aflând că în Maramureș 60% din pământuri și 90% din păduri sunt în mâinile evreilor. După 150 zile este desigur greu ca cineva să-și amintească cifrele; suficient că a prins senzual!

² Până și terminologia lui Mircea Eliade este hitleristă! “Intelctuali care fac istorie”, “massele care consumă istorie”, “mit”, “virilitate”, “eroism”, “ordine spirituală”. Deschideți colecția lui “Popolo d’Italia” sau “Voelkischer Beobachter” și le veți gasi toate!

Feciorii lui Nae sau Tânăra Generație

Reacțiunea politică precum și treponema palidă se anunță numai arareori de la început, ca atare. Realitatea lor nu se vede clar decât atunci când valul simptomelor benigne cade și apare nebunia. Și fiindcă după aceea nu mai există leac, știința a luat obiceiul să stabilească diagnosticul din vreme. Iată un caz concret. Pare fără însemnătate faptul că șapte sau zece oameni se adună, scot o revistă și sunt denumiți “tânăra generație” pentru motivul că au avut norocul să fie alăptați acum cca. 30 ani. Totuș, numai ideea de a milita chiar și pentru ceva abstract de tot, sub denumirea de “tânăra generație” este simptomatic pentru o anumită tendință. În adevăr ideea de generație, așa cum se pune, implică două premize:

a) Raporturile între generații și nu între clasele sociale constituie factorul motor al istoriei. Oamenii nu se mai despart în muncitori, țărani și capitaliști, ci în sugaci de acum 30, 40 sau 50 ani.

b) De vreme ce relațiile sociale motoare sunt de ordin biologic, singura ideologie posibilă este aceea a istorică, spiritualistă și finalistă.

Nu seamănă acesta cu vocabularul curent al statului totalitar și rassist? Este mai mult decât un pas între confuzia verticală a generațiilor și aceea a corporațiilor fasciste? Și aistoricitatea, spiritualismul și finalismul nu sunt oare instrumente “ideologice” din arsenalul fascisto-hitleristilor? De altfel este de remarcat că în Germania, Italia sau Franța, problema generațiilor a devenit, apanagiul exclusiv al cercurilor fasciste. Și nu poate fi decât a lor fiindcă este o falsă problemă. Nu o regăsim nici dealungul istoriei, nici pe toată suprafața societății. Țăranii, muncitorii sau micii burghezi nu și-o pun. Ea este produsul exclusiv al unei păături subțiri de intelectuali, locuind orașul și de predilecție cafeneaua. Ar fi absurd să contestăm o diviziune naturală, biologică a oamenilor. Ea este însă complect subordonată diviziunii sociale pe clase. Poate există un tineret capitalist, unul comunist sau unul democratic. Din potrivă este absurdă împărțirea suprasocială, între tineri și bătrâni, care nu poate avea altă semnificație decât aceea de tineri fasciști și bătrâni fasciști. Cum, veți spune, sunt d-nii Mircea Eliade, Petre Comarnescu, H. H. Stahl, Ion Cantacuzino, Mircea Vulcănescu, Alexandru Tell și C. Noica fasciști? Doar oamenii aceștia sunt apolitici, nu se ocupă decât de lucruri apolitice: “autenticitate”,

“spiritualitate”, “autohtonism”, “experimentalism”, “trăire”. Ideile pure și nu luptele sociale sau politice, formează obiectul preocupărilor d-lor. Faptul că merg atât de departe cu detașarea de politic încât întrebuințează numai cuvinte ininteligibile, nu este dovadă definitivă că sunt tot atât de departe de dreapta ca și de stânga? Și la urma urmei, există o afirmație a fiecăruia: nu sunt “gardist”. Se poate să nu-i credem pe cuvânt? Da, se poate. Nu pentru că ar fi necinstiți, dar pentru că posesorul spirochetei află prea târziu de existența ei.

Mai întâi, poate fi astăzi cineva apolitic? Nu, hotărât nu. În adevăr, atunci când societatea era în echilibru dinamic sau mijloacele de comunicație rudimentare, exista posibilitatea ca cineva să rămână, nu deasupra claselor sociale, dar la periferia lor. De aici, iluzia perfecte obiectivități a apoliticului. Revoluția bolșevică și fascismul au înlăturat însă definitiv această eventualitate. Fiecare muritor este obligat să ia poziție, cu sau fără vrerea lui. Lupta de clasă transformată în război de clasă, războiul imperialist în război civil, obligă la atitudine. Pro sau contra fascismului, pentru sau împotriva războiului imperialist, nu mai sunt probleme care privesc o singură categorie de oameni. Ele condiționează viața de zi la zi atât a muncitorului de fabrică, cât și a savantului sau poetului. Naționalist sau internaționalist, fascist sau revoluționar, sunt imperative categorice. Și dacă totuș cineva se plasează între baricade, în acel “no man’s land” din vremea războiului, în cazul cel mai bun pentru dânsul riscă să fie împușcat din ambele părți. În deobște însă, cei cari se încapățânează să rămână acolo, nu stau multă vreme, fiindcă în acest caz nu au decât două soluții: sau refugiul în trecut sau ascensiunea în cer. Ori, atât trecutul cât și cerul sunt astăzi mărfuri de schimb a unui singur partid, a fascismului. Cu Dumnezeu, cu Cezar și arginții asociațiilor industriașilor italieni, Mussolini a făcut fascismul; cu Frederic cel Mare, cu Wotan și Thyssen Hitler a creat național-socialismul. Tradiție, mercenari și spiritualitate, iată monede exclusiv fascisto-liitleriste. Deci la cotituri de istorie, nu pot exista poziții aistorice. Ori dreapta, ori stânga. Periferia intelectuală apolitică a murit.

Până acum avem prin urmare dreptul să enunțăm o puternică prezumție; mica noastră tânăra generație ar putea fi fascistă. De vreme însă ce ea

afirma cu tărie contrarul, să cercetăm problema mai de aproape, să-i facem dosarul - cum se spune la tribunal.

Numita tânără generație, împreună cu admiratorii, admiratoarele și periferia lor intelectuală, are două caracteristici vizibile: 1) aproape toți sunt funcționari de stat și părinții mai tuturor au fost la rândul lor tot funcționari. 2) toți sunt intelectuali și oameni de litere. Acestea sunt fapte independente de mărturiile inculpaților. Ce rezultă de aici? Să vedem. Chipul în care a luat naștere “oligarhia deschisă” românească, precum și felul ei de existență, au imprimat vieții universitare românești o structură specială. Învățământul nostru superior a avut multă vreme și mai are și astăzi, menirea de a crea funcționari de stat. De aceea universitarii români poartă câteva semne distinctive:

1. Majoritatea lor au studiat dreptul, filozofia, literele sau teologia. Înainte de război procentul studenților la Facultățile de științe era de 25% din total și chiar după război acest procent nu a depășit 45%.
2. Posedă un eclectism ușor de confundat cu erudiția și universalitatea.
3. Un indiferentism aparent față de mișcările politice și sociale, indiferentism care se transformă ușor în șovinism și xenofobie.

Aceste trăsături ale intelectualilor Români se datoresc unor împrejurări deajuns de complexe. Jaful forțelor naturale și sociale, o industrie puțin dezvoltată și predominarea capitalului străin acolo unde există industrie, au scos universitarul român din procesul de producție și s-au transformat în funcționar de stat. Pe de altă parte, statul era porțița prin care se putea intra în oligarhia deschisă românească. Și fiindcă românul intrat în învățământul superior avea cele mai multe șanse de a fi funcționar, prin profesiune el trebuia să servească la orice stăpân, cu orice ideologie. De aici predominarea licențiatilor în drept, transformarea specialiștilor - câți existau - în avocați și eclectismul, uneori strălucit al birocratului român. La acestea, adăogate unele tradiții fanariote și înțelegem spaima pe care universitarul român o provoacă uneori între specialiști prin pseudo lui universalitate. Take Ionescu, Titulescu sunt modele ale genului. În realitate, birocratii români sunt numai eclectici. Ei nu au și nu pot avea, ca totalități, o concepție, un “Welanschauung”. Orice teză se poate apăra din năuntrul ei, făcând corp cu dânsa și nu, critic, din afară. Pentru aceasta, ar fi necesară delimitarea, specializarea, și intelectualul funcționar român este incapabil de specializare prin esența lui. Kant din punct de vedere kantian, Ignațiu de Loyola prin prizma iezuiților,

politica “prin noi înșine” din punct de vedere brătienist și “Statul țărănesc” prin ochelarii d-lui Madgearu. De această elasticitate bibliografică dispune ușor intelectualul funcționar; de creație este însă necapabil. Tot prin raporturile între universitari și clasa noastră stăpânitoare se explică aparentul lor indiferentism față de orice mișcare socială sau politică, atâta vreme cât nu au ordin, sau slujbele nu le sunt periclitare. În adevăr, prin structura ei “inteligența” românească este legată organic de destinul burgheziei românești. Mulțumită în zodiile ei favorabile, a suportat și toate avatarurile clasei stăpânitoare. Fericită înainte de război, birocrăția românească s’a bucurat de toate avantajile inflației după război. Singurul reflex al luptei între vârfurile burgheziei românești, în sânul funcționării, a fost deplasarea propriilor ei vârfuri. Grosul armatei de birocrati a rămas însă constant. De aceea, atașați prin definiție coteriei la putere, funcționarii intelectuali sunt indiferenți față de orice mișcare politică. Deviza lor în timp de pace: “totul trece, funcțiile rămân” se modifică însă de îndată ce teritoriul lor comercial, Statul, este în primejdie. Atunci, scepticismul birocratului român se transformă în aprig șovinism și sprijină poziția și leafa “a son corps defendant”. Așa se explică de ce universitatea românească a dat atât de puține elemente internaționaliste și de ce studențimea românească a urmat cu atâta fidelitate timp de 40 ani, toate diversiunile organizate de burghezia românească.

Dela izbucnirea crizei mondiale, condițiile de viață birocrăției românești au început să se schimbe. Procesul rapid de industrializare pe care-l trăim astăzi sub imperiul restrângerii comerțului mondial, obligă burghezia românească la un joc multiplu. Împrumuturile externe fiind imposibile pentru o bună bucată de vreme, finanțarea industrializării nu se poate face decât prin scăderi bruște de salarii sau inflație. Ori, amândouă soluțiile pot da naștere la mișcări de masă periculoase.

Și dacă burghezia internațională nu mai vrea să exporte astăzi capital, pentru eventualitatea unei ridicări a masselor, ea este oricând gata să exporte panceul descoperit acum 14 ani, fascismul.

În acest caz, organizatorul de drept al fascismului va fi ca și în străinătate aparatul de stat. Întocmai după cum astăzi organizează contingenta sau “manifestațiile de simpatie”, mâine același aparat va da judecători care să achite bandele de mercenari, economiști care să facă “economie dirijată”, poliție care să păzească batalioanele de asalt, sociologi care să facă monografiile cuziste și în fine o “tânără generație” care să facă ideologie.

Căci o dictatură fascistă fiind o dictatură sprijinită pe masse, nu poate trăi fără "ideologie". Ei bine, tânăra noastră generație de funcționari, urcați de-a sus în eraria noastră birocratică, dar încă neajunși la vârf, sunt predestinați să devie ideologii fascismului românesc.

În adevăr, ceiace caracterizează așa numita ideologie fascistă este o confuzie a ideologiilor de clasă. Fiind o dictatură cu masse dar împotriva intereselor lor de clasă, ea este obligată să combine toate ideologiile posibile și să nu realizeze decât una, aceea capitalistă. Proprietatea individuală, anti-capitalism, național-socialism, anticreștinism și păgânism, steag roșu și cruce încârligată, totul învelit într-o negură de formule marcând idealismul fascist în opoziție cu materialismul marxist. Confuzionismul fiind caracteristic ideologiei fasciste, eclecticismul tinerii generații de funcționari se suprapune perfect confuzionismului fascisto-hitlerist. Marxism autohtonist și sămănătorist, spiritualism ortodoxo-catolic, experimentalism democrato-fascist, trăire româno-indiană, iată formule din care dacă nu se poate încheia o ideluță cât de limpede, constituiesc totuș un material suficient pentru o ideologie a fascismului românesc.

Și dacă tânăra generație este "spiritualicește" pregătită pentru rolul ei istoric, nu este mai puțin adevărat că și sufletește tot spre aceea, "mișcare tânără, curată și sănătoasă", "Garda de Fer", finanțată numai de d-nii Vaida și Tilea, Tătăreanu și Franasovici, simte ea chemări. Iată de ce media funcționarilor intrați de curând în slujbe nu-și dau seama de jocul la care este silită burghezia românească. Ei simt că astăzi au devenit o masă flotantă cu salarii reduse. Însă, de dănsii depinde soarta burgheziei românești. Ei organizează apărarea regimului și tot ei sunt nedreptățiți. Atunci, în conștiința tinerii birocrății românești se naște iluzia că ea este chiar clasa stăpânitoare în luptă pentru menținerea teritoriului comercial, statul, atacat de "democrație", "jidani" și "francmasonerie". De aici încolo, drumul este deschis: vocabular au, "trăiri" deasemenea, restul se confecționează. La început o adeziune "sufletească", apolitică. După aceea totul devine chestie de circumstanță, de experiențialism. Iată deci, o a doua presupunție, de astă dată dedusă din situații concrete. Tânăra generație prin structura ei, ca masă, nu poate fi altceva decât furnizora de ideologie a fascismului românesc. În fine o a treia presupunție. Toți tinerii din generație sunt copii spirituali ai "Profesorului", adică ai d-lui Nae Ionescu.

La d. Nae I. au supt aproape toți "principiile fundamentale". "Trăire", "spiritualitate", "ortodoxie", nu fac parte din vocabularul d-lui N. I.? Scrie

astăzi vreunul un rând fără Nae în suflet, în gând sau în vârful penitei? Există o excepție, d. H. H. Stahl. D-sa este prin definiție feciorul d-lui D. Gusti și în aparență refuză hibridul, N. I. - D. G. apreciat de exemplu de d. Vulcănescu. Ori, ce este astăzi d-l Nae Ionescu decât spiritul director al "Gărzii de Fer"? Și d-l D. Gusti nu este oare organizatorul cuziștilor denumiți pentru nevoile cauzei "culturalizării satelor"? Acestea sunt rezultatele unei cercetări preliminare și de ansamblu.

Și de vreme ce am ajuns la unele concluzii imperative, să deschidem dosarul cu atitudini și "cupiuri", măcar ale unora dintre tinerii noștri. Căci toți acești apolitici scriu. Unii ca d. Mircea Vulcănescu, scriu mult și publică puțin; alții ca d. Petre Cornănescu, scriu puțin și publică mult. În fine "Măreșalul Generației", d. Mircea Eliade scrie în permanență și nu lasă un rând nepublicat, pentru a nu dezechilibra probabil producția și consumul. Lăsând la o parte Măreșala urlătoare a publicisticii bucu-reștene (Emil Cioran, Petre Manoliu) precum și pe Mihail Sebastian, tânărul hitlerist "rumân" de rit mozaic, de care ne-am ocupat cu altă ocazie, vom deschide deci dosarul corpurilor delictuale ale tinerii birocrății românești.

Cu temperamente deosebite, însă cu o aceeași mentalitate, toți se mișcă pe un plan unitar. Îi vom vedea.

Identitate și diferență în cultură*

Problema identității și a diferenței reprezintă în cadrul filosofiei culturii tema fundamentală supusă reflecției, fiind în acest sens echivalenta problemei raportului unu – multiplu în filosofia matematicii sau a relației continuu – discontinuu în filosofia fizicii. Tocmai raportul dintre *Cultura* (identică) și *culturile* (diferite) este supus cercetării de Denys Cuhe, profesor de etnologie la Sorbonne (Paris V), în volumul *La notion de culture dans les sciences sociales (Conceptul de cultură în științele sociale)*, editat de **Institutul European** din Iași, în traducerea lui Mihai-Eugen Avădanei. După cum se poate deduce din titlul lucrării, problematica amintită a culturii este transpusă într-un context științific determinat, cel al științelor sociale, în cadrul căruia este înfățișată evoluția înțelegerii conceptului de cultură, de la perspectivele statice ale *Culturii* (identice) sau *culturilor* (diferite) la perspectiva dinamică în care identicul și diferitul sunt caracteristicile aceiași culturi, determinând în același timp evoluția acesteia.

Denys Cuhe identifică „rădăcinile” disputei ivite la începuturile științei etnologice între concepția universalistă despre cultură și cea particularistă în dezbaterile franco-germane asupra culturii, unde *Cultura*, în sens universalist, a iluminismului era opusă termenului german *Kultur*, cu referință particularistă la națiunea germană. Astfel, moștenitor al concepției iluministe, Edward Burnett Tylor propune o primă definiție a

* Denys Cuhe – *Noțiunea de cultură în științele sociale*, trad. din lb. franceză Mihai-Eugen Avădanei, Prefață Camelia Grădinaru, Editura Institutul European, Iași, 2003.

conceptului etnologic de cultură ca expresie a totalității vieții sociale a omului. După Tylor, între primitivi și moderni nu există o diferență de natură, ci o diferențiere de grad de înaintare pe calea culturii, justificând așadar unitatea și continuitatea culturii printr-un gen de evoluționism cultural. Opuându-se unei asemenea întemeieri metafizice a *Culturii* unice, Franz Boas adoptă o poziție empiristă fundamentată pe observație directă și îndelungată a culturilor primitive, constituindu-se ca întemeietorul relativismului cultural metodologic. Pentru Boas diferențierile dintre grupurile umane sunt de ordin cultural, afirmând totodată unicitatea și specificitatea fiecărei culturi în parte.

Cei ce pun în evidență cu deosebire nu doar pluralitatea culturilor, dar și faptul că fiecare cultură în parte dispune de o autonomie specifică în raport cu celelalte, sunt cei din școala americană „Cultură și personalitate”, fondatorii antropologiei culturale. Punând accentul pe raportul cultură-individ, aceștia își propun să elucideze resorturile prin care cultura îl determină pe individ să acționeze, formulând ipoteza că fiecare cultură generează un anume stil de comportament comun ansamblului indivizilor dintr-o cultură dată. Pentru Ruth Benedict fiecare cultură este definită printr-un anume *pattern cultural* prin care este oferită indivizilor o „schemă” inconștientă pentru toate activitățile vieții. Margaret Mead consideră că structura personalității adulte este rezultatul transmiterii prin educație a modelului cultural specific unei societăți date. În sfârșit, Ralph Linton și Abraham Kardiner numesc prin *per-*

sonalitate de bază aspectul comun al indivizilor dobândit prin sistemul de educație și care este determinat direct de cultura căreia îi aparține.

Ceea ce a generat studiul relațiilor dintre culturi a fost conceptul de aculturație, a cărei definiție are în vedere „*ansamblul de fenomene rezultate dintr-un contact continuu și direct între grupurile de indivizi de culturi diferite, care antrenează schimbări ale modelelor culturale inițiale ale unuia dintre aceste grupuri sau ale ambelor*” (p. 83). Admiterea relațiilor dintre culturi diferite a dus către concluzia evidentă că elementul cultural nu poate fi studiat independent de cel social întrucât cele care intră în contact sunt grupurile sociale nu culturile însele. Cercetările legate de aculturație au generat o reformulare fundamentală a concepției despre cultură, trecându-se de la o viziune statică la una dinamică. Prin urmare, nici o cultură nu există în stare pură, identică dintotdeauna, fără să fi cunoscut vreoaia influență externă. Astfel, aculturația devine un fenomen universal, obiectivat însă în forme și grade diferite. Procesul pe care îl trăiește fiecare cultură, de structurare urmată de o restructurare, constituie însăși principiul de evoluție al oricărui sistem cultural. Culturile sunt așadar complexe de continuitate și discontinuitate, identice dar în același timp supuse influențelor externe ale diferitului. Această nouă definiție a conceptului de cultură este la fel de revoluționară ca și definirea realităților matematice drept „structuri” de către școala Bourbaki, sau conceperea realității fizice din perspectiva mecanicii cuantice.

Un capitol interesant al lucrării este cel destinat raportului dintre cultură și identitate culturală. Depășind concepțiile obiectiviste (care definesc și descriu identitatea culturală pe baza unui anumit număr de criterii determinate consi-

derate „obiective”, cum ar fi: originea comună, limba, cultura, religia, psihologia colectivă, legăturile cu un anumit teritoriu, etc.) și pe cele subiectiviste (conform cărora identitatea culturală este un sentiment de apartenență sau o identificare cu o colectivitate), Fredrik Barth propune o concepție relațională și situațională prin care identitatea culturală apare numai în cadrul unei relații care opune un grup altor grupuri cu care se află în contact. Cu alte cuvinte, nu există identitate în sine, ci aceasta se constituie doar într-o relație cu altă identitate. Identitatea se află în strictă dependență de diferit (alteritate). Această concepție permite disocierea dintre identitate și cultură, un anumit tip de identitate participând la cultură, dar nu o epuizează în totalitate.

Pentru cercetarea culturii autorul propune „relativizarea relativismului cultural”. Pe de o parte

trebuie recunoscut că orice ansamblu cultural tinde spre coerență și spre o anumită autonomie simbolică care îi determină originalitatea și specificitatea. Totodată orice trăsătură culturală nu poate fi înțeleasă independent de sistemul cultural unic căruia îi aparține. Pe de altă parte, ceea ce asigură universalitatea culturilor este etnocentrismul, „*parte integrantă a oricărei colectivități etnice ca atare, asigurând funcționarea pozitivă a însăși perpetuării existenței acesteia și un mecanism de apărare al grupului constituent față de exterior*”. Concluzionând, Denys Cuhe propune îmbinarea complementară a relativismului metodologic cu etnocentrismul, îmbinare ce permite sesizarea atât a identității cât și a diferenței, deopotrivă a *Culturii și culturilor* ce caracterizează dinamica socială.

Silviu ȘERBAN

Fața europeană a Rusiei*

În urmă cu câteva luni a apărut în cunoscuta colecție „Chailot Papers” a Institutului de Studii de Securitate al Uniunii Europene, unul din cele mai bine articulate studii consacrate profilului politic și securitar al Rusiei începutului de veac și relațiilor acesteia cu Uniunea Europeană. Autorul lucrării, profesorul Dov Lynch¹, cercetător în cadrul institutului parizian menționat și specialist pe problemele de securitate ale spațiului ex-sovietic, face o riguroasă radiografie a metamorfodelor politicii de securitate a Rusiei post-sovietice și consecințelor acestor mutații asupra raporturilor Moscovei cu Uniunea Europeană. Incursiunea inteligentă și
* Dov Lynch, *La Russie face à l'Europe*, ISSEU, Paris, 2003.

foarte bine documentată în istoria modernă a Rusiei, îi permite expertului european să evite analiza facilă a evoluțiilor recente ale Rusiei în termeni de influențe ale KGB, armatei, oligarhilor... asupra conduitei internaționale a Kremlinului. Două sunt asumțiile principale de la care pleacă profesorul Lynch în evaluarea dinamicii cooperării UE și Rusiei în materie de securitate: prima o reprezintă opțiunea deliberată a președintelui Putin și a echipei sale de remodelare a politicii externe și de securitate a Federației Ruse în funcție de prioritățile agendei politice interne, ținând cont de resursele disponibile ale Rusiei pentru implicare externă și de mutațiile produse pe scena internațională în perioada post-răz-

boi rece, care au pus serios în discuție *status quo*-ul postbelic dar și dorita ordine multipolară; în acest sens, Dov Lynch estimează că perspectiva securitară a Rusiei asupra UE este circumscrisă strategiei Moscovei de a se poziționa cât mai favorabil în noua ordine internațională în curs de definire după evenimentele de la 11 septembrie 2001. A doua asumție de la care pleacă studiul, mai puțin explicită dar evidentă, o reprezintă certa ambiguitate care planează asupra celei mai adecvate modalități de relaționare a UE cu Rusia pe domeniul PESC/PESA. Rusia este unul din cei mai importanți parteneri ai Uniunii, inclus în Inițiativa *Europa lărgită și Noii Vecini*, dar Uniunea are dificultăți în identificarea intereselor comune și celor mai adecvate sectoare de cooperare cu Rusia în materie de securitate. În acest context, autorul propune în partea finală a lucrării câteva posibile piste de consolidare a dialogului securitar între Rusia și UE, precum sprijinul în operațiunile de menținere a păcii, reforma militară și lupta împotriva proliferării armelor de distrugere în masă. De asemenea, este demn de menționat că în anexă la studiul său, profesorul Lynch nu ezită să creioneze scenariul unei posibile misiuni comune UE-Rusia pentru gestionarea crizei din Transnistria/Republica Moldova. Iată încă un motiv suplimentar de apreciere pentru o lucrare excelentă, în măsură să provoace reflecții lectorului preocupat de dimensiunea teoretică a relațiilor internaționale și să sugereze modalități practice de acțiune decidenților politici.

Gheorghe CIAȘCAI

NOTĂ

¹ Dov Lynch este doctor în relații internaționale al Colegiului St. Anthony din Oxford și a fost, înainte de a se alătura echipei Institutului de Studii de Securitate al UE de la Paris, conferențiar în cadrul Departamentului de Studii ale Războiului la King's College din Londra. A publicat între altele *Russian Peace Keeping Strategies towards the CSI* (2000) și *Energy in the Caspian Region* (2002).

Ficțiunea în documentele de arhivă*

Cartea lui Natalie Zemon Davis (de fapt ciclul de conferințe susținute în ianuarie 1986 la Universitatea Stanford) are drept temă un aspect mai puțin studiat, dar nu mai puțin interesant: modalitatea în care aspectele “ficionale” ale documentelor istorice pot modela o narațiune; mai exact, nu este vorba de felul în care elementele imaginare pervertesc adevărul, realul, ci de studierea felului în care povestirea este configurată prin intermediul acestor artificii de limbaj. Autoarea a ales drept suport pentru acest studiu de caz un anumit “gen literar”, și anume scrisorile de grațiere. Scopul declarat al lui Natalie Zemon Davis este acela de a analiza modul de a nara al oamenilor din secolul XVI, felul în care istorisirile variaau în funcție de narator și de ascultător, modul de organizare al povestirii (raportul dintre explicație, descriere și evaluare).

De ce scrisorile de grațiere?, sună fără îndoială întrebarea pe care și-o pune fiecare dintre cititori; și aici, ca de altfel pretutindeni în cuprinsul cărții, răspunsul autoarei este prompt: pentru că “...ele se numără printre cele mai bune surse de povestiri neîntrerupte în graiul păturilor inferioare (și nu numai) din Franța secolului XVI”, prin urmare oferă suportul cel mai indicat pentru o analiză de acest fel.

Primul din cele trei capitole ale cărții (“Timpul povestirilor”) tratează la început diversele componente ale unei scrisori de grațiere: tipul

* Natalie Zemon Davis, *Ficțiunea în documentele de arhivă. Istorisirile din cererile de grațiere și povestirile lor în Franța secolului al XVI-lea*, traducere din limba engleză de Diana Cotrău, București, Ed.Nemira, 2003.

de faptă pe care o presupunea (de regulă omorul nepremeditat, fie el involuntar sau în legitimă apărare), procedura de obținere (trimiterea către suveran cu prilejul unei sărbători religioase, discutarea și aprobarea ei, apoi verificarea de către instanța de judecată, prin audierea martorilor), diversele forme pe care aceasta le îmbracă (parțială, adică reducând sau comutând pedeapsa, totală sau chiar plenară - adică ștergând orice alt delict comis!). Urmează apoi o cercetare minuțioasă a părților implicate în acest proces: petentul și avocatul său, notarul (el compunea efectiv scrisoarea), slujbașii regelui, precum și o studiere a modului în care petiția era în mod efectiv alcătuită (stilul, prezența vorbirii directe, căile de invocare a clemenței regale - pocăința, apelul la milostenia divină etc.).

Capitolul al doilea al cărții caută, în principal, să evidențieze modul în care diversele clase sociale considerau, potrivit propriei concepții asupra vieții, diferite aspecte ca fiind de natură să potențeze iertarea regelui: autoarea încearcă să distingă între tipurile de povești pe care anumite pături sociale le invocau în scrisorile de grațiere - spre exemplu, pentru motive invocate de către țărani este de finitoriu că “dreptul legitim la o parte din averea familiei sale are o suficiență însemnată încât să trezească furia aducătoare de moarte” (pag. 57), cele al gentilomilor gravitau, aproape fără excepție, în jurul apărării drepturilor și a onoarei de senior, pe câtă vreme cele ale meșteșugarilor constau în invocarea de motive privind sentimentul de onoare dat de apartenența la breasla respectivă.

Autoarea urmărește deci să arate cum diversele discursuri din

felurile cereri de grațiere depind în mod hotărâtor de conștiința stării sociale a petentului: elementele pe care țărani, gentilomii sau meșteșugarii le consideră ca demne de a-i scuza în ochii regelui diferă în funcție de ce anume fiecare pătură socială consideră ca fiind important.

Cel de-al treilea și ultimul capitol al lucrării tratează un aspect ce capătă o pondere din ce în ce mai însemnată printre cercetările istorice actuale: rolul femeii în societate, în raportul cu autoritatea statală și cu sexul opus; astfel, pe parcursul a câteva zeci de pagini, autoarea, prin urmărirea puținelor cereri de grațiere depuse de femei, încearcă să ofere o perspectivă edificatoare asupra acestui delicat subiect. Concluziile sale sunt că cererile de anulare a pedepsei exprimate de către femei se distig de cele ale bărbaților: “...printr-o complexitate și o textură aparte. Distanțându-se oarecum, prin premisele culturale și opțiunile personale, de motivele legale acceptate, precum impulsul (mânia oarbă, beția), femeile fie păstrau tăcerea asupra sentimentelor lor, fie își motivau fapta nu doar prin mânie, ci și prin gelozie, disperare și sentimentul de vinovăție” (pag. 129). Neputând face apel, precum bărbații, continuă Natalie Zemon Davis, la un cadru fie ritualic (demnitate, codul onoarei etc.), fie carnavalesc pentru a-și justifica cererea, ele, “ca niște gospodine chibzuite”, creau atmosferă prin efervescența dialogului sau prin detaliul prozaic.

Cartea lui Natalie Zemon Davis, prin intermediul studiului de caz ales - cererile de grațiere -, ne oferă o interesantă analiză asupra unui subiect prea puțin tratat: felul în care o narațiune este structurată de factori subiectivi precum gradul de cultură al naratorului, apartenența la o anumită categorie socială, o anumită concepție asupra vieții etc.

Andrei VASILESCU

Summary

2. <i>Editorial</i>	Vladimir Pasti	Corruption - Debate or Reality
10. <i>Internal Politics</i>	Vlad Flonta	Counterproductive Euphemisms
22. <i>International Politics</i>	George Surugiu	Epilogue for a <i>Guru</i>
26. <i>Debates</i>	Oana Matei	Political Parties and Participative Democracy
29.	Virgil Iordache	Romanian Constitution in terms of Human Ecology
33. <i>Essays</i>	Vasile Nazare	About Democracy Axioms
39. <i>Recent History</i>	Mircea Stănescu	About Dissidence in Communist Romania
52. <i>Document</i>	Stelian Tănase	Belu Zilber as a Journalist
63. <i>Reviews</i>	Silviu Șerban	Identity and Difference in Culture Denys Cuche, <i>The Culture Concept in Social Sciences</i>
64.	Gheorghe Cîșcai	Russia's European Characteristics Dov Lynch, <i>La Russie face à l'Europe</i>
65.	Andrei Vasilescu	Fiction in Archive's Documents Natalie Zemon Davis, <i>Fiction in Archive's Documents. Exoneration Requests and their Raconteurs in France during the 16th Century</i>

În atenția cititorilor revistei Sfera Politicii

Începând cu numărul 101, revista *Sfera Politicii* poate fi procurată GRATUIT de la sediul Redacției noastre din Piața Amzei, nr. 13, et. 1 sau prin mandat poștal, doritorii trebuind, în acest caz, să achite doar taxele poștale.

Contact

E-mail: sfera@totalnet.ro

Tel./Fax: 021 312 84 96
021 212 76 61

În atenția colaboratorilor revistei Sfera Politicii

Materialele se vor trimite la adresa menționată în caseta redacțională și vor avea următoarele caracteristici tehnice:

- font **Times New Roman**, mărimea **11 pt.**, diacritice;
- minim 1.500 de cuvinte sau 4.000 de caractere;
- maxim 4.500 cuvinte sau 12.000 caractere

